

Col·lecció Ciutadania i Immigració - Núm. 3

ACTORS I REPRESENTACIONS. L'ASSOCIACIONISME D'ORIGEN MARROQUÍ A CATALUNYA

Jordi Moreras

**Actors i representacions.
L'associacionisme d'origen
marroquí a Catalunya**

Jordi Moreras (Barcelona, 1965) és professor de l'Àrea de Sociologia de la Universitat Rovira i Virgili, llicenciat en Antropologia Social (UAB, 1990) i màster en Estudis Euro-Àrabs (Universitat de Girona, 1993). Entre 1995 i 2001 fou responsable de l'Àrea de Migracions de la Fundació Cidob, i entre 2002 i 2003, responsable d'estudis de la Secretaria d'Afers Religiosos de la Generalitat de Catalunya. Des de 2004 dirigeix la consultoria Tr[à]nsits, especialitzada en temes d'immigració i pluralisme religiós. És l'autor de *Musulmanes en Barcelona: espacis y dinàmicas comunitarias* (Fundació Cidob, 1999); *Imams d'Europa. Les expressions de l'autoritat religiosa islàmica* (edició coordinada amb Gemma Aubarell, Institut Europeu de la Mediterrània, 2005); *Els imams de Catalunya* (Empúries, 2007); i *Musulmans a Catalunya. Radiografia d'un islam implantat* (Institut Europeu de la Mediterrània, 2008).

Jordi Moreras

Actors i representacions. L'associacionisme d'origen marroquí a Catalunya

Col·lecció «Ciutadania i Immigració»

Núm. 3

Generalitat de Catalunya
Departament d'Acció Social i Ciutadania
Secretaria per a la Immigració

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP:

Moreras, Jordi

Actors i representacions : l'associacionisme d'origen marroquí a Catalunya. –
(Ciutadania i immigració ; 3)

Bibliografia. – Text en català, resum en castellà, francès i anglès

ISBN 9788439380030

I. Catalunya. Secretaria per a la Immigració II. Títol III. Col·lecció: Ciutadania
i immigració ; 3

1. Marroquins – Catalunya – Societats, etc. 2. Immigrants – Catalunya – Societats,
etc. 3. Associacionisme – Catalunya

325.25(64:467.1):061.2

© Generalitat de Catalunya
Departament d'Acció Social i Ciutadania
Secretaria per a la Immigració
www.gencat.cat/dasc/immigracio

Se'n permet la reproducció, la distribució i la comunicació pública sempre que se'n citi el títol, l'autor i l'editor, i que no es faci amb fins comercials.

L'editor no és responsable de les opinions expressades en aquest volum ni les subscriu necessàriament.

Maig 2009

ISBN: 978-84-393-8003-0

Dipòsit legal: B. 18.495-2009

Tiratge: 2.500 exemplars

Disseny i maquetació: gama, s. l.

Impressió: Thau, s.l.

Presentació

Ens plau presentar-vos el tercer número de la col·lecció Ciutadania i Immigració titulat *Actors i representacions. L'associacionisme d'origen marroquí a Catalunya*, resultat de l'adaptació i de l'actualització d'un informe de recerca encarregat per la Secretaria per a la Immigració del Departament d'Acció Social i Ciutadania durant l'any 2005.

Jordi Moreras és un referent al nostre país en l'anàlisi de les dinàmiques comunitàries i de la pluralitat religiosa que ens permet apropar el coneixement científic generat a Catalunya a la ciutadania, un dels nostres principals reptes. Per això ens sembla oportú fer arribar als lectors interessats el nou guió per a la participació que ens proposa, les idees que es desprenen de la seva recerca i, sobretot, les seves propostes de treball per anar avançant en la generació de nou coneixement en relació amb la participació i l'associacionisme.

Aquest nou coneixement s'afegeix a algunes novetats en l'actuació del Govern, com ara l'impuls que el Pacte Nacional per a la Immigració dóna a la participació de les persones immigrades i l'aprovació de la Taula de Ciutadania i Immigració per dotar de més flexibilitat l'estructura de participació de les entitats i de les organitzacions que col·laboren amb la Secretaria per a la Immigració.

Aquestes noves línies polítiques tenen elements en comú, com ara el fet d'obrir cada vegada més la intervenció política i la participació a la societat civil per aconseguir que els nous catalans i les noves catalanes aconseguixin la ciutadania plena.

CARME CAPDEVILA
Consellera d'Acció Social i Ciutadania

Índex

Introducció	9
1. L'associacionisme immigrant	13
1.1. La sociabilitat com a matèria primera de l'associacionisme	13
1.2. L'associacionisme immigrant com a recurs per a la participació	16
1.3. La participació com a fonament de la convivència en contextos de proximitat	20
1.4. Lligams comunitaris que uneixen socialment: la noció de capital social	26
1.5. Lideratges i representacions: la política en la immigració	36
2. La presència marroquina a Catalunya	43
2.1. Indicadors d'assentament	43
2.2. «Els marroquins no tenen cultura associativa». Sobre els prejudicis al voltant dels principis de la cultura política	52
2.3. L'evolució de l'associacionisme marroquí a Catalunya	58
Annex: Associacions marroquines a Catalunya	69
3. Les experiències associatives marroquines a Catalunya	81
3.1. Introducció	81
3.1.1. L'associacionisme en la memòria social dels marroquins a Catalunya	85
3.1.2. De la solidaritat de fet a les entitats formals	94
3.1.3. La <i>vitalitat</i> militant	99
3.1.4. L'absent dimensió transnacional	102
3.2. Nous actors en escena, nous papers per (re)presentar	104
3.2.1. Recordar els orígens	104
3.2.2. Organitzar-se	106
3.2.3. Proposar activitats	113
3.2.4. Relacionar-se	116

3.2.5. Fer balanç de l'experiència associativa.	123
3.3. Els tècnics sobre el terreny.	127
3.3.1. L'encaix dins del teixit social existent.	128
3.3.2. Les formes de col·laboració institucional	129
3.3.3. Lideratges i interlocucions.	132
3.3.4. Revisant les experiències associatives	135
4. Conclusions: proposar un nou guió per a la participació	139
Arguments de síntesi.	139
Cinc idees clau	142
Propostes de treball.	143
Bibliografia	145
Resums i paraules clau	153

Introducció

La presència marroquina a Catalunya ja ha adquirit una dimensió que va més enllà de l'estricta àmbit migratori. Malgrat que els fluxos migratoris segueixen condicionant l'origen, el present i el futur més immediat d'aquesta presència, els indicadors d'assentament que s'observen en el si d'aquests col·lectius obliguen a repensar la manera en què ens aproximem a la seva realitat social. La clau migratòria, definida com un factor de temporalitat i provisionalitat per definició, no ens és prou útil i comprensiva per comprendre la manera en què aquestes noves presències es configuren a Catalunya. Davant d'aquesta constatació de fet, refermada per l'evidència contrastada de diferents indicadors socials que apunten la consolidació del trajecte migratori d'aquest col·lectiu, cal adoptar noves formes de percebre i comprendre una presència que ja està adoptant dimensions de permanència i durabilitat. Necessitem noves perspectives d'anàlisi del procés d'assentament de la colònia marroquina a Catalunya, ja que les expressions d'aquesta colònia interroguen la manera en què la nostra societat ha conceptualitzat els espais i els papers atorgats a la immigració.

L'assentament obliga a replantejar la participació social dels col·lectius immigrants en la nostra societat. Aquesta qüestió és, sens dubte, fonamental en la forma d'entendre les propostes i les iniciatives en favor de la integració social de les persones immigrades, però al mateix temps suposa repensar la manera en què la nostra cultura política atorga un espai per a la presència d'aquests col·lectius.

El títol metafòric d'aquest informe, *Actors i representacions*, és més que un recurs estilístic: és una al·legoria del paper que imaginem que han de tenir les entitats associatives immigrades en l'obra amb multitud d'actes que cada dia es representa als escenaris quotidians de la integració social. Aquesta metàfora teatral ja ha estat emprada per sociòlegs com Erving Goffman, com a forma de mostrar les interaccions socials entre individus, en una situació que parteix d'una definició prèvia. Els actors actuen segons el que s'ha acordat en aquesta situació, segons el guió que li correspon a cadascú. I, com en la pràctica teatral, un actor sempre dona l'entrada a un altre, ja que ambdós coneixen el guió. En aquest context, la improvisació només és un recurs per tal de donar més vigor i caràcter a una representació, però no per modificar substancialment el sentit de l'obra.

Habitualment hem considerat que l'escenari de la participació social és l'espai públic, i que el mecanisme d'expressió d'aquesta participació és l'estructura asso-

ciativa. Els col·lectius immigrants ens mostren la possibilitat de formular noves maneres complementàries d'entendre aquesta participació: recreant altres àmbits públics (els espais comunitaris, que per a nosaltres esdevenen privats i/o exclusius del col·lectiu) o proposant formes de participació aparentment informals (d'acord amb els nostres patrons i criteris) que, això no obstant, esdevenen productores de sociabilitat. Una sociabilitat que, certament, adquireix una primera dimensió interna, i que posteriorment pot o no derivar també en mecanisme d'expressió externa d'aquesta sociabilitat en clau de participació social.

És ben conegut que el factor religió ha tingut un paper determinant en el procés d'estructuració associativa dels col·lectius marroquins a Catalunya. Els primers espais d'expressió associativa es trobaven vinculats als oratoris que les comunitats locals han anat obrint des de la dècada dels anys setanta. Aquesta realitat, però, no s'ha tingut en compte en l'avaluació del desenvolupament associatiu marroquí a Catalunya. En canvi s'ha destacat l'escàs nombre d'associacions d'aquest col·lectiu –en comparació amb altres col·lectius immigrants–, fet que s'ha interpretat com una manca en la tradició associativa pròpia de la societat marroquina. L'error etnocèntric que suposa no considerar que poden haver-hi altres expressions de cultura associativa que no necessàriament formin part de la nostra cultura política es reforça encara més amb la distinció –confirmada legalment i administrativament– que s'estableix entre els àmbits social i cultural, d'una banda, i el religió de l'altra. Una distinció que imprimeix diferències de forma, més que de contingut, tant en la consideració com en la inscripció legal d'aquest teixit associatiu.

La recerca que presenten en aquest estudi ha volgut conèixer les dimensions de l'associacionisme marroquí a Catalunya, des de la inscripció legal de la primera entitat l'any 1981 fins a l'actualitat, on s'ha arribat gairebé a les tres-centes entitats, moltes de les quals ja s'han dissolt, però que donen evidència de la vitalitat associativa que ha demostrat aquest col·lectiu al llarg d'aquest període. Hem analitzat les formes d'aquesta sociabilitat formal, al mateix temps que ens hem interrogat sobre les expectatives que des de la societat catalana es projecten sobre aquestes iniciatives associatives. En aquest sentit, hem volgut valorar si els tres papers principals que la nostra societat atribueix a l'associacionisme, és a dir, la interlocució amb la societat catalana, la seva capacitat per motivar i activar la integració del seu col·lectiu de referència, i la capacitat per mediar en conflictes, coincideixen o es complementen amb les expectatives que també es generen en el si d'aquests col·lectius (proposta d'estructuració interna i reproducció social i cultural, entre d'altres).

Atesa la importància d'aquest associacionisme a escala local, com a instrument de primer ordre a partir del qual els municipis implementen les seves intervencions en immigració, la recerca descriptiva d'aquest teixit associatiu s'ha de complementar amb els comentaris de responsables i tècnics municipals en aquesta matèria, per tal que ens ofereixin el seu punt de vista sobre la capacitat d'aquestes propostes per convertir-se en veritables motors de la integració social del seu col·lectiu.

En el primer capítol, s'aborda la qüestió de l'associacionisme d'origen immigrant des d'una perspectiva teòrica, incidint sobre aspectes com la sociabilitat, la participació, el capital social i el lideratge. S'elabora una perspectiva que vol anar més enllà d'identificar les expressions associatives immigrants com a iniciatives de representació dels seus col·lectius, o com a motor per a la seva integració social, proposant una nova lectura de l'associacionisme com a via per a la participació cívica d'aquells que en formen part, i com a mecanisme per contribuir a la construcció de pertinences compartides en contextos socials de proximitat, com ara els barris. El segon capítol s'encarrega de fer una presentació fonamentalment descriptiva de la presència del col·lectiu marroquí a Catalunya, mostrant els seus indicadors d'assentament. En aquest apartat es discuteix críticament el pressupòsit que dona per fet que aquest col·lectiu, al llarg de les seves quatre dècades de presència al país, no ha desenvolupat una «cultura associativa». La revisió d'aquest argument permet mostrar la diversitat d'iniciatives i propostes que han estat elaborades per membres d'aquesta col·lectivitat, i que podem reconstruir –encara que de manera fragmentària i incompleta– mitjançant la inscripció d'aquestes associacions al Registre d'Entitats de la Conselleria de Justícia.

El capítol següent recull el principal gruix de la recerca que presentem, i ha estat elaborat mitjançant l'anàlisi de material documental, de premsa escrita i d'entrevistes amb responsables associatius d'origen marroquí i amb tècnics municipals d'arreu de Catalunya. Sobre la base d'aquest material es reconstrueix la memòria històrica d'aquest associacionisme, i s'analitzen els principals aspectes que l'han caracteritzat i que en segueixen condicionant el desenvolupament. No es tracta, certament, d'un balanç sociogràfic d'aquest teixit associatiu, sinó en tot cas d'una primera lectura interpretativa de les experiències associatives (tant reeixides com fracassades) que han sorgit del col·lectiu marroquí a Catalunya. El contrast entre les opinions formulades pels mateixos protagonistes i les que elaboraven els tècnics municipals ha permès abordar qüestions des de diferents enfocaments que, necessàriament, han de convergir per convertir aquestes iniciatives en propostes socialment transformadores i útils per generar les pertinences compartides a les quals ens hem referit anteriorment.

Finalment, en l'apartat de conclusions, oferim una sèrie d'arguments de síntesi, alhora que un conjunt d'idees clau i propostes de treball per enfortir aquestes iniciatives associatives, tant en relació amb el seu col·lectiu de referència, com amb la resta d'entitats de la societat civil i amb les institucions públiques.

Agraïments

El treball intel·lectual sempre és una tasca cooperativa; només la vanitat ens pot fer creure que els arguments que elaborem són només nostres. Com a autor d'aquest treball em trobo en deute amb els diferents autors que se citen en la bibliografia.

També vull expressar el meu agraïment a totes les persones que van accedir a ser entrevistades, ja que va ser gràcies a elles que aquest treball s'ha pogut elaborar. Vull fer un esment destacat a la col·laboració prestada per Mustafa Aoulad Sellam, que es va encarregar de fer les entrevistes amb una part dels responsables associatius marroquins.

Per motius personals, aquesta recerca no s'ha pogut desenvolupar en les millors condicions, o almenys en les condicions que es van proposar en el projecte inicial. Si finalment aquest estudi veu la llum és perquè els diferents responsables de la Secretaria per a la Immigració em van recolzar en tot moment. Des de l'Adela Ros, passant pel breu mandat de la Consol Prados, fins a l'actualitat amb l'Oriol Amorós, tots tres em van animar a continuar amb el treball. És per això que vull expressar-los públicament el meu agraïment personal.

Com no podria ser d'una altra manera, el recordatori final va adreçat a la meua família, a la Pilar i especialment al meu fill Pau que, des de la seva singularitat, m'ha portat a entendre el veritable sentit de la diferència en aquest món cada vegada més mancat de sentit.

1. L'associacionisme immigrant

1.1. La sociabilitat com a matèria primera de l'associacionisme

---

Els darrers anys, l'associacionisme ha atret l'atenció de polítics i acadèmics, convençuts que es trobaven davant del factor que podria indicar la *vitalitat* d'una societat. El renovat interès per la societat civil, o per l'anomenat *tercer sector*, ha servit per elaborar diagnòstics respecte de la «salut» del món associatiu, que s'ha considerat un indicador a partir del qual valorar l'estat de la participació i la sociabilitat d'una societat determinada. De resultes d'això, han proliferat les iniciatives des de l'àmbit públic per revitalitzar l'associacionisme en general, que han proposat nous marcs legals o han reconegut explícitament la seva aportació social i la seva vàlua. Sempre s'ha dit que la societat civil és un dels pilars de la societat catalana, i aquest és un argument que sovint s'empra per sintetitzar el tarannà emprenedor de la nostra societat. Sarasa (1998) elabora un balanç històric d'aquest associacionisme, mostrant els diferents moments històrics pels quals ha passat, i conclou que, en realitat, l'associacionisme català mostra un índex moderat, per no dir baix, en relació amb la mitjana espanyola. Tots sabem que, malgrat que el nombre d'associacions registrades no ha parat de créixer en els darrers anys, el nombre de persones que declaren participar activament en una iniciativa associativa és relativament baix.

Les expressions associatives vinculades als col·lectius immigrants s'incorporen dins d'aquest teixit associatiu, i incrementen el nombre d'entitats inscrites (es calcula que actualment hi ha més de 43.700 associacions al Registre del Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya), encara que la seva aportació no fa augmentar substancialment l'índex de participació associativa catalana. No obstant això, aquestes iniciatives també desperten un gran interès per part de polítics i acadèmics, que donen per descomptat que l'associacionisme és un motor per a la integració social d'aquests col·lectius. D'aquesta manera, la interpretació de les seves formes i els seus continguts es relaciona amb el principi de vitalitat social, que s'aplica al conjunt de l'associacionisme en la societat catalana, per bé que també s'estableixen excepcions respecte a determinades orientacions d'aquestes expressions associatives, que són considerades contràries a aquest objectiu.

Les interpretacions del fenomen associatiu en general segueixen tres arguments principals (Ariño, 2004): en primer lloc hi ha els treballs que expliquen el

ressorgiment associatiu com a resultat d'un context de crisi de la participació política i de formes de participació no convencionals. Aquesta argumentació d'associacionisme com a alternativa a la participació política és qualificada per Ariño com la formulació d'un *horitzó utòpic* en la pràctica democràtica. Un segon argument aborda les expressions associatives en les societats postindustrials contemporànies des d'una perspectiva crítica de la relació que s'estableix entre l'augment del nombre d'associacions i la crisi de l'estat del benestar. El desmantellament d'aquest sistema es veu mitigat per l'emergència d'iniciatives associatives, que assumeixen tota una sèrie de responsabilitats en l'àmbit social, que han estat abandonades per l'acció estatal. Per Ariño, «la vibrant retòrica de l'autonomia de la societat civil i la defensa d'aquesta davant l'Estat i les seves ineficiències, no seria sinó una forma de legitimació d'aquesta estratègia neoliberal» (p. 88). El darrer argument expressat per aquests estudis incideix en el creixent procés d'institucionalització d'aquest associacionisme, que acaba convertint-se en un àmbit complementari de l'Estat i del mercat. Un tercer espai, situat a banda d'una lògica burocràtica o una lògica mercantil, permetria formular la dimensió integrada d'un associacionisme que, basat en una lògica voluntarista i altruista, es convertiria en element que donaria fortalesa a una societat.¹

L'estudi de la societat civil s'ha orientat, preferentment, des d'una perspectiva sociològica o politològica. Els conceptes clau d'aquestes anàlisis han estat, entre d'altres, les nocions de pluralisme, democràcia, elits o distribució de poder. Des de l'antropologia, l'estudi de les associacions no ha adquirit el mateix prestigi acadèmic que el de les anteriors disciplines, molt més enfocades a destacar aspectes que poguessin servir per categoritzar la dimensió política d'aquestes expressions col·lectives. Per als antropòlegs que s'han dedicat a estudiar les expressions d'un associacionisme voluntari,² els interessos de la seva anàlisi diferien d'aquells que podrien figurar en l'agenda política en relació amb l'associacionisme en les societats complexes. Sense oblidar les dimensions d'expressió del poder, els conceptes destacats són els d'*adaptació*, *estabilitat*, *ajuda* i *protecció* dels membres (Cucó, 2004:127).

En aquest treball volem partir de la noció de *sociabilitat* com a matèria primera de tota expressió associativa. La sociabilitat, com a noció presociològica, fa referèn-

---

1. Dins d'aquesta lògica se situen les conclusions de l'estudi sobre el tercer sector civicosocial, que va ser encarregat per la Generalitat de Catalunya el 2003 (Castiñeira-Vidal, 2003).

2. Segons Michael Banton (1974), l'estudi de l'associacionisme voluntari es vincula a l'anàlisi del canvi i l'evolució social. És per això que la resta de ciències socials no han considerat aquest terreny propi de l'anàlisi antropològica, ja que les societats no complexes a les quals aquesta disciplina havia dedicat la seva atenció durant els seus primers desenvolupaments eren definides com a resistents al canvi, o condicionades per estructures associatives no voluntàries. No obstant això, l'interès per l'estudi dels processos d'urbanització en aquestes societats, i també dels efectes dels processos de globalització, han renovat l'interès antropològic per les noves expressions associatives en societats que pateixen accelerats processos de transformació.

cia a tota activitat relacional establerta pels éssers humans. Un component definitori de la mateixa condició humana, afirma Todorov (1995:33), o l'aptitud superior que permet als homes diferenciar-se dels animals, segons Simmel (1986). D'una manera més elaborada, Agulhon i Bodigel (1981:11) defineixen la sociabilitat com el domini que integra les relacions interindividuals que es desenvolupen en el si dels grups intermedis, aquells que s'insereixen entre la intimitat del nucli familiar i el nivell més abstracte de les institucions polítiques estatals, però que no tenen una finalitat o un interès explícit de caràcter econòmic o polític. La noció de grup esdevé fonamental en aquest concepte de sociabilitat i, per tant, requereix d'unes aproximacions analítiques molt precises que delimitin clarament quines són les dimensions i l'organització d'aquestes agrupacions intermèdies. L'anàlisi de les relacions intergrupals, l'establiment de xarxes relacionals entre grups, esdevé fonamental per comprendre la sociabilitat com a manera, més o menys formalitzada, de produir i reproduir les situacions socials (Juan, 1991:109).

Hi ha formes de sociabilitat formalitzada (les associacions de caràcter voluntari o estructural), però també informal o no institucionalitzada, que no poden ser interpretades com a espontànies o aleatòries, ja que sota aquesta aparença, poden estar condicionades i determinades per patrons de relació definits per pressupòsits de proximitat o de llunyania entre grups. Per tant, i atès que els individus d'una societat no estableixen relacions indistintes amb altres membres, sinó que aquestes segueixen criteris de preferència social, la noció de sociabilitat pot ser útil per determinar el terreny de joc on es produeixen les interaccions socials. Així, segons Escalera (2000:15), les funcions més rellevants de les diverses formes d'expressió de la sociabilitat en les societats contemporànies tenen el caràcter de marcs per l'establiment i l'extensió de les xarxes socials –verticals (patrons-clients) o horitzontals (amistat, cooperació, ajuda mútua)–, o com a mitjans per a l'obtenció de prestigi, influència i lideratge social per part d'individus o grups.

Parlar de sociabilitat, aplicant-la a les experiències associatives immigrants, és interrogar-se sobre les condicions de partida d'aquestes iniciatives (les raons que comporten que un conjunt de relacions informals convergeixin en un interès col·lectiu que en faciliti la institucionalització), però al mateix temps és interessar-se per l'extensió d'aquesta sociabilitat cap a altres persones i grups que no formen part del col·lectiu de referència. És a dir, la cobertura d'aquesta sociabilitat relacional progressa més enllà dels límits establerts pel grup, o bé és codificada de tal manera que només pot ser aplicada a l'interior del grup? Si aquesta sociabilitat transcendeix els límits del col·lectiu, és possible establir un marc social de la seva extensió, ja sigui en forma de «quadres d'interacció» (Da Costa, 1999) o bé de «proximitat» (Bourdin-Lefevre-Germain, 2005), aplicables a aquells contextos espacials de primera referència, és a dir, els barris (Torres, 2007)? A partir d'aquests interrogants de partida volem emplaçar les diferents iniciatives associatives immigrants, amb les seves estructures elementals de sociabilitat, en el marc dels contextos locals, que esdevenen els principals àmbits de promoció de la integració social i de les propostes de parti-

cipació, que han estat promogudes per part dels poders públics europeus en relació amb els col·lectius immigrants (Ireland, 1994; Bousetta, 2005).

Com a primera instància en aquests processos d'inserció social, la dimensió local esdevé clau per la seva dimensió de proximitat i de quotidianitat. Volem valorar la importància que poden tenir els vincles relacionals entre els residents d'un determinat barri, més enllà del seu origen, com a forma de poder generar un sentiment de pertinença en aquests contextos socials, i de quina manera les diferents formes associatives (especialment les que han estat promogudes per part dels diferents col·lectius immigrants, en aquest cas, el marroquí) poden contribuir de manera efectiva a trenar aquests llaços de complicitat social. Per això, la nostra atenció es dirigirà més a analitzar el contingut relacional que és present en el si de les iniciatives associatives del col·lectiu marroquí (en una triple dimensió interpretativa de les orientacions que adopta aquest associacionisme: ja sigui envers la societat catalana, envers el seu propi col·lectiu de referència, però també en relació amb la seva societat d'origen), que no pas l'estructura i la fesomia externa d'aquestes associacions (que seria més el resultat d'una aproximació sociogràfica).

1.2. L'associacionisme immigrant com a recurs per a la participació

L'estudi de l'associacionisme immigrant ha ocupat una part important dels esforços analítics elaborats per les ciències socials a Europa. Fidel indicador de la manera en què evolucionava el procés migratori, i també de la mirada (social, política, científica) generada al seu voltant, l'associacionisme ha manifestat per definició la capacitat de mobilització col·lectiva en el si dels grups immigrants. La possibilitat de poder fer convergir tota una sèrie d'interessos particulars a partir del fet de compartir circumstàncies semblants ha generat una multiplicitat d'iniciatives col·lectives, ja siguin formals o informals, on s'ha expressat, poc o molt, una voluntat col·lectiva. Aquestes expressions no poden ser interpretades únicament com a resultat de l'assentament dels grups immigrants a Europa. Com argumenten Schrover i Vermeulen (2005:826), juntament amb la dimensió temporal que acompanya el procés migratori, també cal tenir en compte dues dimensions igualment significatives a l'hora d'influir sobre la forma i la mida d'aquest associacionisme: d'una banda, la dimensió política, d'acord amb l'estructura d'oportunitats polítiques que ofereixi la societat receptora, i de l'altra, la dimensió comunitària, en funció de les característiques d'estructuració que adoptin els col·lectius immigrants.

A cada país europeu, el desenvolupament de l'associacionisme immigrant ha anat superant diverses fases que, d'acord amb cada història i amb els contextos particulars, han adoptat diferents significacions socials i polítiques, però que podrien sintetitzar-se en un argument general que relacionaria el reconeixement d'aquestes formes associatives amb el desenvolupament d'un debat creixent en termes d'accés

a la ciutadania i a la participació política d'aquests col·lectius. Des de la dimensió política, tant a escala estatal com des de les institucions europees,³ s'ha insistit clarament a vincular l'emergència d'aquestes expressions associatives amb les iniciatives per tal d'afavorir l'encaix social i polític d'aquests col·lectius. Des de la perspectiva acadèmica, i tenint ben presents les orientacions que s'inclouïen en les diferents agendes polítiques nacionals i europees, s'han analitzat les dimensions històriques del desenvolupament del teixit associatiu immigrant nacional (Withol de Wenden-Leveau, 2001), del lideratge (Werbner-Anwar, 1991; Martiniello, 1992), de la mobilització ètnica (Rex-Drury, 1994), de l'estructura d'oportunitats polítiques (Koopmans-Stathman, 2000), o del capital social generat per aquestes iniciatives (Jacobs-Tillie, 2004).

Ja sigui per una dimensió política o d'anàlisi, l'associacionisme immigrant té tres funcions bàsiques des del punt de vista de les societats receptores d'aquesta immigració: en primer lloc, les associacions com a estructures organitzatives visibles (amb una dimensió formal), esdevenen el mitjà a través del qual les societats receptores poden imaginar els grups immigrants com a col·lectius; és a dir, com a agrupacions d'individus que poden arribar a organitzar-se mínimament en favor de la satisfacció de les seves necessitats individuals i col·lectives. D'aquí que la idea que la societat elabori d'aquest associacionisme serà la forma en què aquesta societat projectarà la seva percepció del col·lectiu en conjunt. En segon lloc, les associacions són exemples de l'heterogeneïtat present en el si de la immigració, i esdevenen un dels principals elements per poder distingir entre uns col·lectius i altres. Les expressions associatives més formalitzades esdevenen criteris distintius entre col·lectius, argument que repren substancialment la funció anteriorment esmentada, especialment en el moment de la categorització externa del col·lectiu en virtut de les seves iniciatives associatives. La darrera funció, potser la més instrumental i substantiva des del punt de vista de les instàncies polítiques, socials i mediàtiques de la societat receptora, té a veure amb el fet que és a través d'aquestes associacions que és possible adreçar-se al col·lectiu immigrant. La funció d'interlocució, de connexió entre aquests àmbits de la societat receptora i el col·lectiu immigrant, esdevé una de les principals tasques que es creu que han de fer aquestes entitats, molt per sobre de la seva dimensió organitzativa o estructuradora del col·lectiu, o fins i tot més enllà de la condició de representativitat d'aquestes expressions associatives, que queden reduïdes a la mera funció de representació.⁴

3. La qüestió de la participació associativa de les persones immigrades és central en alguns dels documents elaborats per la Comissió Europea. Vegeu, per exemple, la *Comunicació sobre Immigració, Integració i Ocupació* COM (2003) 336, de 3 de juny de 2003, o l'*Índice Europeo de Ciudadanía Cívica e Inclusión* (Barcelona: Cidob Edicions, 2005). Per a una anàlisi de les polítiques de foment de l'associacionisme immigrant a Espanya, vegeu Marzal (2005).

4. La representativitat social de les interlocucions amb els col·lectius immigrants sempre és un tema delicat d'abordar. No obstant això, proposarem alguns arguments de reflexió al capítol 1.5 i, sobretot, al 3.2.

D'una manera implícita, aquestes tres funcions primàries de l'associacionisme en limiten la progressió qualitativa. Una progressió que es desenvolupa en tres àmbits concrets, que es troben íntimament vinculats entre si. En primer lloc, aquestes associacions poden progressar d'una dimensió immigrant a una dimensió més ètnica, és a dir, que el caràcter que agrupava aquest col·lectiu –la seva condició de forà i nouvingut en aquesta societat– comença a ser reemplaçat per una vinculació més estreta amb l'origen social i cultural –i es poden elaborar complexes combinacions d'adscripcions culturals, socials, nacionals, lingüístiques, religioses o ideològiques–, que singularitzen el grup en relació amb d'altres. L'acceptació de l'element d'etnicitat distintiva en la presentació d'aquests col·lectius *d'origen immigrant* (fixeu-vos en el matís que s'incorpora), no només té a veure amb l'evolució mateixa del col·lectiu (és a dir, davant l'emergència i la consolidació d'unes *segones generacions* que també participen activament en aquest associacionisme), sinó també per l'acceptació per part de la societat receptora de les categories culturals (o lingüístiques, o nacionals, o religioses) com a nous criteris qualificadors d'aquests col·lectius.⁵

En segon lloc, com a conseqüència del creixement d'aquestes entitats, les associacions immigrades progressen d'un estadi organitzatiu a un estadi institucional. Les associacions s'organitzen internament per tal de poder estructurar una resposta a unes demandes que el col·lectiu expressa implícitament o explícita. Reparteixen els seus recursos humans i materials en relació amb els objectius primaris que volen assolir, i estructuren aquests àmbits de resposta a les demandes comunitàries. El seu àmbit de resposta es relaciona amb un terreny de proximitat i amb una temporalitat curta, gairebé immediata. La seva dimensió de servei sovint sobrepassa els objectius primigenis formulats per aconseguir esdevenir una referència per al col·lectiu, i queda diluïda a una dimensió instrumental, com a recurs a l'abast. La progressió vers una dimensió més institucional es deriva d'un procés en què l'organització ja no es pot limitar a cobrir aquestes demandes immediates, sinó que progressa vers altres àmbits més amplis, amb una dimensió territorial i temporal més extensa, i amb una relació molt més intensa amb les estructures polítiques, socials i mediàtiques de la societat receptora. Des d'una dimensió d'organització, aquestes relacions es mantenen de manera esporàdica o testimonial, mentre que en aquesta dimensió institucional, les relacions adopten un caràcter més estructural. En el pla institucional s'aborden clarament qüestions relacionades amb la representació dels col·lectius i amb la col·laboració amb les instàncies polítiques, principalment, però no exclusivament, pel que fa al tema financer i de subvencions, i s'inaugura així una dimensió de relació burocràtica anteriorment inexistent.

Finalment, i com a conseqüència lògica evident del procés d'assentament d'aquests col·lectius, malgrat que no sempre vist amb bons ulls per les instàncies polítiques i

---

5. En bona part, l'acceptació d'aquestes noves categories per referir-se a aquests col·lectius pot ser resultat d'un procés d'etiquetatge social elaborat per la societat receptora, que sovint també es relaciona amb un recurs específic per part del col·lectiu, com una clara estratègia de marcatge identitari. A vegades es fa difícil determinar l'origen del recurs a aquestes noves atribucions.

socials a Europa, l'associacionisme immigrant genera un primer germen de participació política. Factualment, les associacions immigrants converteixen als seus membres actius en subjectes que intervenen en l'esfera pública, dotant-los d'una mena de *capital militant* (Matonti-Poupeau, 2004), encara que el conjunt del col·lectiu que representen segueixen quedant fora d'aquest àmbit gràcies a les restrictives legislacions europees que fan referència als drets de participació política. Com a protoactors polítics (potencials, no reals), a través d'un associacionisme que sovint no és reconegut com a part activa de la societat civil d'una regió o d'un país, i que se situa a la perifèria del mateix camp polític, les associacions –a través de les seves formes, estratègies o discursos– inverteixen una porció important de capital polític, per recuperar-la a mitjà o llarg termini a través dels seus col·lectius de referència. La possibilitat que l'associació immigrant sigui un vehicle real per a la incorporació política d'aquests col·lectius (Aja-Diez, 2005), no ha d'obviar ingènument el caràcter limitat en l'accés als processos polítics que segueixen mantenint alguns estats europeus respecte als col·lectius immigrants.⁶

Creiem que el difícil accés dels col·lectius immigrants al camp polític⁷ pot ser degut a altres raons que van més enllà de les limitacions estructurals i legals de cada país europeu (les quals alguns països com Bèlgica estan intentant superar, a fi de concedir els drets de vot als residents estrangers no comunitaris de llarga durada). La por de les societats europees davant d'una possible mobilització ètnica dels col·lectius immigrants genera una clara voluntat de contenció per part dels àmbits polítics. La reificació determinista d'un factor com l'ètnic (o el religiós), que apareixen sempre com un recurs a l'abast però no com a condicionant de totes les mobilitzacions que són protagonitzades pels col·lectius immigrants, contribueix a generar una situació de creixent malestar davant la incorporació en l'espai públic d'aquests col·lectius.⁸

En qualsevol cas, cal reorientar el debat general sobre la participació política i ciutadana en la nostra societat. No només perquè ara el que cal plantejar és la forma d'integrar les persones immigrades i els seus descendents (que, pel fet d'haver nascut a Europa, en principi han de tenir un accés més directe als drets de ciutadania),

6. Un exemple de la garantia d'un accés perifèric al camp polític es pot veure en els anomenats *consells consultius*, formats a escala nacional o regional per representants dels col·lectius immigrants. Un parell d'anàlisis crítiques són les d'Anderson (1990), respecte a algunes experiències europees, i Veredas (2003) i Martín Pérez (2004), pel que fa a Espanya.

7. Que no vol dir el mateix que l'accés professional a la política, fenomen que no contradiu aquest procés d'exclusió del col·lectiu, sinó que contribueix de manera implícita a mostrar com aquest accés depèn més d'una voluntat (i d'una trajectòria) personal, que no del fet de gaudir dels drets de ciutadania.

8. Alguns exemples recents mostren la dimensió d'aquest recel: la participació en les eleccions federals belgues de la Lliga Àrab Europea, un partit àrab d'orientació radical (vegeu Jacobs, 2005), o les explicacions etnocomunitaristes que es van elaborar després dels actes de violència urbana a les *banlieues* franceses de 2005 (vegeu Haenni, 2006).

sinó perquè es generen noves formes de participació que tenen una dimensió micro-política i de proximitat. En aquests espais i en aquestes pràctiques hi participen persones immigrades, potser no tant per la seva condició, sinó com a membres que comparteixen una condició de veïnatge amb altres persones autòctones. Aquestes expressions són la prova que l'accés al camp polític extens no depèn tant de l'evolució de la voluntat d'uns estats que són summament restrictius amb la concessió de drets de ciutadania, com de la complicitat social que es generi en aquests espais propers i a escala quotidiana. En aquest sentit, les expressions associatives sorgides de la immigració no són més que un capítol dins de les transformacions globals en l'exercici de la ciutadania.

1.3. La participació com a fonament de la convivència en contextos de proximitat

---

En la gestió de l'acollida de la immigració que protagonitzen els poders locals (el primer nivell d'intervenció directa sobre el fet migratori), a més d'abordar els elements més fonamentals (treball, atenció social, sanitat, habitatge, educació, etc.), també cal considerar els factors que s'emporten en el context general d'aquesta integració social. Un d'aquests factors, precisament, correspon a la promoció dels espais i dels temps de la convivència. Nadal, Oliveras i Alegre (2000) fan un recull de les iniciatives en favor de la convivència que desenvolupen les administracions locals a Catalunya, a través de campanyes de sensibilització, projectes de coneixement mutu i de desenvolupament comunitari. Aquests autors, però, indiquen que el fet que els col·lectius immigrants no acostumin a participar en la vida associativa i cívica municipal és un *handicap* per afavorir aquesta convivència i poder resoldre les situacions de conflicte que hi pugui haver. Constaten, a més, que aquesta manca de vinculació associativa no sempre és compensada per part dels municipis.

Quan hom s'interroga sobre la convivència en un determinat àmbit social, sovint es vol fer referència, d'una manera eufemística, a un dèficit del grau de sociabilitat que s'hi observa. Per exemple, en parlar de la convivència als barris de Catalunya que avui constitueixen els veritables espais de la immigració a la nostra societat, sovint s'argumenta que aquesta convivència no és del tot fluida o consistent. Als barris on es produeix un deteriorament de les relacions socials en contextos urbans marcats per la degradació urbanística, amb incidència de problemàtiques socials de difícil resolució i amb l'arribada de la immigració estrangera, es considera que la convivència està marcada per una deficient sociabilitat. Tota aquesta consideració forma part d'un procés ampli de descripció i definició valorativa que els imaginaris socials urbans fan de porcions del seu territori, a partir del qual s'elaboren les centralitats i les perifèries urbanes, que representen les simbolitzacions d'aquests espais com a zones de poder i com a zones dependents. El més habitual, i no només des del punt de vista dels responsables polítics municipals, és considerar que la con-

fluència d'aquests factors en una determinada zona urbana acaba generant la degradació d'aquesta sociabilitat, fet que constitueix el prelude per a la guetització d'aquest barri.

Hi ha el convenciment que als actuals barris de la immigració a Catalunya, més que convivència hi ha coexistència. És a dir, l'espai públic és compartit per diferents col·lectius, però sense que, aparentment, es produeixin situacions de convivència harmoniosa. La convivència davant d'una mínima coexistència, s'afirma, es troba en situació de risc. Respecte d'aquesta argumentació s'han de dir moltes coses, ja que estableix un prejudici evident sobre els espais i la naturalesa de les relacions socials que es generen en aquests barris.

Si d'un temps ençà s'accepta que el procés d'integració no només afecta les poblacions nouvingudes sinó també la societat que les acull, parlar de convivència no només és establir les normes d'urbanitat que les persones nouvingudes han d'aprendre per tal de relacionar-se socialment. És també recordar a la nostra ciutadania quines són les regles del joc de la convivència, amb els deures que ens obliguen uns i altres. Els discursos de les institucions polítiques acostumen a expressar preocupació davant de factors que indiquen l'emergència d'elaboracions comunitaristes en el si dels col·lectius immigrants. Com a contrabalanz, es proposa actuar per afavorir la participació social d'aquests col·lectius, com a camí que ha de portar a la convivència i a l'elaboració de projectes comuns que puguin agrupar els individus entre si. Les administracions públiques comparteixen la responsabilitat de la promoció de la convivència ciutadana, amb la resta d'agents socials i institucionals, i, com acabem de dir, invertir en capital social és treballar activament contra l'exclusió. Els poders públics han de tenir ben clar aquest principi, no només per intervenir activament en la integració social dels col·lectius nouvinguts, sinó per treballar d'una manera extensiva per tal d'aconseguir un índex més elevat de cohesió social.

Però no es tracta de fer referència a la presència de pluralitats culturals com a argument que justifica l'existència de problemes de convivència o de cohesió social. La diversitat és una variable definitòria de la realitat social sobre la qual es vol intervenir, i no té gaire sentit citar-la en tot moment com a font de potencials problemàtiques. Són, per contra, els condicionants socials els que poden portar uns col·lectius o altres a una situació de *vulnerabilitat social*,⁹ els que veritablement han d'orientar les intervencions públiques, per tal d'evitar que una situació de fractura social pugui acabar generant l'existència de *subjectes socials fràgils*, per definició dependents de polítiques assistencials. Els immigrants, com altres col·lectius precaritzats en la nostra

---

9. Concepte que el sociòleg francès Robert Castel (1995:29) emprà per designar el «refredament del vincle social que precedeix a la seva ruptura. Pel que fa al món laboral significa la precarietat en la feina i, en l'ordre de la sociabilitat, una fragilitat dels suports proporcionats per la família i per l'entorn social, en tant que dispensen el que es podria designar com una protecció màxima. Com més gran és aquesta zona de vulnerabilitat, més gran és el risc de ruptura que condueix a les situacions d'exclusió».

societat, podrien ser protagonistes d'aquesta fractura, d'acord amb la percepció social d'inferiorització i dependència que es construeix d'ells (Provansal, 1994; Santamaría, 2002).

L'alternativa passa, doncs, per desenvolupar accions que potenciïn i reconeguin les xarxes socials existents (tant cap al seu interior com, especialment, les que les connecten amb altres xarxes i altres sociabilitats), teixides pels diferents col·lectius que componen un municipi, com a forma de promoure entre ells un sentiment de pertinença social que es fonamenti sobre un doble principi d'inclusió i de participació.¹⁰ Creiem que la clau es troba en fer sociabilitats que siguin permeables, que incorporin connexions externes i que no s'elaborin sobre un principi d'exclusivitat. La convivència es veu amenaçada si les sociabilitats es construeixen cap a l'interior d'un pensament ortodox i exclouent; en aquest sentit, el tancament comunitarista és tant el d'un col·lectiu que protagonitza un replegament identitari sobre la base de l'ètnia o la religió, com el col·lectiu que reacciona amb violència hostil davant d'una presència que interpreta com a amenaça.

La participació ciutadana suposa, doncs, una oportunitat per fer convergir sociabilitats diverses. A Europa, trobem nombroses iniciatives de participació ciutadana promogudes o recolzades pels àmbits públics.¹¹ En aquestes iniciatives s'insisteix en la implicació de la ciutadania en la formulació i el seguiment de les intervencions públiques.¹² A part d'aquest punt, voldríem destacar una idea que creiem que és fonamental: si volem reforçar la cohesió social i fer més activa la participació ciutadana, és necessari elaborar projectes comuns, compartits i assumits pels agents públics, pels agents socials i per la ciutadania. D'aquestes experiències europees també en podem extreure una consideració significativa: invertir en participació suposa l'apoderament (*empowerment*) del món associatiu i de la societat civil. Suposa, per descomptat, promoure una ciutadania més activa. Tot això ha d'afavorir una convivència més intensa, més profunda, no exempta de conflictes, però dotada d'instruments per a regular-los de manera satisfactòria per les parts implicades. A Catalunya, la presència de la immigració actual és una oportunitat que no hem de perdre, per tal de poder reactivar la participació i la convivència ciutadana.

---

10. Segons Gabriele Pollini (2000:2635), mentre que «la inclusió és el procés que es genera des de la col·lectivitat cap a l'individu com a objecte, la participació és el procés que porta l'individu com a subjecte cap a la col·lectivitat».

11. Vegeu una compilació de bones pràctiques de governabilitat local i participació ciutadana a Micharl CARLEY (ed.), *Good Practice in Local Governance. Brief case studies*. Edimburg: Projecte Demos (European Commission 5th Framework Programme: Cities of Tomorrow and Cultural Heritage), gener de 2003.

12. A Catalunya, les experiències dels consells de participació ciutadana mostren camins interessants en la definició de les polítiques públiques a escala local. Vegeu l'anàlisi d'una experiència a Corbera de Llobregat a Jordi SANCHEZ (comp.). *Participació ciutadana i govern local: els consells ciutadans*. Barcelona: Mediterrània, 2000. De manera més general: Joan SUBIRATS et al. *Experiències de participació ciutadana en els municipis catalans*. Barcelona: Generalitat de Catalunya-Escola d'Administració Pública de Catalunya, 2001.

Es pot reclamar dels agents públics més implicació en la promoció de la convivència, i en la formulació d'accions preventives als conflictes, ja que la seva capacitat d'influència en la societat és força evident. No obstant això, creiem que cal recordar també la responsabilitat d'altres agents socials. En concret, de tres agents que tenen un paper destacat per proposar pautes de convivència: les entitats que conformen la societat civil, els mitjans de comunicació i les associacions formades per col·lectius immigrants.

Ja hem fet referència a la vitalitat de la societat civil catalana, indicant el baix índex de participació dels catalans (Sarasa, 1998:994). Ara volem fer esment a l'associacionisme de barri, aquell que s'expressa en aquests àmbits de proximitat, per mostrar les seves dificultats per tal de poder connectar amb la ciutadania. Les mobilitzacions veïnals ja no només són promogudes pel moviment associatiu, que sovint és desplaçat i deixat en segon terme, per part d'altres iniciatives autogestionades. En aquestes circumstàncies, la seva capacitat per tal de poder promoure la convivència en els espais de la immigració a Catalunya i, especialment, per tal de respondre a les situacions de desencontre i conflicte que s'hi puguin generar, és cada cop més relativa. Ho hem pogut veure en alguns dels conflictes que s'han produït entorn de la presència d'un oratori musulmà en alguns barris de Catalunya. La reacció contrària d'una part del veïnat a la instal·lació d'un centre d'aquestes característiques ha aconseguit generar un sentiment de refús al qual el teixit associatiu veïnal no sempre ha pogut (o no ha sabut) respondre (Morera, 2008).

El tractament informatiu d'aquestes reaccions veïnals ha demostrat que hi ha una certa tendència a amplificar els conflictes de convivència en els espais de la immigració a Catalunya, o bé a banalitzar o simplificar-ne les expressions. Tractant aquestes reaccions com a notícies, que són, per definició, efímeres, puntuals i aïllades, els mitjans de comunicació afavoreixen la construcció de percepcions problemàtiques entorn d'aquesta convivència. Sempre s'ha dit que és força difícil reduir la complexitat de la realitat social en una notícia de dos minuts i amb termes aclaridors per a tothom; però és força més difícil desmuntar un estereotip que ha estat potenciat per una notícia descontextualitzada. La cura en el tractament informatiu d'aquestes realitats complexes també és fonamental per tal de poder construir les bases d'aquesta convivència ciutadana; aquesta cura, d'altra banda, no pot únicament garantir-se a través de l'aplicació de codis deontològics col·legials, sinó a través del compromís responsable dels mitjans en la seva dimensió formativa i informativa de l'opinió pública.

Una de les idees centrals en la consideració del fenomen migratori, és el convenciment que l'associacionisme immigrant és considerat un factor fonamental en la promoció de la integració de les persones immigrades. Se'l defineix com a corretja de transmissió d'aquest procés, que ha de vincular aquestes persones a la societat catalana i, per tant, esdevé un dels indicadors més freqüents a l'hora de determinar el grau d'integració social d'un col·lectiu immigrant. Si hi ha un associacionisme actiu, es progressa en el camí de la integració; si, contràriament, hi ha un buit en aquest sentit, o bé l'associacionisme que es produeix en el si d'aquests col·lectius no corres-

pon al model desitjable (vegeu l'apartat següent), llavors s'acostuma a argumentar que aquest col·lectiu mostra un dèficit en la seva evolució integradora.

L'associacionisme immigrant a Espanya i a Catalunya¹³ ha demostrat que les seves formes, els seus continguts, les seves prioritats, les seves estratègies i els seus objectius han anat evolucionant respecte de com evolucionaven la mateixa realitat migratòria i el context social i polític de recepció. L'associacionisme, malgrat que ha hagut de mantenir algunes de les seves funcions tradicionals (com és el cas de la informació i l'assessorament legal, o el suport social), també ha hagut d'incorporar nous elements i nous continguts: canvia el perfil dels seus membres, i així, juntament amb associacions d'adults, també comencen a aparèixer entitats que s'adrecen preferentment vers els joves d'origen immigrant; es potencia l'associacionisme de dones immigrades, evidència que les migracions a Catalunya no són –de fet, mai ho han estat al llarg de la història– afer exclusiu dels homes (Sipi, 2000); es reforça el caràcter associatiu com a espai de trobada, on desenvolupar activitats de participació col·lectiva, adreçades a la societat receptora i també cap a l'interior del col·lectiu; finalment, s'adopta un perfil associatiu molt més formal, que els suposa progressar en el camí d'una certa professionalització que, això no obstant, segueix cobrint-se amb importants dosis de voluntarisme.

D'acord amb aquest reconeixement, hem vist créixer a Catalunya un important teixit associatiu immigrant, amb més o menys incidència, en funció dels diferents col·lectius.¹⁴ Però de nou, les expectatives que s'han projectat sobre aquestes associacions acostumen a ser superiors a les seves capacitats reals per condicionar el procés complex i multidimensional de la integració. Des d'una perspectiva global, la important evolució quantitativa que s'observa en el nombre d'entitats creades per persones immigrades a Catalunya¹⁵ no pot obviar l'existència d'una notable feblesa organitzativa. La transició del voluntariat cap a la professionalització també està generant dinàmiques determinants en el si d'aquest moviment associatiu. La capacitat de mobilització col·lectiva (sovint reduïda), ha estat substituïda per la reconversió en entitats de prestacions de serveis (reconversió a la qual ha contribuït el factor de

---

13. Hi ha una bibliografia abundant sobre els estudis de l'associacionisme immigrant a l'Estat espanyol. Citarem només alguns autors: Casey (1997), Veredas (1998), Solà-Morales (2004), Morell (2005), González-Enríquez (2005) i Simó-Torres (2006).

14. En la síntesi de les conclusions de les Jornades sobre Associacionisme d'Origen Immigrant a Catalunya (Barcelona, 17-18 de desembre de 2005) (www.xarxaimmigracio.net), es mostren alguns dels arguments generals que valoren globalment l'estat actual d'aquest associacionisme a Catalunya. El dia 15 de desembre de 2007 es va celebrar a Barcelona la Segona Jornada de l'Associacionisme d'Origen Immigrant a Catalunya, impulsada per la Secretaria per a la Immigració.

15. En el Registre d'Entitats de la Conselleria de Justícia es troben inscrites 497 associacions sota l'epígraf d'«Immigració», i 437 en l'epígraf «estrangers». No podem considerar fiables aquestes dades: no només perquè part d'aquestes entitats comparteixen ambdós epígrafs i es troben duplicades, sinó també perquè s'hi inclouen les anomenades *entitats de suport* als col·lectius immigrants, o associacions de caràcter nacional de col·lectiu que no poden incloure's dins de la categoria d'immigrants econòmics. (Consulta al web del Registre: 8 de gener de 2008).

dependència d'una documentació administrativa per part d'aquestes poblacions, i a considerar les persones que s'apropen al món associatiu *usuaris* i no pas *membres* de les associacions). La seva capacitat per incentivar i promoure la convivència, no només entre els membres del seu col·lectiu, sinó també amb la societat d'acollida, esdevé cada cop més difícil. Així, no té gaire sentit pensar que els col·lectius d'immigrats, com a forma de mostrar la seva voluntat d'integració, han de mostrar un índex de participació associativa superior a la mitjana catalana ni, al contrari, atribuir únicament a aquesta participació un caràcter instrumental, d'interès personal, limitat i egoista. L'associacionisme és, per als col·lectius immigrants, tant sols un recurs potencial, ja sigui d'accés a recursos, com de producció de sociabilitat, o de reforçament identitari, al qual podran recórrer d'acord a diferents circumstàncies que tenen sentit i adquireixen la seva lògica, en contextos concrets.

Amb la seva varietat i complexitat d'expressions, l'associacionisme immigrant ha destacat per la seva importància en el desenvolupament de vincles col·lectius en el si d'aquests grups. Tàcitament es reconeix que les associacions són motors actius per a la integració dels col·lectius que representen. En l'*Informe de Girona: cinquanta propostes sobre immigració*, s'insistia explícitament sobre aquest argument: «la integració, perquè tingui èxit, exigeix un cert grau de participació en la gestió de la vida quotidiana. Les associacions, siguin d'immigrants exclusivament o estiguin formades per membres d'un o altre col·lectiu, poden ser un important instrument de participació» (CAONGCG, 1992:18). En la mateixa direcció es pronuncia la Federació Espanyola de Municipis i Províncies, quan considera que «el moviment associatiu immigrant és molt positiu en tant que aconsegueix una doble finalitat: d'una banda, constitueix un canal d'informació i de coneixement de la realitat dels col·lectius, de les seves necessitats i reivindicacions; i de l'altra, resulta un mitjà per canalitzar les polítiques, i fins i tot per prevenir, gestionar i controlar conflictes socials, servint d'interlocutor de l'Administració» (FEMP, 1995:53). Les relacions entre les administracions públiques i l'associacionisme immigrant es dirigeixen, doncs, en aquesta línia d'identificar els interlocutors més adequats en el si d'aquests col·lectius, per tal de poder dur a terme les seves intervencions.

No obstant això, i tot i reconèixer per endavant la importància del factor associatiu, cal preguntar-se sobre el model de funcionament associatiu i de participació social que s'està formulant. Un model que, evidentment sorgeix d'una determinada cultura política que forma part de la nostra societat, i que no considera (o relega a l'apèl·latiu d'*informal*) altres formes i expressions associatives. Deixant de banda de l'esfera de la política determinades expressions associatives, s'insisteix en el principi d'exclusió de les persones immigrades d'aquest àmbit, d'acord amb una definició antinòmica entre ambdós conceptes (l'immigrant com a estranger i, per tant, com a no ciutadà, formalment apartat de l'esfera política). Aquesta definició és elaborada d'acord amb una lògica estatal, que determina l'accés a l'àmbit polític de l'immigrant, d'acord amb el requeriment que aquest es mantingui en una situació de «neutralitat política», ja que la seva presència no té (i no hauria de tenir) altre caràcter que

l'economicolaboral. No obstant això, aquesta aparent *il·lusió apolítica* de la presència immigrant, imaginada (i desitjada) per part de les societats receptores (Sayad, 1991), acaba per trencar-se davant la constatació de les noves iniciatives associatives i comunitàries que elaboren els col·lectius immigrants assentats, i que permeten superar la idea preconcebuda que els immigrants només poden ser subjectes passius de la intervenció política (a favor o no de la seva integració social), al mateix temps que incorporen la dimensió cultural que es troba present en tota acció política.

Però sobre la base de quins principis opera l'exclusió d'unes expressions associatives sobre d'altres? En les seves anàlisis dels models de ciutadania i identitat nacional, Koopmans i Statham (1999) i Gil (2002a, 2002b) argumenten que per ser considerades legítimes, les expressions i les demandes dels grups minoritaris han d'adequar-se, en forma i contingut, a la lògica de la cultura política de la societat receptora. Aquest *marc de legitimitat* es defineix no tant per les aportacions d'aquests col·lectius, sinó en funció de les categories que els són atribuïdes per l'Estat («minorities, *allocthonon*, *gastarbeiter*, immigrants extracomunitaris, il·legals) que influeixen directament en la distribució de recursos entre ells, el seu potencial per a la mobilització i la seva participació en la comunitat política» (Gil, 2002b). Si, a més, en aquest marc s'incorporen elements de tipus cultural (les «obligacions culturals» de l'accés a la ciutadania, de què parla Rogers Brubaker (1992), és significatiu anotar com, d'una manera implícita, també s'acaba fent referència a la qüestió religiosa. En aquest sentit, l'exemple de l'islam és prou significatiu com a forma d'establir una clara distinció entre les confessions que sí que poden ser considerades europees, i les que no ho són (ni sembla que puguin arribar a ser-ho mai). Afortunadament per al futur europeu, la manera en què s'incorpora la referència religiosa dins d'aquesta mateixa cultura política varia ostensiblement d'un país a un altre, la qual cosa afavoreix la possibilitat que el fet que una comunitat religiosa islàmica pugui accedir a fons públics per al manteniment de les seves activitats de culte pugui ser interpretat de manera molt diferent ja sigui a França, al Regne Unit, als Països Baixos o a Espanya (Kastoryano, 1996).

Per tant, les formes associatives s'avaluen en virtut d'un marc existent, que legitima i facilita el seu reconeixement segons si aquestes es defineixen com a «compatibles» amb les pràctiques associatives prèvies.

1.4. Lligams comunitaris que uneixen socialment: la noció de capital social

---

Els darrers anys, el concepte de capital social ha adquirit una rellevància creixent en les diferents aproximacions fetes per les ciències socials a l'estudi de les relacions socials. La possibilitat de poder establir un criteri a partir del qual poder determinar les estructures mínimes que produeixen la sociabilitat en i entre els col·lectius humans, ha generat grans expectatives tant en el si dels medis acadèmics, com entre

els responsables d'intervencions públiques. Poder aïllar la «matèria relacional» que es troba en la base d'aquesta sociabilitat podia ser un primer pas per tal de suggerir mecanismes per millorar la quantitat i la qualitat d'aquestes expressions relacionals. En virtut d'aquest pressupòsit, la noció de capital social ha estat aplicada a l'anàlisi d'aquestes relacions socials en contextos tan diferents com la família, el treball, l'educació, la vida comunitària o la participació associativa, ja sigui en societats desenvolupades, en vies de desenvolupament, o en societats culturalment molt diferents. La projecció d'aquest pressupòsit ja ha despertat les primeres aproximacions crítiques que qüestionen la reducció simplificadora de la complexitat de les relacions socials entorn de la idea del capital social, el seu caràcter excessivament metafòric, o la seva circularitat argumentativa (Baron-Field-Schuller, 2000; Vertovec, 2001; Campbell, 2001), i destaquen la utilitat de l'ús i del desenvolupament teòric d'aquest concepte per part d'autors com Bourdieu (1980,1986) o Coleman (1988).

L'ús del concepte de capital social ha estat especialment intensiu en l'estudi del desenvolupament social i econòmic de les societats en via de desenvolupament, des d'una perspectiva que volia complementar l'aproximació macroeconòmica elaborada per organitzacions internacionals com el Banc Mundial. Des d'aquest enfocament, el capital social s'entenia com un recurs relacional instrumental, on l'individu actuaria amb una racionalitat empresarial –analitzant estratègies i riscos–, per tal de poder sortir i/o millorar la seva situació en l'escala social (argument neoliberal, que exclouria la responsabilitat de les instàncies públiques en la reducció de les despeses de benestar). La idea de la pèrdua del capital social en les societats postindustrials, com a resultat d'un procés d'individualisme, també ha estat un dels principals arguments exposats per autors de renom, com Putnam (2003), que han contribuït a popularitzar el recurs a aquest concepte. No obstant això, la idealització que pressuposa Putnam respecte a la solidaritat comunitària o al consensualisme voluntari, com a alternatives per a la reconstrucció del vincle social, genera importants problemes teòrics respecte a la configuració de les unitats grupals (associacions, comunitats, col·lectius, etc.) que han de formar part de l'anàlisi.

De la confluència d'aquestes dues perspectives, i de la possibilitat de poder desenvolupar accions que incrementin i millorin aquest capital, es deriva un tercer interès preferent en el recurs a aquesta noció, com ho expressen les polítiques públiques dutes a terme en els darrers anys en països anglosaxons com el Regne Unit. El concepte de capital social es relaciona directament amb les noves orientacions que treballen en favor de la cohesió social, incorporant-se a una nova gramàtica política (on el disseny i la planificació de les intervencions socials és debatuda en consells locals amb la participació dels diferents actors presents al territori) i a un nou vocabulari per a l'acció on, juntament amb la noció de capital social, es parla de *cohesió comunitària*, *inclusió social* o *integració*.¹⁶

16. Per a una exposició dels arguments que recolzen aquesta nova orientació política al Regne Unit, vegeu els documents elaborats pel Home Office els darrers anys: *Community Cohesion* (2001),

En el cas de l'estudi de les migracions internacionals, el concepte de capital social ha servit per valorar positivament l'aportació personal dels individus migrants que protagonitzen aquests processos (Portes, 1998), i també per tenir en compte la dimensió i la forma de les expressions col·lectives que eren generades en el si dels grups immigrants (Jacobs-Tillie, 2004; Zetter et al., 2006). Per referir-nos a aquesta darrera dimensió col·lectiva, partirem de la definició de capital social que se'ns presenta més útil per analitzar les iniciatives associatives en el col·lectiu marroquí. És la definició feta pel sociòleg francès Pierre Bourdieu, que considerava que el capital social «és la suma dels recursos actuals o virtuals de què disposa un individu o grup pel fet que posseeixen una xarxa duradora de relacions, de coneixements i de reconeixements mutus més o menys institucionalitzats. És a dir, és la suma dels capitals i dels poders que aquesta xarxa permet mobilitzar» (Bourdieu-Wacquant, 1994:96; vegeu també Bourdieu, 1980 i 1986).

Les relacions de què parla Bourdieu constitueixen la prova d'una pertinença a un grup determinat, en les quals s'expressa, segons Bourdieu, no només el fet de compartir una sèrie d'elements comuns, sinó també la vigència d'uns vincles permanents i útils. Sense voler entrar dins de la ja extensa reflexió acadèmica sobre les xarxes socials,¹⁷ el que Bourdieu vol destacar és el contingut d'aquesta relació i els profits que aquesta pertinença genera per als individus i per als grups. Totes les xarxes socials, personals o col·lectives tenen un caràcter instrumental (volen aconseguir una sèrie d'objectius), però des d'aquesta perspectiva són valuoses per a aquells que en formen part. Això s'expressa a través de dos aspectes que s'incorporen en aquesta noció de capital social:

- a) La possibilitat de poder transformar les relacions contingents (veïnatge, treball, coincidència en els espais públics) en relacions necessàries i electives, que impliquen obligacions durables subjectivament sentides (sentiments de reconeixement, de respecte, d'amistat), o institucionalment garantides (drets).
- b) L'intercanvi que s'incorpora en aquestes relacions transforma allò que s'intercanvia en signes de reconeixement, i a través del reconeixement mutu i de

---

Building a Picture of Community Cohesion (2003) o *Strength in Diversity: Towards a Community Cohesion and Race Equality Strategy* (2004). El punt de partida teòric d'aquesta nova orientació s'expressa clarament en el reconegut *Informe Parekh* (Parekh, 2000), on s'establien les dimensions futures d'una societat britànica multiètnica.

17. «Un conjunt de relacions formen un camp social que es pot denominar xarxa. Aquesta xarxa pot representar-se com un conjunt de punts que es troben units entre si mitjançant línies. Els punts representen les persones; i les línies, les relacions entre unes persones i altres. El que és fonamental en aquest tipus d'anàlisi no són els atributs de les persones que es relacionen entre si, sinó el tipus de relacions» (Martínez Veiga, 2004:80). Aquesta és una definició sintètica del concepte de xarxa social i de l'interès sociològic per l'estudi de les relacions que s'hi representen. Sobre l'estudi de les xarxes socials aplicades a l'estudi de les migracions, vegeu Tilly (1990), Faist (1997), Aparicio-Tornos (2005) i Pascual (2007).

la pertinença al grup que aquest implica és possible determinar els límits que configuren el grup que comparteix aquestes relacions.

És a dir, d'una banda, convertir allò que és contingent (convivència quotidiana) en quelcom que sigui necessari i que defineixi un compromís (convivència ciutadana), i de l'altra, establir la dimensió i l'extensió del camp de la sociabilitat. Aquestes són dues de les idees més destacables de cara a abordar la qüestió del capital social. Tanmateix, Bourdieu incorpora un element força significatiu en l'ús del concepte capital social (de la mateixa manera que ho va fer en el conjunt de la seva obra respecte a la possessió d'altres capitals, com ara el polític, el simbòlic, l'econòmic o el religiós), que és el fet de l'expressió de dinàmiques de desequilibri en el repartiment del poder en la societat, que fa que la possessió d'un determinat capital no sigui en si tan determinant com per situar-se dins d'un context de disputa en l'ús de tal recurs. Així, aquest conjunt de relacions que poden ser significatives per enfortir i dotar de significació social les expressions de sociabilitat en el si d'un col·lectiu, poden perdre tot el seu valor si no són valorades per part d'altres esferes socials. En aquest sentit, el recurs que fa aquest estudi de la noció de capital social planteja un interrogant respecte a les relacions socials que són desenvolupades pels col·lectius immigrants, ja sigui cap a l'interior d'aquests col·lectius o envers la societat que els acull: si acceptem que l'expressió d'aquests vincles socials pot ser beneficiosa per a la seva estructuració interna i per la seva integració social, acceptem també que aquest capital social que és aportat per aquestes iniciatives contribueix positivament a enfortir la cohesió de la societat d'acollida?

Per intentar aportar arguments a aquest interrogant, analitzarem la dimensió connectiva que sovint es relaciona amb la noció de capital social. Però prèviament hauré de resoldre un primer escull a l'hora d'identificar-lo, ja que el capital social, a diferència d'altres capitals, és força intangible, fet que suposa un seriós inconvenient per mesurar-lo. Si s'expressa a través de les relacions que estableixen els membres d'un grup social determinat, la manera en què podríem acotar-ho i determinar-ho podria ser mitjançant els quatre elements principals que el componen:

- El capital social crea un sentiment de *pertinença* en aquelles persones que el comparteixen.
- El capital social es fonamenta sobre l'*intercanvi* de prestacions, objectes, valors, informacions, serveis, etc. entre els membres que conformen el grup.
- El capital social reposa sobre la idea de la *reciprocitat*, entesa com el marc a partir del qual s'instauren els intercanvis d'acord amb una idea de confiança mútua.
- El capital social genera un principi de *reconeixement* personal entre aquells que formen part del col·lectiu (i que produeix un sentiment de pertinença), o el col·lectiu d'altres grups i institucions socials (la resta de grups que conformen la societat).

Per a Putnam (2003:14), les xarxes denses d'interacció social fonamenten normes sòlides de reciprocitat entre els membres de la xarxa. Una reciprocitat que no més és possible de mantenir d'acord amb una idea de *confiança*. Per a Simmel (1986:15), la confiança, una de les forces sintètiques més importants dins de la societat, és «la hipòtesi del capteniment futur que és prou segura per basar-hi una actuació pràctica; és, com a hipòtesi, un estat intermedi entre saber i no saber sobre aquella persona. Aquell que ho sap tot no necessita *confiar*; aquell que *no sap res*, raonablement ni tan sols no pot confiar». En canvi, per a Luhmann, la confiança esdevé un argument per tal de poder fer front a la complexitat de les relacions socials (Luhmann, 1996:39-52). La confiança esdevé la variable que ens permet predir aquesta disposició a l'intercanvi en l'interior del grup.

La cooperació que deriva d'aquestes relacions socials pot fer efectiu el capital social, fins al punt de poder influir en la mobilització d'altres tipus de capital (humà, financer, cultural o polític). Faist (1997:203) argumenta que el capital social és un prerequisit per tal de mobilitzar i acumular altres capitals. Posa l'exemple de les dificultats de progressió econòmica i ascens social per part dels immigrants pioners en un territori, pel fet de no disposar d'un capital social substantiu. Les diferències amb les següents onades migratòries fa créixer aquest capital i, per tant, les possibilitats de mobilitzar altres recursos. Els estudis de Li (2003) o de Tillie (2004) analitzen com el capital social esdevé un mecanisme per tal de poder mobilitzar el capital financer i el capital polític, respectivament.

No obstant això, no tota expressió de capital social és positiva en si mateixa. Els costos de la conformitat comunitària poden limitar la llibertat individual. Portes (1998:15-18) comenta que el desenvolupament d'aquests vincles de sociabilitat també poden tenir un efecte restrictiu sobre la llibertat dels individus, respecte l'exclusió dels estranys al grup, per un excés de reclamacions grupals o per estigmatitzar el propi grup. Pot haver-hi comunitats ètniques relativament homogènies que es caracteritzin per un nivell de confiança elevat, i per normes de cooperació estreta en el si de la comunitat, però que manifestin nivells febles de confiança i de cooperació amb la resta de la societat. Les elaboracions neocomunitàries, ja siguin ètniques, lingüístiques, religioses o polítiques, fonamentades sobre una exclusió extensiva dels no-membres i una inclusió restrictiva dels membres (construccions que la bibliografia acadèmica francesa anomena *comunitarisme*), són exemples d'un ús no desitjat de la noció de capital social.

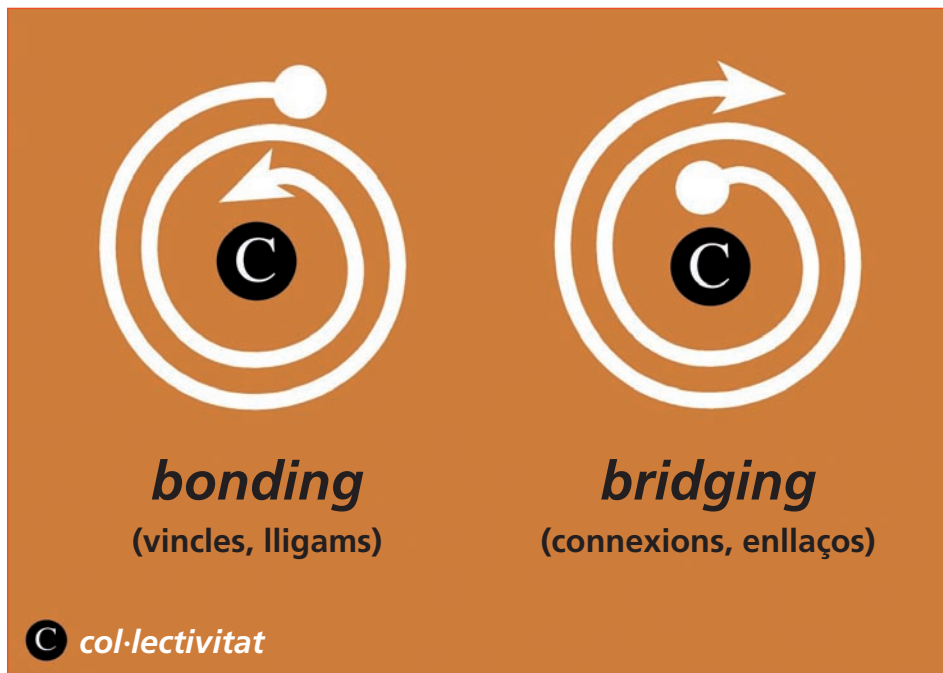
Si els vincles que creen capital social funcionen cap a l'interior d'aquests col·lectius, també funcionen cap a l'exterior? La qüestió de la doble naturalesa de les xarxes socials, que s'orienten tant cap a l'interior com cap a l'exterior dels col·lectius, ens permet establir un vincle relacional entre dues idees centrals en la formulació d'aquest informe: convivència i integració social. Si es planteja que la convivència és l'horitzó on es formula la inserció social dels col·lectius immigrants, quin és el paper que tenen les diferents xarxes socials generades en context migratori per part dels col·lectius immigrants?

Putnam (2003:19-20) suggereix tres dimensions clau per tal de poder mesurar el capital social. Totes tres es formulen en perspectiva de vincles interns i externs. En primer lloc parla de *vincles forts* i *vincles febles*: els vincles forts creen més solidaritat entre els membres de la xarxa, però els vincles febles permeten l'accés a un conjunt més ampli i heterogeni de relacions. En segon lloc, parla de *vincles cap a dins (verticals)* i *vincles cap a fora (horitzontals)*, on formula el fet que els vincles relacionals poden servir per mantenir principis jeràrquics o per ampliar les connexions cap a individus que se situen en el mateix nivell jeràrquic. Finalment, Putnam parla de *capital social vinculant (bonding)* i *capital social que basteix ponts (bridging)*. Aquesta distinció, popularitzada per aquest autor, planteja la complementarietat entre les dues dimensions que s'apleguen entre vincles i lligams, d'una banda, i connexions i enllaços, de l'altra. La idea del capital social que basteix ponts es refereix, segons Putnam, a les xarxes socials que uneixen persones desiguals (ja sigui en termes d'ètnia, edat, sexe, classe social, confessió, etc.). En canvi, el capital social vinculant uneix persones que, en principi, comparteixen aspectes que consideren rellevants per mantenir aquesta relació.

La complementarietat entre ambdós tipus de capital social és particularment interessant per formular propostes d'integració social i convivència. Però també per exemplificar dues dinàmiques presents en tot associacionisme (sigui aquest d'origen immigrant o no), i que tendeixen a complementar-se entre si. Entenem que tota proposta associativa ha de progressar cap a l'interior del grup de referència (és a dir, de la col·lectivitat amb qui s'identifica), per tal d'afermar els vincles i els lligams que mantenen entre si els que en formen part. Però també les iniciatives associatives han de ser capaces de generar connexions i enllaços amb altres persones, altres col·lectivitats o altres institucions que no pertanyen directament al grup de referència. El model *bonding + bridging* (tal com es representa en el gràfic 1), esdevé un tipus ideal de complementarietat entre dinàmiques, que no sempre és desenvolupat per les associacions. De fet, per tal de ser coherents amb les seves estratègies i expectatives col·lectives, les associacions juguen amb aquestes dues dinàmiques, i insisteixen més o menys sobre les dinàmiques de revitalització interna o de connexió externa, tot depenent de les circumstàncies que han d'afrontar.

Germain (2003) planteja la qüestió següent: Per tal de millorar l'adaptació dels immigrants a les normes i valors de la societat d'acollida, cal encoratjar la seva inserció social en les xarxes que els enllacen directament a la societat d'acollida (*bridging*) o cal tenir present les xarxes que han estat creades pels seus compatriotes i la seva família en forma de recursos de suport i ajuda (*bonding*)? És evident que negar el primer argument és clarament una expressió de discriminació, pel fet que nega les possibilitats d'estrènyer les relacions d'aquests col·lectius respecte a la societat en què s'insereixen. Al mateix temps, tampoc cal menysprear l'efectivitat inseridora dels lligams generats en el si del col·lectiu, que permeten poder-se inserir ràpidament en el mercat laboral o trobar un habitatge assequible, i que no necessàriament són expressions del que fàcilment s'anomena *replegament comunitari*. Així, de quina manera s'estableixen les relacions entre *bonding* i *bridging*? El primer porta al segon?

Gràfic 1. Les dues formes del capital social

Font: Elaboració pròpia.

És imperatiu que es tingui en compte el primer per arribar al segon? Les deficiències del primer no porten a un reforçament del segon?

L'àmbit en el qual es poden formular aquests interrogants és el local. És aquest àmbit el que constitueix l'escenari de la convivència i dels processos d'integració. És on els diferents col·lectius desenvolupen els seus lligams, expressats externament en l'espai públic amb espais comercials, associatius o religiosos. Són les façanes externes d'un edifici comunitari que acostuma a construir-se amb discreció. L'àmbit local, també és el marc on s'implementen les principals iniciatives públiques en favor de la integració social d'aquests col·lectius. Els barris, doncs, són escenaris de la convivència entre iniciatives de vinculació i de connexió. Com a contextos en els quals es defineixen dinàmiques particulars d'integració (com a procés) i cohesió (com a resultat) socials, i en els quals es generen determinades sociabilitats, acaben condicionant el desenvolupament de capitals socials que vinculen o que basteixen ponts.

En l'*Informe Parekh* (Parekh, 2000:10), l'editor insisteix que per tal de poder garantir i potenciar la cohesió social en una realitat multicultural com la britànica, és necessari «elaborar valors comuns, símbols i cerimònies compartits, és a dir, una identitat nacional comuna». Tanmateix, en un àmbit molt més concret com és el local, aquestes reflexions ens han de permetre afirmar la necessitat de proposar projectes comuns que impliquin els ciutadans, per tal de generar en ells un senti-

ment compartit de pertinença. En aquest sentit, creiem fonamental la intervenció de les institucions públiques locals en la promoció de la connexió entre els dos tipus de capital social generat pels col·lectius immigrants. El reconeixement dels lligams que vinculen ha de ser paral·lel a la promoció de les connexions que basteixen ponts entre els col·lectius i la societat d'acollida. Cal apostar decididament per incorporar-los en la vida col·lectiva dels diferents municipis, com a exemple de promoció entre ells d'un sentiment de pertinença al municipi.

De quina manera, doncs, cal valorar les iniciatives de *bonding* que desenvolupen els diferents col·lectius immigrants? Sovint hi ha un cert recel respecte de les construccions identitàries que es desenvolupen en el si d'aquests col·lectius, ja que es parteix del pressupòsit erroni que la reproducció de pautes i comportaments regits pel factor ètnic i/o religiós, especialment si aquests es fan patents en l'espai públic, és una rèmor per al seu procés d'integració social. De fet, aquesta és la valoració que acostuma a fer-se de les expressions associatives que es desenvolupen entre aquests col·lectius, en funció de si aquestes adopten un marcat to identitàri. La difícil acceptació d'altres models de participació social i política, diferents als que defineix la nostra cultura política, expressa, en definitiva, una determinada manera d'entendre els processos i les dinàmiques d'integració social que s'espera que protagonitzin aquests col·lectius. Les diferents estratègies associatives que aquests desenvolupen es troben a mig camí entre la referència a la seva societat d'origen i la interacció amb la societat d'acollida, i les seves expressions acostumen a basar-se en dues lògiques, complementàries entre si encara que no sempre coincidents en el temps: una *lògica instrumental*, que s'orienta estratègicament envers els espais i recursos de poder, i una *lògica expressiva*, fonamentada en el desenvolupament d'estratègies d'afirmació de la identitat col·lectiva (Colom, 1998:50). En la primera lògica tenen cabuda les expressions tendents a la reivindicació, la negociació i la pressió política, mentre que en la segona se situen les manifestacions que persegueixen la reafirmació identitària envers l'interior del col·lectiu.

En aquest model *desitjable* d'associacionisme immigrant del qual implícitament s'acostuma a partir, s'espera que predomini una lògica instrumental (encara que limitada), per sobre de l'expressiva. És a dir, des del punt de vista de la integració d'aquests col·lectius, es formula la presumpció que la seva participació social és sempre preferible al desenvolupament exclusiu d'expressions internes de reafirmació identitària. És per això que no s'entén que una mesquita, com a espai social i religiós, pugui estar contribuint activament a la integració i l'articulació comunitària d'un col·lectiu aparentment dispar i heterogeni, o que pugui convertir-se també en el seu interlocutor davant els poders públics. És més, no només el model d'integració que expressa un espai associatiu com aquest es defineix com a diferent del que planteja la societat occidental, sinó essencialment com l'oposat.

Creiem que és necessari superar aquest recel respecte a les expressions de lligams comunitaris en el si dels col·lectius immigrants, com a mínim per dos motius principals:

- a) Perquè els processos de configuració comunitària són processos de reconstrucció i redefinició identitària, que serveixen per establir les bases d'un autoreconeixement (individual i col·lectiu) primari, que és del tot necessari per afrontar el procés d'integració social.
- b) Perquè aquestes expressions són generadores d'una sociabilitat que s'incorpora dins les existents en els barris d'immigració, fet que dona una nova dimensió a la convivència.

És a dir, no es pot ni ignorar l'existència d'aquestes elaboracions identitàries que generen pertinences col·lectives, ni la creació d'una sociabilitat específica. De fet, la convivència en contextos multiculturals podria entendre's també com la forma en què diferents persones fan compatibles les seves formes particulars de sociabilitat. Els lligams entre persones també poden afavorir el contacte entre sociabilitats que parteixen de lògiques substancialment diferents. L'objectiu principal seguirà sent la generació de noves sociabilitats d'acord amb nous interessos compartits.

Podríem argumentar que una forma de progressar vers la integració social passa pel reconeixement dels lligams comunitaris i per afavorir, al mateix temps, la seva connexió amb altres espais de la societat d'acollida. Passar del *bonding* al *bridging* no suposa fer perdre de vista les manifestacions identitàries o expressives, sinó acceptar-ne la rellevància, tant per la integració social com per la convivència.

Però com que el desenvolupament del capital social no depèn només de les característiques inherents de cada grup, sinó també del context social en què interacciona, del marc polític i jurídic d'acollida, i de les percepcions socials que se n'elaboren, és necessari considerar la importància d'un posicionament actiu per part de les institucions públiques i socials, per tal de promoure el marc i les condicions adequades amb l'objectiu que aquest capital serveixi com a instrument de cohesió. Aquest capital no es crea per generació espontània, ni és patrimoni exclusiu elitista d'una sèrie d'individus, sinó que el genera la interacció intensiva entre membres d'un col·lectiu que desenvolupen pràctiques de cooperació, que es fonamenten sobre un doble principi de confiança i reciprocitat. La producció de capital social necessita recursos, especialment temps: «La construcció de capital social depèn de la qualitat i la quantitat de les interaccions. Per tant, l'existència d'un nombre suficient d'interaccions d'una qualitat determinada és una precondició per produir capital social. Si la intensitat i la freqüència de les interaccions cau, l'estoc de capital social disminuirà. Un requeriment important per a la producció de capital social és, per tant, l'existència d'oportunitats suficients perquè es produeixin les interaccions necessàries per produir-lo» (Barreiro, 2003:23). En aquest sentit, el paper del sector públic per tal de poder garantir les condicions per a la producció d'aquest capital és fonamental, i si s'hi vol pensar com a factor de foment de la cohesió social, potser caldrà considerar que la «realitat intangible» del capital social difícilment s'ajusta a indicadors socials precisos (el mateix podríem dir de voler establir indicadors de convivència, que no és el mateix que dir civisme, en un context territorial concret). Els responsables polítics

voldran trobar elements que mesurin d'alguna manera que la inversió de capital polític, econòmic i humà per tal d'enfortir el capital social d'aquests col·lectius comença a donar els seus fruits. Estem davant d'un *procés* que només pot ser observat des d'una perspectiva eminentment *micro* en l'àmbit associatiu i quotidià (Zetter *et al.*, 2006:27), on el factor temps, repetim, és determinant. No obstant això, i encara que tampoc ens permeti establir indicadors quantitius precisos, l'anàlisi de les iniciatives associatives en el si dels col·lectius immigrants des de la perspectiva del capital social (Zetter *et al.*, *op. cit.*:23-25), pot suggerir que aquest capital:

- a) emfatitza la complexitat en el procés de configuració dels col·lectius, especialment pel que fa al repartiment del poder en el seu si;
- b) destaca la importància d'elements com les xarxes socials, el lideratge, els llaços comunitaris i la confiança com a bases per a la cohesió social dels grups, i com a mecanismes per desenvolupar relacions socials amb altres col·lectius;
- c) atorga una atenció especial a la forma en què els col·lectius estructuraven internament les seves relacions de poder, i reconeix la importància d'esferes públiques de debat comunitari com a mitjà per enfortir-les;
- d) reforça, en l'ús de conceptes com *bridging* o *linking*, la percepció que la cohesió té relació amb les interaccions que s'estableixen entre els col·lectius immigrants i la societat d'acollida, i no amb la disposició o voluntat que sigui expressada per aquests col·lectius mateixos;
- e) revela com l'activitat associativa de les organitzacions d'immigrants sovint és més un mecanisme d'accés als recursos públics que no un instrument de cohesió;
- f) mostra com els grups immigrants poden acomodar-se a les múltiples exigències de compromís institucional o polític que se'ls plantegin al llarg del temps i des de diferents àmbits de govern;
- g) ens recorda que l'activitat associativa en el si d'aquests col·lectius és un procés dinàmic, que implica transformacions en els objectius que cal assolir per aquest associacionisme en les seves diferents fases, i
- h) assenyala que la cohesió social dels grups immigrants és contingent respecte al conjunt del discurs polític sobre la immigració, i que unes polítiques d'immigració restrictives i una retòrica pública agressiva contra la immigració poden contribuir a generar un capital social que afavoreixi l'exclusió abans que la cohesió social.

Es pot dir que el capital social depèn de l'existència d'un nombre d'interaccions significatives. En incorporar aquest concepte a l'anàlisi de les expressions associatives marroquines a Catalunya, volem plantejar de quina manera es complementen aquestes interaccions que s'orienten tant cap a la seva dimensió interna com cap a l'exterior del col·lectiu. La combinació d'ambdós tipus de capital s'acumula en el capital d'integració social d'aquest col·lectiu.

1.5. Lideratges i representacions: la política en la immigració

Ens hem acostumat a acceptar que la dimensió política de la immigració està relacionada exclusivament amb la definició de les polítiques públiques i dels diferents processos que se'n deriven (en especial dos: les pugnes polítiques, on la immigració es converteix en un argument de disputa política, i les reaccions contràries de part de la ciutadania respecte a l'impacte que pugui suposar sobre la conservació del poder). Segons això, les polítiques *de o respecte de* la immigració s'entenen com la resposta política dels diferents àmbits administratius (estatal, autonòmic o local), a les realitats que acompanyen aquestes noves presències. La ciència política i la sociologia han analitzat aquestes respostes com una manera de poder proposar nous models estructurals (Zapata, 2004), o bé revisant críticament aquestes polítiques, que han considerat «tecnologies de govern» (Gil, 2002b).

En canvi, les dimensions de l'acció política en la immigració, han despertat molt menys interès analític, ja que les aproximacions clàssiques a l'estudi de les migracions han acabat assumint el principi legal que no atorgava a les persones immigrades ni els drets ni la condició d'actors polítics. Parlar d'immigrants com a persones polítiques volia dir reconèixer el caràcter socialment significatiu de les seves accions individuals i col·lectives, identificar-los en l'esfera pública de les societats receptores. Això no ha estat possible fins a la materialització d'iniciatives de tipus associatiu, que actuaven com a targetes de presentació pública del col·lectiu, i a la reformulació d'un debat entorn de la noció de ciutadania i a la incorporació en la ciutadania de les persones immigrades. L'accés de les persones immigrades a la política, des d'una perspectiva politològica clàssica, es percep com un procés d'entrada en un àmbit d'expressió que abans que res s'entén com un accés a una sèrie de drets reconeguts. Aquesta és la base sobre la qual es formulen les propostes d'una ciutadania més inclusiva.

L'estudi clàssic de Miller (1981) identifica una sèrie de vies que poden servir per tal de poder forçar aquest accés: la influència política dels governs d'origen respecte als seus nacionals, els moviments de protesta extraparlamentaris, les institucions consultives, els sindicats i les representacions laborals i les entitats de solidaritat amb els immigrants.¹⁸ Significativament, totes aquestes vies són externes als col·lectius immigrants, i no depenen tant de l'expressió de voluntats a través de les seves iniciatives associatives, sinó de decisions individuals de promoció particular, i accepten els diferents camins proposats estructuralment per tal de poder accedir a la dimensió

---

18. El mateix Miller (2001) revisa les seves propostes originals sobre la participació política dels immigrants, incorporant la referència al context internacional. Després dels atemptats de l'11-S als Estats Units, els estats receptors d'immigració han reinterpretat de forma restrictiva la seva manera d'entendre la participació política dels col·lectius immigrants, adduint arguments de seguretat interior. Per això han comptat amb l'explícita col·laboració dels governs dels països d'origen, preocupats també per la creació de grupuscles d'oposició política en l'exili, aprofitant el context de llibertats públiques que existeix en les societats receptores.

política d'una manera activa (com actors polítics) i no passiva (com una part més d'una massa de votants).

L'associacionisme immigrant, tal com acabem d'argumentar, és un recurs per a la participació social d'aquests col·lectius, especialment en contextos de proximitat, però només una potencialitat per a l'accés a l'esfera pública. I potser ho seguirà sent si, dins de l'estructura d'oportunitats de la cultura política d'una societat com la catalana, aquest associacionisme continua sent relegat a una dimensió secundària i subalterna de la vida pública. Si aquest associacionisme només és considerat com un mitjà de mobilització ètnica o religiosa (quelcom que sovint és destacat a priori des de fora d'aquests col·lectius), aquesta és una forma de situar-lo fora de l'àmbit públic, en donar per fet que aquests arguments no han de formar part del debat polític. En definitiva, més que servir com a instrument per garantir el reconeixement dels seus membres com a actors en l'esfera pública, l'associacionisme es converteix en un mecanisme accessori i virtual de participació (Anderson, 1990:113), per no deixar definitivament fora de l'exposició pública una porció cada vegada més significativa de la població catalana.

La dimensió més significativa de tot associacionisme immigrant és, des del punt de vista de les societats receptores, la seva possibilitat de representar un col·lectiu. Tal com acabem d'argumentar, per garantir l'accés de les persones que conformen aquest col·lectiu, l'associacionisme immigrant és un recurs limitat. Però per situar-lo socialment, per identificar-lo davant de l'opinió pública, de les institucions socials i de les administracions públiques, aquest associacionisme és una eina molt efectiva. De manera implícita, l'expressió associativa és una forma per poder delimitar i identificar el col·lectiu davant d'aquells que no en formen part. És per això que sovint aquest associacionisme és intensament reclamat per part de les societats receptores, per tal de poder identificar alguna veu que públicament faci referència a aquests col·lectius.

La representació també incorpora el principi de lideratge, o la possibilitat/capacitat per constituir-se interlocutor entre la societat receptora i el col·lectiu immigrant. Aquest és el segon implícit que es té present quan es pensa en associacionisme immigrant. Ara bé, aquest lideratge necessàriament ha de tenir aquesta dimensió mediatadora, de connexió entre ambdues realitats (de nou, una manera també implícita de seguir justificant la diferenciació en l'accés a l'esfera política). No es valora com a significatiu o rellevant un lideratge que es manté en el discret terreny del col·lectiu, allunyat de la mirada de la societat receptora. De vegades, malgrat tot, determinats lideratges acaben rebent una focalització tan intensiva que, encara que el sentit i el significat primer del seu lideratge només s'explica en aquesta dimensió comunicativa, els obliga a adoptar una orientació molt més pública.¹⁹

19. És, per exemple, el cas dels imams musulmans a Europa i a Catalunya, sobre els quals es projecten una sèrie d'expectatives que els porten a adoptar papers i responsabilitats de lideratge que el seu perfil doctrinal no necessàriament els habilita per assumir. Sobre aquest exercici d'expectatives, vegeu Moreras (2007).

Parlar de representacions i lideratges és fer referència a les expressions de l'acció política en el si dels col·lectius immigrants, una dimensió sovint oblidada en l'anàlisi, però que pren una rellevància especial a l'hora de determinar quines són les veus i les autoritats significatives. Podem referir-nos al principi de representació, d'acord amb els seus dos sentits complementaris: el que fa referència a la manera que els diferents grups immigrants s'organitzen políticament, i a la forma (o formes) que aquests mostren la seva voluntat d'estar presents de forma activa en l'esfera pública. Les estructures internes i les expressions externes combinen les dues dimensions en què els col·lectius immigrants es mostren davant la nostra societat. Sovint les manifestacions d'aquesta representació són tan subtils i discretes que arriben a passar desapercebudes a ulls de les societats receptores. No obstant això, quan la representació és reclamada per diferents instàncies d'aquestes societats, quan se sol·liciten les «veus representatives» d'un col·lectiu, llavors es produeixen situacions que interfereixen en les formes de legitimitat en l'autoritat i en l'accés al lideratge, que eren presents en el si d'aquests col·lectius.

Quan la representativitat de la representació es converteix en debat, això vol dir que els arguments que la legitimen no es troben clarament consensuats (des de la perspectiva dels mateixos col·lectius), o bé que les expectatives que havien estat projectades respecte a una opció entre d'altres no s'han acomplert (com s'argumenta des de la perspectiva de la societat receptora). L'extensió a una dimensió més pública de la pugna pel lideratge en el si d'aquests col·lectius no deixa d'incorporar significats complementaris que interfereixen sovint sobre el reconeixement tàcit d'una heterogeneïtat d'opinions en el si d'un col·lectiu. La incorporació de referències pròpies a la cultura política de la societat receptora (com per exemple, optar per una representació única del col·lectiu), modifica substancialment les relacions de poder en l'interior d'uns col·lectius que es regien, en context migratori, sobre models de lideratge que eren readaptats dels que eren propis d'origen.

El reconeixement de les expressions associatives contribueix a identificar socialment aquests col·lectius, però també a imaginar-los com a una estructura ordenada comunitàriament. Per a Pnina Werbner (1991a:21), la construcció imaginària dels col·lectius immigrants com a comunitats, com a ficcions unitàries, és el resultat de l'acció dels poders públics, que acaben seleccionant certs components ètnics com a elements definidors d'aquests grups, i també dels mateixos líders que els han de representar. Això permet imaginar aquests col·lectius d'una manera estructurada i idealitzada. Riva Kastoryano (1996:37) suggereix que aquesta construcció comunitària és un mecanisme més que tenen els estats per ressaltar la diferència entre aquestes agrupacions (ètniques, religioses), i les que formen els ciutadans nacionals.²⁰

---

20. En contrast amb aquesta perspectiva més instrumental, Appadurai (2006) argumenta l'interrogant explícit i constant que les diferents minories (culturals, religioses, lingüístiques) formulen al projecte homogeneïtzador dels estats-nació.

La distinció que s'estableix entre aquells lideratges que se situen al centre o a la perifèria d'aquest àmbit comunitari ens és útil per argumentar l'existència d'iniciatives de contingut polític que, abans d'orientar-se vers l'exterior dels col·lectius immigrants, se circumscriuen a l'interior. Una de les característiques d'aquests lideratges «interns» és que fonamenten el seu predicament social sobre els principis que, d'una manera singular, semblen caracteritzar el grup de referència. A partir de la base de la possessió d'aquest «bagatge ètnic» (segons la terminologia de l'antropòleg Fredrik Barth) aquests líders, que tenen com un dels seus objectius principals la reproducció social del col·lectiu, elaboren les seves propostes de mobilització política interna. Enfront d'aquests, els líders que se situen en un àmbit molt més perifèric, malgrat que reivindiquen aquest mateix bagatge ètnic, no només en fonamenten la legitimitat sinó també la inversió personal en els espais i recursos que ofereix la societat receptora per a la promoció social i per a l'expressió política. Werbner, fent referència al recel que aquests darrers lideratges desperten entre els membres d'aquests col·lectius, s'hi refereix com a *ethnic brokers* (Werbner, 1991b:116), i els considera *amortidors* entre la societat receptora i el col·lectiu.

Aquest segon perfil es troba molt més habilitat que l'anterior per actuar en l'esfera pública, i molt més habituat també als condicionants d'aquesta esfera. Però aquesta mateixa posició liminar que a vegades els situa en una posició ambigua, despertant un doble recel per al seu col·lectiu de referència o per a la societat receptora, també esdevé un criteri reivindicat i valorat per aquests líders que, amb orgull sovint afirmen que s'emplacen «a cavall de dos móns». Aquesta estratègia d'autovaloració positiva, però, no aconsegueix superar el prejudici àmpliament estès en diferents col·lectius immigrants (tal com veurem, el cas marroquí és singular en aquest sentit), segons el qual aquests lideratges «enfocats vers l'exterior» acaben sent trampolins per l'accés d'aquests individus a l'arena política. Aquest accés formalment no incorpora la representació política del col·lectiu, sinó la seva inscripció dins de les estructures polítiques formals (els partits polítics, les llistes electorals, els càrrecs polítics) ja existents (Geisser, 1997; Boussetta, 2005).

Les demandes expressades pels responsables associatius immigrants a les societats receptores són una ocasió excel·lent per posar a prova aquests lideratges instituits en el si d'aquests col·lectius, i aquells que aprofiten aquest moment per promocionar-se davant del seu col·lectiu de referència, de l'opinió pública i mediàtica de la societat receptora, o dels diferents representants polítics d'aquesta societat. La resolució d'aquestes demandes, la capacitat d'aquests líders per poder fer front als conflictes que sorgeixen, condicionen l'èxit de les propostes que formulen aquests lideratges, que han dut a terme una considerable inversió en forma de capital personal (no només econòmic, sinó també social, simbòlic, fins i tot professional). El col·lectiu atorga un crèdit de legitimitat perquè aquest es converteixi en interlocutor, segons un principi de confiança. Mantenir aquest perfil d'interlocutor en aquestes demandes suposa jugar amb aquest crèdit de confiança, que es veu incrementat si aquestes negociacions fructifiquen, o decreix si aquestes fracassen o si hi intervenen altres factors.

Aquesta confiança també l'atorguen els poders públics, i s'expressa en primer lloc en reconèixer-los com a interlocutors en la seva recerca de representants vàlids d'aquests col·lectius. Kastoryano (1996) observa que en aquesta recerca, els poders públics acaben condicionant els papers i les dinàmiques que adopten aquestes interlocucions: en primer lloc, en reorientar-les de la interlocució a la mediació, acceptant *de facto* que la relació amb aquests col·lectius no es troba exempta de problemàtiques; en segon lloc, en mostrar una major preferència pels lideratges que es recolzen sobre una base sociocultural i no etnoreligiosa, promovent fins i tot l'oposició entre uns i altres. Sigui com sigui definida aquesta interlocució, el fet és que també es troba condicionada per la marxa de les negociacions que es puguin iniciar respecte a la resolució de les demandes plantejades. Quan una negociació entra en un punt mort per discrepàncies en el contingut, aquesta representació pot veure's qüestionada davant l'aparició de noves veus a l'interior d'aquests col·lectius (fet que des del punt de vista dels poders públics seria un indicador que la representativitat dels primers no és del tot clara) o bé perquè s'han radicalitzat les postures (aquesta és també una lectura que acostumen a fer les administracions públiques). La via alternativa, tal com s'ha pogut observar en algunes ocasions, passa per intentar trobar un nou interlocutor, amb un perfil que es desitja que adopti un tarannà moderat i dialogant (especialment en aquelles situacions en què la negociació ha portat a un carreró sense sortida), fins i tot per sobre de la seva representativitat.

La tendència a considerar aquest lideratge des d'una perspectiva merament instrumental sovint contribueix a generar confusions en el perfil d'aquests líders. Un dels casos més evidents, quan es parla del col·lectiu marroquí, fa referència a la barreja entre lideratge i representació quan es parla de responsables associatius i d'imams. En el context dels espais comunitaris de culte, ambdós perfils tenen papers diferents, encara que complementaris. Al capdavant de cada oratori musulmà hi ha una o més persones, que apareixen com els principals responsables de l'oratori. S'encarreguen de la gestió quotidiana del local i, en cas que es constitueixin com a associació cultural o entitat religiosa, poden formar part del consell directiu, amb diferents responsabilitats. L'imam és una persona clau en aquesta estructura associativa, però no és habitual que el perfil d'imam i responsable comunitari coincideixin. Si bé l'imam i el responsable (o responsables) de l'oratori són dues figures centrals en aquest esquema associatiu, no es troben en el mateix nivell: l'imam no deixa de ser un treballador assalariat, contractat per fer un servei a la comunitat i, per tant, depèn de les decisions dels responsables comunitaris per poder seguir fent la seva tasca doctrinal.

Si bé podríem considerar ambdós perfils líders comunitaris, tant l'un com l'altre tenen un àmbit diferent d'actuació i, per tant, adquireixen una legitimitat i una autoritat diferents. L'àmbit prioritari d'intervenció dels responsables comunitaris se situa a l'exterior de la comunitat, a fi de negociar l'obertura i el manteniment d'un local com a oratori (permisos municipals, tràmits administratius, avals bancaris, normativa sobre espais de concurrència pública, reformes i altres treballs), i progressa vers l'in-

terior de la comunitat (convocant i organitzant el col·lectiu, visitant altres comunitats per sol·licitar-los col·laboració econòmica per poder adquirir o ampliar el local de l'oratori, gestionant la compra del nou local, recollint les aportacions dels membres, etc.). En canvi, el camp d'actuació de l'imam és bàsicament comunitari (ofereix una atenció religiosa en diferents terrenys: dirigint l'oració comunitària, pronunciant la prèdica de la *salat al-juma'a*, desenvolupant activitats de formació religiosa per adults i nens), i es manté en aquesta esfera, sense a penes progressar vers una dimensió pública.

El fonament de la legitimitat d'ambdós perfils prové de fonts diferents. Així, una bona part dels responsables d'aquests centres presenten un perfil professional relacionat amb activitats comercials o empresarials, amb la qual cosa la seva participació activa en el consell directiu (formal o informal) del centre o de l'associació, poden beneficiar-los directament (probablement acumulant més un capital de prestigi social que no un capital econòmic). Entre els imams, la seva legitimitat està formulada per altres criteris més pròxims a la seva funció religiosa, d'acord amb el seu coneixement de la tradició i els preceptes islàmics. En conseqüència, el manteniment d'aquests principis de legitimitat en la comunitat es basa també en criteris diferents: dels responsables s'espera que siguin capaços de gestionar d'una manera efectiva els recursos que aporta el col·lectiu per mantenir obert l'oratori local, sense caure en personalismes excessius, i sense malversar fons i confiança; dels imams, es confia en la seva capacitat per poder satisfer les necessitats religioses que demanda la comunitat, oferint el seu guiatge per al manteniment de la tradició, però sense extremismes ni sortides de to.

2. La presència marroquina a Catalunya

2.1. Indicadors d'assentament

Ja han passat quatre dècades des que treballadors immigrants d'origen marroquí van decidir instal·lar-se a Catalunya. Des de llavors fins ara, la immigració marroquina ha generat tot un cúmul de contrastos, no sempre ben interpretats per part de la societat catalana. Els marroquins segueixen sent el col·lectiu estranger més nombrós a Catalunya (211.475 amb permís de residència el 31 de desembre de 2007, segons les dades que proporciona el Ministeri de Treball i Afers Socials; segons dades no oficials de la Secretaria per a la Immigració, aquesta xifra se situa en els 217.531, l'1 de gener de 2008), un dels que demostren una trajectòria migratòria més llarga i àmpliament representada al territori, i que pot mostrar una sèrie d'indicadors objectius d'assentament. Malgrat això, socialment aquest col·lectiu segueix sent categoritzat com a immigrant, i segueix sent interrogat sobre la seva integració social. Té un percentatge de població menor de quinze anys superior a la mitjana catalana (fet que, evidentment, ha contribuït a revitalitzar el perfil demogràfic català), però encara se segueix parlant de «segones generacions d'immigrants», per fer referència a noies i nois d'origen marroquí però que han nascut a Catalunya. Des de 2003, al Parlament de Catalunya hi figura un parlamentari d'origen marroquí, malgrat que l'associacionisme d'aquest col·lectiu a penes és reconegut socialment. L'edició de l'any 2008 del Premi Ramon Llull la va guanyar una escriptora catalana d'origen marroquí; però avui en dia encara costa reconèixer que l'àrab i l'amazic són dues de les principals llengües que es parlen a Catalunya (*La Vanguardia*, 28 de juliol de 2008).

És a dir, els marroquins a Catalunya segueixen sent vistos per la societat catalana com a realitat exògena, estretament vinculada, amb un trajecte migratori que els situa en una situació de provisionalitat permanent, sempre de pas, sempre en situació de trànsit. No obstant això, en la percepció social que s'elabora del marroquí, la societat catalana no només insisteix a marcar la condició d'«excepcionalitat» que acompanya la categoria de l'immigrant (Sayad, 1999), sinó que també recorre a les moltes altres imatges, sovint estereotipades, que, històricament, ha anat acumulant per fer referència als àrabs o a l'islam. El resultat, passat pel sedàs del panorama polític internacional, esdevé una amalgama de pressupòsits i prejudicis que s'activa a l'hora d'intentar argumentar situacions que es plantegen en contextos molt quo-

tidians i propers. Quan s'intenta explicar determinades reaccions per part de marroquins adults, homes o dones, en la seva interacció amb la societat catalana, o quan es volen conèixer les raons d'algun comportament disruptiu d'una adolescent marroquina en un àmbit educatiu, moltes d'aquestes idees preconcebudes apareixen –implícitament o explícitament– en les respostes. I moltes s'emplacen dins d'una lògica on el terme «integració» esdevé central.

El col·lectiu marroquí és un dels que mostren més indicadors evidents del seu assentament, però sobre el qual se segueixen elaborant discursos i opinions que posen en dubte la seva integració en la societat catalana. És a dir, malgrat que es pugui indicar clarament la seva *integració substantiva*, se segueix generant un *dubte crític* respecte a la seva voluntat i/o capacitat per acomodar-se en aquesta societat. En la base d'aquest argument es troba l'afirmació segons la qual és possible establir un criteri de diferenciació entre els col·lectius immigrants d'acord amb el seu grau d'«integrabilitat». Així, per raons de tipus cultural, lingüístic o religiós, es considera que el col·lectiu marroquí té moltes més dificultats per integrar-se en la societat catalana que no la resta de col·lectius immigrants (Morera, 2005).

Tal com s'ha argumentat a l'inici d'aquest informe, volem contrastar allò que es pressuposa respecte al col·lectiu marroquí (prenent com a punt de partida, l'anàlisi de les seves expressions associatives) amb el conjunt d'indicadors socials que defineixen la seva trajectòria actual a Catalunya, en clau d'assentament. Aquests indicadors es deriven, de manera preferent, de contextos de proximitat i de quotidianitat, que permeten revisar el binomi marroquí/immigrant, tot mostrant que aquesta presència s'expressa en espais propers que conformen el nostre àmbit quotidià (carrers, mercats, escoles, hospitals, etc.), i que s'han convertit en els primers punts de referència que defineixen una relació de veïnatge. Entre nosaltres, tenim veïns marroquins, que treballen i que a vegades es troben a l'atur, que porten els seus fills a les escoles del barri, que desenvolupen determinades activitats comercials, que es dediquen a la música, a la literatura i a les arts plàstiques, que s'apassionen o són indiferents respecte al futbol, i que, fins i tot, guanyen curses atlètiques, fet que desperta el nostre interès en els clubs d'atletisme. Com ja s'ha dit també, l'aprenentatge de viure en comú no és quelcom que es pugui fer aïllant-se de la quotidianitat més immediata, i és per això que, en aquest capítol, volem mostrar el context social d'assentament del col·lectiu marroquí a Catalunya, descrivint el marc general en què es donen les petites (o grans) històries de la convivència als nostres barris.

Tot i ser un dels col·lectius amb una presència més llarga a Catalunya, la història social del col·lectiu marroquí a Catalunya encara resta per fer. La reconstrucció d'aquesta trajectòria que ja acumula quatre dècades, ha de tenir present tres consideracions de tipus epistemològic: en primer lloc, cal considerar la dificultat que suposa imaginar una història col·lectiva a partir de tants trajectes individuals migratoris, que expressen tants projectes, tantes aspiracions, com de diferents van ser les seves condicions de sortida, com ho són també les valoracions actuals que, personalment, puguin elaborar de l'èxit o el fracàs de la iniciativa a emigrar que van empren-

dre anys enrere. En segon lloc, la reconstrucció històrica d'una presència immigrant acostuma a relacionar-se amb les causes que la van generar, ja sigui en la societat d'origen (factors de sortida) o en la societat receptora (factors d'atracció), on la iniciativa individual de prendre la decisió d'emigrar sembla quedar diluïda. I en tercer lloc, la història d'un col·lectiu immigrant es troba dividida per la seva relació amb la societat de la qual va partir i de la societat on va arribar.

Fetes aquestes puntualitzacions, podem arribar a afirmar que el col·lectiu marroquí a Catalunya es troba, des d'un punt de vista de conjunt, en una fase d'estabilització del seu cicle migratori i de consolidació en el si de la societat catalana. Aquest cicle mostra una llarga evolució, que ha passat per diferents fases:

- Estada provisional en un trànsit cap Europa: entre mitjans dels anys seixanta fins a la meitat dels setanta, Catalunya, i en concret la ciutat de Barcelona, es van configurar com a lloc de pas en un trajecte migratori que tenia com a fita altres destinacions europees. L'estada en territori català es convertia en un període d'hores o d'escassos dies, el temps just per canviar de mitjà de transport per poder travessar la frontera amb França. És significatiu anotar que la gran majoria de la documentació que expedia durant aquest període el Consolat del Marroc a Barcelona (que es va obrir el 1972) eren permisos de pas. El primer informe que coneixem que parla dels marroquins a Barcelona (SECOD, 1972), situa el 1967 com la data clau per marcar l'inici d'aquesta immigració. En aquest any es va produir una forta crisi de treball a Europa, que va provocar l'expulsió de la mà d'obra magribina. Així, els primers treballadors nord-africans que van arribar a Barcelona ho van fer des d'Europa i no des dels seus països d'origen.
- Centralitat metropolitana: el tancament de les fronteres europees com a conseqüència de la crisi econòmica de principis dels setanta va provocar que l'espera per poder passar la frontera francesa es fes més llarga, i això va convertir la ciutat de Barcelona en lloc de primer assentament. La recerca d'alguna ocupació, sempre pensada com a provisional, es perllongava i a poc a poc els marroquins van començar a adaptar-se a la demanda de mà d'obra de l'economia catalana d'aquell moment. La construcció d'habitatges i grans infraestructures de la ciutat i rodalia (des de la construcció del metro a la xarxa d'autopistes) va ocupar un bon nombre de marroquins, que començaven a pensar seriosament a començar a residir a la ciutat. Eren els anys setanta i principi dels vuitanta,²¹ i en aquella època la premsa catalana establia les pri-

21. Aquest període va ser testimoni en un dels treballs pioners sobre la immigració marroquina a Barcelona, el de Roca-Roger-Arranz (1983). Per a una anàlisi general de la presència marroquina a Espanya i a Catalunya, la referència fonamental són els dos *Atles de la immigració marroquina*, elaborats pel Taller de Estudios Internacionales Mediterráneos de la Universitat Autònoma de Madrid, dirigits pel professor Bernabé López García (López García, 1996; López García-Berriane,

meres estimacions (sovint molt elevades) dels que serien anomenats «treballadors nord-africans».

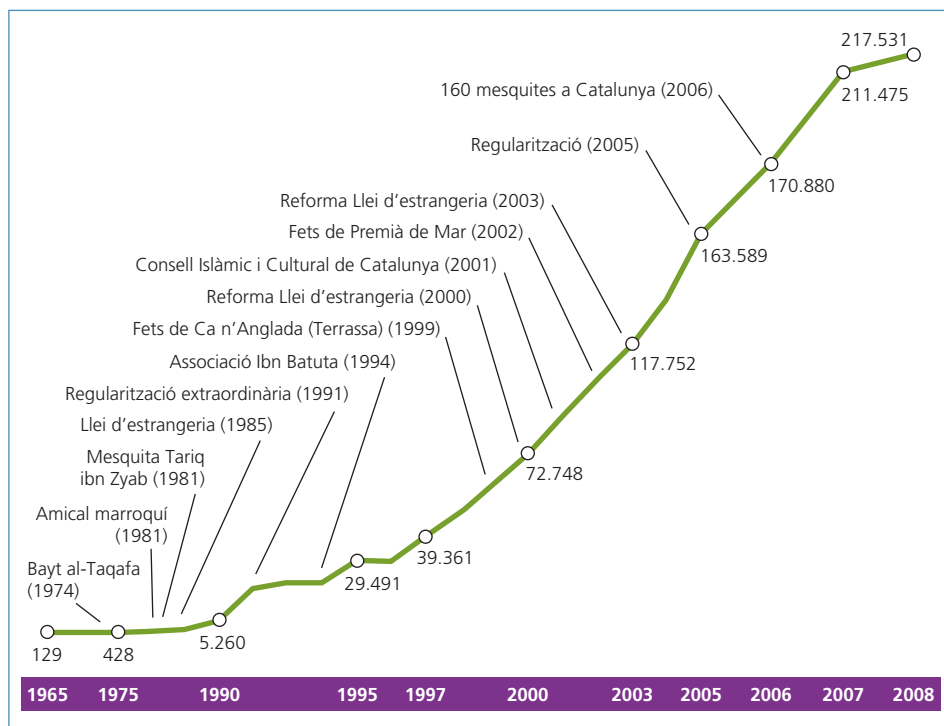
- Dispersió pel territori: si bé la ciutat de Barcelona havia estat la que concentrava aquesta població, el mateix desenvolupament de la regió metropolitana i d'altres ciutats mitjanes a Catalunya va afavorir una primera dispersió d'aquest col·lectiu. Aquesta dispersió pel territori, continuada fins a l'actualitat, ha esdevingut un dels factors distintius del col·lectiu marroquí a Catalunya, en comparació amb altres col·lectius immigrants que segueixen concentrant-se a Barcelona i a la regió metropolitana. La representació gràfica d'aquesta distribució podria ser la d'una taca d'oli. Aquesta dispersió va tenir lloc durant tota la dècada dels vuitanta i bona part de la dels noranta. Una dada important és que el 1986, gairebé el 30 % dels marroquins a Catalunya vivia a Barcelona; l'any 2006, hi vivien el 9,1 %; i el 2008 aquesta xifra s'ha reduït fins arribar al 6,3 %.
- Assentament i configuració comunitària: l'estabilització del trajecte migratori, que suposava disposar d'una ocupació econòmica estable, va afavorir el reagrupament familiar i l'aparició de les noves generacions. D'altra banda, es va potenciar la creació d'espais associatius, comercials i religiosos (que ja s'havia iniciat en la fase anterior), que van crear una xarxa de relacions comunitàries en el si d'aquests col·lectius. Va ser a partir d'aquests indicadors d'estabilització del trajecte migratori que es va perfilar clarament la dimensió d'assentament d'aquest col·lectiu; un assentament que no només té una plasmació demogràfica i territorial, sinó també qualitativa. Després de gairebé quaranta anys de cicle migratori marroquí vers Catalunya, només 225 del total dels 946 municipis catalans no tenen cap empadronat de nacionalitat marroquina (el 2003 eren 270 municipis), mentre que hi ha quaranta-una poblacions catalanes on resideixen més de 1.000 marroquins (dades padronals de l'1 de gener de 2008. Dades no oficials de la Secretaria per a la Immigració).

Com a tota evolució d'un col·lectiu d'arribada recent a una societat, el procés d'assentament dels marroquins a Catalunya és el resultat de la combinació de factors que es generen des del propi col·lectiu, però també del context social i polític de recepció. Aquesta evolució s'ha vist secundada per altres processos i circumstàncies que formen part d'aquesta trajectòria d'assentament. Al gràfic següent, hem volgut mostrar els fets més destacats que s'han relacionat amb aquesta presència, conjuntament amb el seu creixement demogràfic:

2004). Fins ara, se n'ha editat dos, corresponents als anys 1996 i 2004. Es poden consultar a www.uam.es/otroscentros/TEIM/. Altres estudis que cal destacar són els de Colectivo IOÉ (1994), Martín Muñoz (2003) i Aparicio *et al.* (2005).

Gràfic 2. Evolució de la presència marroquina a Catalunya (1965-2008)

Font: Elaboració pròpia a partir de l'*Anuario Estadístico de Extranjería* (diversos anys). Les xifres de l'any 2008 corresponen a les dades no oficials de la Secretaria per a la Immigració de l'1 de gener de 2008.

Respecte al conjunt de l'Estat espanyol, Catalunya concentra el principal nucli de residents marroquins, i representa el 32,6% dels marroquins que viuen a Espanya. De fet, i tal com s'observa a la taula 1, al llarg de la dècada dels noranta s'ha mantingut aquest percentatge d'aproximadament una tercera part de la colònia marroquina amb residència a Catalunya.

Taula 1. Evolució del col·lectiu marroquí a Espanya i a Catalunya i increment percentual (1992, 1996, 2002 i 2007)

	1992	1996	2002	2007
Espanya	54.105	77.189	282.432	648.735
Catalunya	18.619	29.459	103.211	211.475
% Cat/Esp	34,4	36,4	36,5	32,6

Font: *Anuario Estadístico de Extranjería*, Comissió Interministerial d'Estrangeria (1992 i 1996); Ministeri de l'Interior, Observatori Permanent de la Immigració (2002 i 2007).

Els marroquins també representen el col·lectiu immigrant més nombrós a Catalunya, ja que suposen un 19,1 % de tots els residents estrangers de la regió (dades no oficials de la Secretaria per a la Immigració de l'1 de gener de 2008). Després dels marroquins, se situen a molta distància els equatorians (80.055), els romanesos (74.659), els colombians (41.682) i els xinesos (38.301). La progressió numèrica dels marroquins a Catalunya ha estat relativament suau, amb un increment anual al llarg de la dècada dels noranta d'un 10-11 %. És a partir de l'any 2000 quan s'inicia un creixement més elevat. No obstant això, si es compara aquest creixement amb el del col·lectius citats anteriorment, s'aprecia com la progressió del col·lectiu marroquí es manté constant, però a nivells inferiors dels altres quatre col·lectius que el segueixen en el rànquing de col·lectius estrangers més nombrosos a Catalunya:

Taula 2. Comparació del creixement dels cinc principals col·lectius estrangers a Catalunya (2000-2008)

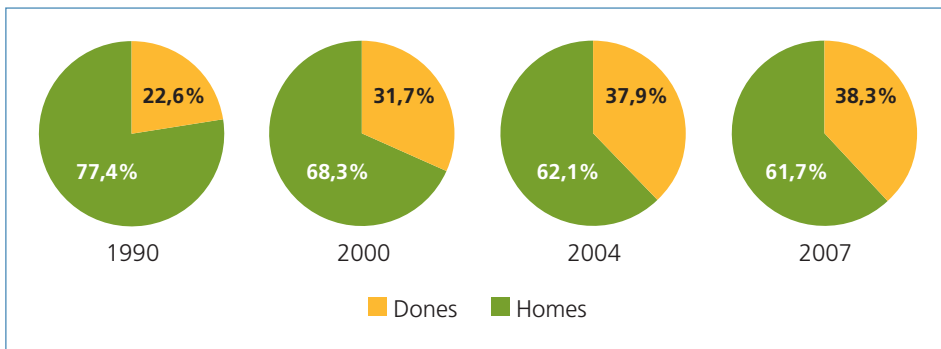
	2000	2008
Marroc	72.748	217.475
Romania	1.283	87.673
Equador	5.392	85.237
Bolívia	421	63.047
Colòmbia	3.890	48.209

Font: *Anuario Estadístico de Extranjería*, Comissió Interministerial d'Estrangeria (2000) i dades no oficials de la Secretaria per a la Immigració de l'1 de gener de 2008.

L'estabilització d'aquest cicle migratori, fruit de la consecució d'una ocupació econòmica estable, es mostra a través de quatre indicadors principals: el reagrupament familiar, l'emergència de les noves generacions, les dades corresponents a la incorporació del col·lectiu al món laboral i l'aparició d'espais associatius, comercials i religiosos, que ja van començar a aparèixer en períodes anteriors, que potencien la xarxa de relacions comunitàries en el si d'aquests col·lectius.

La feminització del col·lectiu marroquí a Catalunya, com a conseqüència del procés de reagrupament familiar, s'ha produït molt més lentament que en altres zones com Madrid o Andalusia, on existia una tendència més consolidada a contractar dones per al servei domèstic. A Catalunya s'ha reproduït el model clàssic d'emigració magribí a Europa, en què s'ha passat d'una emigració només d'homes al reagrupament familiar posterior. No obstant això, des de la dècada dels noranta la feminització del col·lectiu en denota un assentament. Al gràfic 3 s'observa l'evolució d'aquests percentatges:

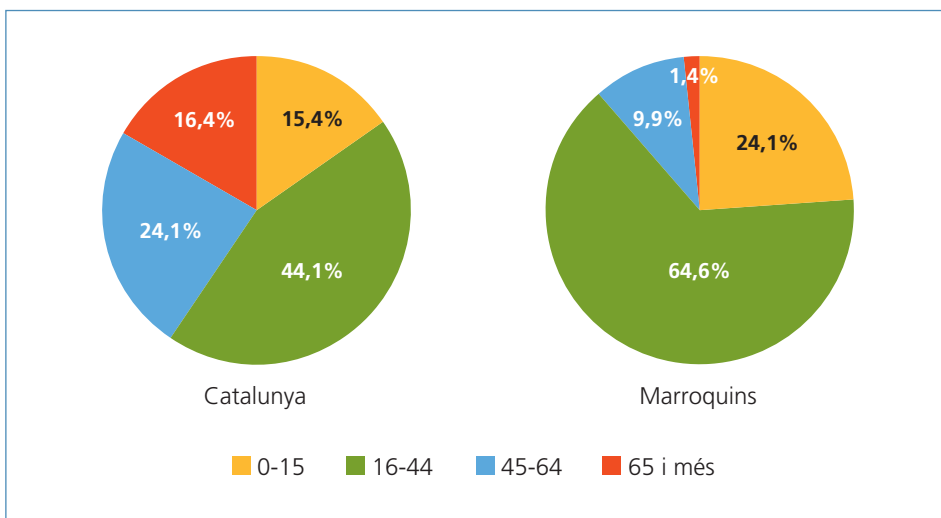
Gràfic 3. Evolució dels percentatges de feminització en el col·lectiu marroquí a Catalunya (1990-2007)

Font: Padrans municipals. Institut Nacional d'Estadística (www.ine.es).

Pel que fa a l'estructura per edat del col·lectiu marroquí, la prova de la seva estabilització a Catalunya és l'augment progressiu del nombre de residents menors de quinze anys; si en la regularització de 1991 el percentatge d'aquests menors se situava en el 12,2 %, el 2006 la xifra arribava al 22,4 % de tot el col·lectiu. Si comparem aquest registre amb la mitjana de la població catalana, s'observa que hi ha una diferència neta en la mateixa franja d'edat (gràfic 4):

Gràfic 4. Distribució per grups d'edats. Comparativa entre població catalana i marroquins empadronats (2007)

Font: Padrans municipals. Institut Nacional d'Estadística (www.ine.es).

Un altre registre que permet constatar la progressió en l'emergència de les noves generacions és el de l'escolarització dels alumnes estrangers en el sistema educatiu català. La taula 3 mostra l'evolució d'aquest alumnat entre 1996 i 2006:²²

Taula 3. Escolarització de l'alumnat d'origen magribí a Catalunya (1996-2008)

	Infantil	Primària	Secundària
1996-97	1.375	4.043	702
1997-98	1.762	4.086	1.656
1998-99	1.352	3.426	2.387
1999-00	1.568	3.857	3.093
2000-01	1.877	4.251	3.739
2001-02	2.477	5.165	4.396
2002-03	3.323	6.305	4.894
2003-04	5.206	8.769	5.598
2004-05	6.307	11.121	6.014
2005-06	7.170	13.107	7.648
2006-07	8.066	14.677	8.351
2007-08	8.870	16.085	9.373

Font: Estadístiques d'escolarització. Departament d'Educació. Generalitat de Catalunya.

Les dades oficials sobre ocupació mostren que el col·lectiu marroquí és el col·lectiu immigrant a Catalunya amb més nombre d'afiliats a la Seguretat Social: representa el 13 % del total dels estrangers donats d'alta l'1 de gener de 2007. A la taula 4 s'observa l'evolució de la inscripció d'aquest col·lectiu entre els anys 2003 i 2007:

Taula 4. Evolució de la inscripció de residents marroquins a la Seguretat Social (2003-2007)

2003	2004	2005	2006	2007
43.877	49.343	55.484	73.626	83.498
	Homes	46.983	60.699	69.981
	Dones	8.501	12.927	13.517
	% ocupació femenina	15,3	17,5	16,2

Font: Pajares (2008), a partir de les dades de l'Observatori Permanent de la Immigració (Secretaria d'Estat d'Immigració i Emigració).

22. Les estadístiques fan una referència genèrica a la categoria «magribins», si bé el percentatge majoritari (probablement per sobre del 95 %) correspon a alumnes d'origen marroquí.

En l'evolució de les inscripcions en la Seguretat Social, destaca el fet que la inscripció de dones representa actualment el 17,5 % de la mà d'obra d'aquest col·lectiu, una xifra que segueix sent baixa en relació amb la mitjana del conjunt de col·lectius immigrants (que se situa en el 36,6 %, en bona part a causa de l'alt índex de feminització que mostren alguns col·lectius, vegeu Pajares, 2008). Pel que fa a la distribució per grups d'edat, les dades mostren una incorporació progressiva de les anomenades noves generacions al mercat de treball:

Taula 5. Treballadors d'origen marroquí segons grups d'edats (gener de 2007)

16-24 anys		25-54 anys		55 i més anys		Total
11.377	14,4 %	65.507	83,1 %	1.942	2,5 %	78.840

Font: Pajares (2007), a partir de les dades de l'Observatori Permanent de la Immigració (Secretaria d'Estat d'Immigració i Emigració).

Pel que fa als sectors laborals on treballen els marroquins, la gran majoria dels afiliats (el 83,1 %) ho fa dins del règim general, seguit pel règim agrari (7,4 %), els treballadors autònoms (6,4 %) i el treball domèstic (3 %). En aquest cas concret, i malgrat que aquest sector majoritàriament empra el 14,7 % (2.035) de les dones treballadores marroquines, s'ha produït un fort descens respecte l'any anterior, on les estadístiques mostraven que el 22,4 % de les dones marroquines es dedicaven al servei domèstic (fet que es deu a la important entrada i regulació contractual de persones d'altres col·lectius després de la regularització de 2005) (Pajares, 2007).

Pel que fa a la categoria laboral dels treballadors marroquins (vegeu la taula 6), s'observa que, de tots els col·lectius estrangers, aquest és un dels que aporta més

Taula 6. Categoria laboral dels treballadors marroquins a Catalunya (2008)

Categories laborals	Marroquins	Total estrangers
Enginyers i llicenciats	0,3	3,3
Enginyers tècnics. Pèrits	0,2	1,3
Caps administratius i de taller	0,3	1,7
Ajudants no titulats	0,8	1,6
Oficials administratius	1,5	6
Subalterns	1,8	2,5
Auxiliars administratius	3,7	9,1
Oficials de 1a i 2a	24,5	19,3
Oficials de 3a i especialistes	18,6	17,9
Peons	47,8	37,4

Font: Pajares (2008), a partir de les dades de l'Observatori Permanent de la Immigració (Secretaria d'Estat d'Immigració i Emigració).

mà d'obra poc qualificada. Percentualment el superen altres col·lectius africans, però aquests són molt poc significatius estadísticament. El fet que gairebé la meitat d'aquest col·lectiu estigui format per peons, és assenyalat per Pajares (2007:85), en contrast amb el temps d'assentament que porten en la societat catalana. Cal tenir present que respecte al conjunt de la població treballadora de Catalunya, els peons només representen el 15,8%, en feines que segueix desenvolupant aquest col·lectiu.

2.2. «Els marroquins no tenen cultura associativa». Sobre els prejudicis al voltant dels principis de la cultura política

---

En el primer informe elaborat des de l'aleshores Departament de Benestar Social de la Generalitat de Catalunya en relació amb el col·lectiu immigrant marroquí a Catalunya (com a resultat d'una trobada d'experts el 10 de març de 1990), es recull l'afirmació següent, en el moment de parlar dels petits incidents que afecten membres del col·lectiu: «Probablement és pel poc nivell d'agrupació i organització reivindicatiu que tenen [els marroquins], a causa de la poca tradició que hi ha en el seu país, i al control que es porta a terme des del Consolat a través d'una organització paral·lela». La idea que el col·lectiu marroquí no desenvolupa una cultura associativa com altres col·lectius immigrants és un dels pressupòsits més arrelats en la percepció que en té la societat catalana. El que s'argumenta és que al país d'origen no existeix aquesta tradició associativa i que, si hi ha alguna expressió col·lectiva, aquesta es relaciona directament amb la pertinença i l'observança religiosa al voltant dels espais de culte. És a dir, el que aquests arguments volen expressar és que el col·lectiu marroquí no disposa dels mecanismes adequats per a una organització associativa que els faciliti que encaixin en la societat catalana, ja que es considera que les formes associatives que mostra (les relacionades amb el fet religiós) no poden ser compatibles amb aquesta idea d'inserció social.

En la base d'aquests raonaments es produeix una síntesi entre dues afirmacions que requereixen ser matisades: d'una banda, la prevalença d'una forma de cultura política, importada literalment de la societat d'origen, que fa que el col·lectiu marroquí, tant en la seva estructuració interna com en la seva relació amb la societat catalana, parteixi d'una sèrie de lògiques i preceptes polítics propis d'una forma de fer essencialment marroquina; i de l'altra, la percepció, certament etnocèntrica, que només és possible concebre una única forma d'entendre l'associacionisme, d'acord amb uns paràmetres que són del tot aplicables a la nostra societat, però que no sempre poden ser compatibles amb els usos socials i polítics d'altres societats. Tots dos arguments parteixen de la idea que ni el context ni l'evolució d'aquestes formes associatives (és a dir, la variable temporal del canvi), no poden modificar no només les formes i els continguts associatius dels col·lectius, sinó tampoc les relacions que les societats receptores elaboren respecte aquests col·lectius.

En aquest apartat volem contrastar aquests arguments amb la constatació d'unes expressions associatives presents i vives a Catalunya, que en els darrers vint-i-cinc anys han anat modificant substancialment el seu contingut i la seva orientació (vers el col·lectiu i també vers la societat catalana), fins a mostrar un panorama divers i complex d'una presència heterogènia.

A l'apartat 1.3, hem mostrat que un dels principis de la integració social que les societats europees proposen als col·lectius immigrants que arriben al seu territori fa referència a la legitimació d'una sèrie de principis que defineixen la participació social en clau d'una cultura política pròpia. Això defineix paràmetres de participació i d'expressió associativa que poden ser ben diferents dels que aporten aquests col·lectius, i que poden motivar arguments que girin entorn a la seva dificultat per a inserir-se plenament en aquesta societat. En el cas concret de l'associacionisme marroquí, es pot apreciar com actuen aquests criteris diferenciadors respecte de determinades expressions associatives que es consideren no apropiades o no favorables per afavorir l'horitzó de la integració social d'aquest col·lectiu. En un informe de la Federació Espanyola de Municipis i Províncies (FEMP, 1995), es comenten explícitament els criteris que cal mantenir per avaluar el funcionament democràtic d'aquestes associacions, l'elecció dels seus representants i per «intentar evitar-ne la instrumentalització política o religiosa fonamentalista». En el fons, aquests arguments revelen el profund recel que desperta el desenvolupament d'aquestes iniciatives associatives.

Així doncs, el reconeixement implícit d'un determinat model d'associació, basat en un funcionament i una organització determinats, a més de projectar una sèrie d'expectatives que cal que aquest model accompli, permet excloure altres formes d'associacionisme que s'aparten del model. Podem assenyalar diferents exemples de com subtilment s'argumenta aquesta diferenciació: en l'apartat referit a l'associacionisme de l'informe sobre immigració elaborat el 1997 per la Diputació de Barcelona, sorprèn l'afirmació següent: «Al Baix Llobregat es presenta un panorama diferent segons el col·lectiu: mentre que els llatinoamericans s'organitzaren des de fa temps, els magribins just l'any 1995 aconseguiren formalitzar tres associacions. Aquesta dinàmica del col·lectiu marroquí pot sorprendre, ja que aquesta comarca presenta una població estable i nombrosa. Els motius d'aquesta situació poden trobar-se en el paper desenvolupat per les mesquites [nota a peu de pàgina: El mateix podria dir-se de Vic, on la mesquita és molt important], el Consulat i certes ONG molt implantades, que han limitat l'autoorganització del col·lectiu» (Diputació de Barcelona, 1997:333-334). No sols sembla que no es reconeix que els espais de culte musulmans accomplin una funció associativa, sinó que a més se'ls considera agents actius en contra de la promoció d'altres iniciatives col·lectives sorgides en el si del col·lectiu.

En la mateixa línia, hi ha un altre argument que vol explicar la manca de vida associativa entre el col·lectiu marroquí: en l'informe de conclusions d'unes jornades sobre immigració i habitatge organitzades per la Generalitat de Catalunya i l'Asso-

ciació per al Desenvolupament Comunitari, també el 1997, es fa la reflexió següent: «En la sessió es parla de les reticències de la població magribí a associar-se i es dona l'explicació per part dels membres d'aquest col·lectiu: al Marroc no hi ha llibertat per associar-se, i per tant no hi ha tradició». No sols aquest argument mostra un evident desconeixement de la realitat social marroquina, sinó que cau en un marcat etnocentrisme quan al·ludeix de nou a un determinat model d'associacionisme propi de la nostra societat i absent en les estructures tradicionals marroquines, en les quals sí que existeixen altres manifestacions col·lectives d'associació, com ara les de caire religiós, gremial o tradicional, que actualment segueixen tenint un paper social important, i, més recentment, el dens teixit associatiu en el terreny del desenvolupament local que ha estat creat els darrers anys (vegeu Roqué, 2002; Núñez *et al.*, 2004; Lacroix, 2005).

Finalment, recollirem el comentari d'un responsable municipal d'una població de l'interior de Catalunya durant les jornades Les Administracions Públiques Davant la Immigració, celebrades a Mataró el 1997. Referint-se a la iniciativa municipal per crear un espai de consulta i diàleg amb les principals associacions marroquines, dues de les quals vinculades a les dues mesquites presents a la població i una altra composta per joves, el responsable municipal va acabar reconeixent que van preferir contactar amb aquesta darrera associació, malgrat la seva manca de representativitat en el conjunt del col·lectiu i la seva curta trajectòria (amb només un any de funcionament), ja que amb aquesta semblava que hi havia més sintonia, a diferència de les altres dues associacions amb les quals hi havia seriosos problemes de comunicació («no ens enteníem», van ser les seves paraules textuais). De nou s'entrecreuen diferents models d'associacionisme, la naturalesa i l'origen dels quals no sempre coincideixen, i els quals provoquen aquesta suposada incompatibilitat de referents per establir una col·laboració institucional.

El balanç que es fa d'aquest associacionisme és bastant negatiu, no només quan es compara amb altres col·lectius immigrants, sinó també pel fet que s'hi indiquen una sèrie de tendències trasplantades d'origen que actuen com a rèmores pel desenvolupament d'aquest associacionisme: «l'associacionisme és una qüestió pendent per als marroquins a Catalunya (...). La desconfiança profunda entre paisans, que els mateixos marroquins reconeixen, potser és l'element diferencial en aquest cas. Una desconfiança que prové tant de les diferències entre àrabs i berbers [sic] com de la pràctica de la corrupció existent al país d'origen i que no permet de creure que hi hagi iniciatives desinteressades: sempre hi ha la sospita que els promotors de qual-sevol associació tenen interessos (econòmics) no confessats. D'altra banda, es donen casos en què el compromís i l'honestedat caracteritzen els dirigents, però també ho fa un personalisme exacerbant que impedeix el creixement associatiu més enllà d'un nucli reduït de gent pròxima» (Colectivo IOÉ, 1994:123). La dependència de l'acció del Consulat marroquí esdevé un altre dels factors que limita ostensiblement aquest associacionisme: «Entre els magribins l'associacionisme és encara incipient o està dirigit pel mateix Consulat, es limita a reproduir l'ambient del lloc d'origen en

un lloc de trobada a l'estil de les "cases regionals" tradicionals» (Domingo-Clapés-Prats, 1995:95).

La dependència política, les rèmores d'una cultura política tradicional i la preeminència del factor religiós en aquest associacionisme han estat les tres característiques que s'han destacat en les anàlisis de les expressions associatives marroquines a Catalunya, i que semblen haver limitat el seu desenvolupament en relació amb altres col·lectius. Les dades extretes del treball de camp ens permetran puntualitzar aquests pressupòsits, per tal de poder donar altres arguments de l'evolució d'aquestes expressions associatives diverses. No obstant això, ara voldríem perfilar una mica més els detalls d'aquests arguments que jutgen aquestes formes associatives d'inspiració tradicional que, tant dins del discurs polític com el social, serveixen per afirmar que unes expressions associatives, que tendeixin a reforçar una identitat cultural pròpia (seguint la lògica expressiva de què parlava Colom, 1998:50), no són recomanables ja que reforcen el tancament del col·lectiu sobre si mateix. En aquest argument se sintetitzen de nou aquestes idees d'incompatibilitat en les formes associatives, al mateix temps que se suggereix l'abandonament d'aquestes pràctiques (*l'assimilació associativa*) com a forma per poder aconseguir la desitjada integració.

Creiem que el més adequat per poder revisar aquests arguments és contrastar-los amb les evidències empíriques que ens indiquen no només que existeixen diferents formes associatives en el si del col·lectiu marroquí, moltes de les quals són fruit d'una evolució contextual en la societat catalana, sinó que expressions associatives com les religioses adopten nous paràmetres en la seva relació amb la societat catalana, que contribueixen a modificar una part dels pressupòsits sobre els quals s'instal·len aquests arguments.

Com que l'objectiu d'aquesta recerca ha estat analitzar el conjunt de les expressions associatives del col·lectiu marroquí a Catalunya, no hem deixat de banda aquelles que s'organitzen al voltant de la referència religiosa. No només pel fet que aquestes expressions constitueixen una part molt significativa del conjunt d'iniciatives col·lectives dels marroquins a Catalunya (vegeu l'apartat següent), sinó perquè sintetitzen una forma d'organització que mobilitza el col·lectiu d'una manera a vegades més significativa que no d'altres expressions. No es tracta d'afirmar, com sovint es diu, que les mesquites, a causa de l'afluència de persones que assisteixen a les oracions comunitàries, sintetitzen el sentiment col·lectiu marroquí a Catalunya i que, per tant, haurem de considerar que és en aquests espais on es pot trobar la representativitat del col·lectiu. Els espais de culte són espais de pregària i, si bé també adquireixen en context migratori una sèrie de significats com a espai social, socialitzador, relacional i d'intercanvi d'informacions, això no vol dir que la mesquita assumeixi una connotació d'espai d'expressió de l'opinió del col·lectiu. Com hem pogut veure en els darrers anys, algunes mobilitzacions del col·lectiu marroquí s'han generat al voltant de la mesquita com a espai aglutinador (especialment en resposta als conflictes generats per la seva mateixa presència en determinats barris del país), aconseguint sensibilitzar fins i tot aquells membres del col·lectiu que no freqüentaven aquest espai de pregària.

Com hem argumentat en altres ocasions (Moreras, 2007), la institució-mesquita es projecta sobre el col·lectiu de cara a orientar-lo en el pla doctrinal, i proposa una sèrie de directrius que contenen un component moral, com a forma de suggerir pautes de comportament dels creients musulmans en la seva relació amb el seu col·lectiu de referència, o amb la resta de la societat catalana. No obstant això, el que ens sembla prou significatiu és que en els darrers anys a Catalunya s'està produint una mena de transvasament en el debat entre, per dir-ho així, els dominis social i religiós (és a dir, de les qüestions relacionades amb elements de l'organització social o de l'aplicació de la doctrina islàmica), tant per part d'associacions culturals com per part d'espais com els oratoris musulmans. És a dir, qüestions relacionades directament amb la doctrina islàmica (com, per exemple, la formació o els papers que han d'acomplir els imams) ja no només pertanyen a un àmbit de discussió en el qual les úniques veus possibles siguin aquelles que sorgeixen d'un context religiós (la mesquita), sinó que també són abordades per entitats associatives (que podríem definir, no sense una certa ambigüïtat, com a «laiques»).

Al mateix temps, i a l'inrevés, els nous papers que comencen a adoptar els oratoris musulmans (en bona part per les noves expectatives que es generen des de la societat catalana respecte d'aquests espais), els porten a ocupar-se de qüestions que, pròpiament, semblarien pertànyer a l'acció de les entitats socials (com ara recordar els comportaments cívics que s'han de tenir amb els veïns, o argumentar els beneficis de l'escolarització dels fills i les filles). Per tant, creiem que hi ha un doble procés d'abordatge de les qüestions socials i doctrinals que puguin afectar el col·lectiu en el seu conjunt, que en síntesi afavoreix la transformació i l'orientació social d'entitats que s'apleguen entorn a una lògica de pràctica religiosa. Si a això, hi afegim el nombre d'entitats culturals que han aparegut els darrers anys, però que mostren un contingut clarament doctrinal (és a dir, entitats que es presenten com a religioses, sense identificar-se com a gestores d'un espai de culte), aquesta tendència sembla consolidar-se clarament.

Es podria argumentar, però, que les organitzacions de tipus religiós (com ara les mesquites) no comparteixen els mateixos criteris en la seva definició com a espais associatius que la resta d'entitats voluntàries. Per a Harris (1998), aquestes organitzacions representen un cas especial d'associacions voluntàries, ja que inclouen una sèrie de principis que, vinculats a una pertinença comunitària i a una observança religiosa, generen una mena de participació ben diferent. No obstant això, si prenem com a exemples les iniciatives d'acció social i l'orientació comunitària extensa (lligada a un territori pròxim) que són desenvolupades per diferents congregacions religioses (entre les quals, les islàmiques) en un context britànic o dels Estats Units (Furbey *et al.*, 2006), ens trobem amb exemples i situacions que mostren com la frontera que s'estableix entre continguts associatius religiosos o socioculturals (laics), sovint és més indefinida del que ens imaginem.²³

---

23. En els exemples citats, el marc polític, legal i social és força important. Tant al Regne Unit com als Estats Units, la percepció social del fet religiós i de reconeixement polític i legal que legitima

La importació d'elements de la cultura política d'origen no es limita només a qüestions de forma associativa, sinó també a altres aspectes relacionats amb el lideratge i les actituds en relació amb les expressions associatives. És força freqüent considerar que el clientelisme polític és una forma essencial de la cultura política marroquina. Vinculada amb una forma autoritària de l'exercici de la pràctica política, hi ha una acusada tendència «culturalista» com a forma d'explicar les expressions polítiques contemporànies, ja sigui en el país d'origen o en un context migratori.²⁴ El clientelisme com a forma d'intercanvi polític (Corzo, 2002) és propi de societats de les riberes nord i sud de la Mediterrània, i, lluny de considerar-se un llegat del passat, actualment continua tenint un paper força important en la pràctica política de societats avançades (Briquet-Sawicki, 1998). Veredas (2003) arriba a formular que, fins i tot en la relació que estableixen les administracions públiques amb les associacions immigrades, s'introdueixen elements que es podrien classificar com clarament clientelars i amb una clara orientació de cooptació política, com una pràctica àmpliament acceptada i assumida per responsables polítics i associatius.

La relació que s'estableix en el si dels col·lectius marroquins a Catalunya en relació amb les figures d'autoritat, probablement s'inspira en certs paràmetres d'aquesta cultura política d'origen (Veredas, 2004:102-104). Però al mateix temps, aquestes relacions s'acaben contextualitzant a unes realitats socials diferents. El caràcter precari i inestable de les expressions en context migratori d'aquesta autoritat (ja sigui la política –absent, però al mateix temps omnipresent per l'acció de les instàncies consulars–, o la doctrinal –mantinguda a través de figures com els imams, precàriament formats per exercir la seva tasca en context migratori–) contribueix sens dubte a relativitzar-les, tal com s'expressa en un altre component de la relació amb aquesta autoritat (i, de retruc, envers totes les iniciatives associatives), com és la qüestió de la desconfiança i el recel. Moltes d'aquestes iniciatives associatives s'han trobat afectades per aquests sentiments, que posaven en dubte la voluntat i l'orientació que les guiava, despertant un sentiment de distanciament que n'ha afectat considerablement l'evolució.

Es podria dir que això és una pervivència d'una forma de distanciar-se de les estructures del poder, quelcom propi d'origen, i també que podria ser expressió d'una certa prevenció respecte a iniciatives que es pressuposen que actuaran com a instrument de control del col·lectiu (en l'afirmació d'aquest sentiment, hi van tenir un paper destacat associacions com l'Amical, estretament lligada a les delegacions consulars). Es podria pensar també que el contingut d'aquestes iniciatives no es feia

---

l'acció de les congregacions religioses adquireix una dimensió pública que no és present en altres societats, com per exemple la catalana. Això també forma part de la definició del model de cultura política d'aquestes societats. Sobre el context de recepció del fet religiós, especialment en un nou context de pluralisme, vegeu Moreras (2006:21-46).

24. Això és en bona part resultat de la combinació d'una perspectiva orientalista i antropològica socioestructuralista, que ha afavorit aquestes interpretacions essencialistes. Per a una crítica general, vegeu Hammoudi (2007).

compreensible per a un col·lectiu que, més enllà del caràcter instrumental que es podria fer d'aquests espais (per qüestions de gestió o d'ajuda), probablement no havia desenvolupat encara una dimensió de percepció col·lectiva com a conjunt. Si guí el que sigui –abordarem amb més detall aquest tema quan comentem l'apartat d'entrevistes–, creiem que l'expressió de la desconfiança envers les iniciatives associatives, tenint en compte que potser s'expressa més recel envers aquelles iniciatives que es desenvolupen en clau social que no pas religiosa, acompanya els primers moments en què es conforma un camp associatiu propi, on la disputa per la representació del col·lectiu segueix encara ben viva. L'intent de reproducció a Catalunya dels mateixos paràmetres d'origen, tant d'autoritat com d'organització associativa, semblen topar amb altres formes d'expressió d'un lideratge i d'unes formes d'organització que es troben força més contextualitzades a la realitat catalana. En aquest sentit, caldrà veure si les noves iniciatives associatives desenvolupades per joves, dones o des de la formulació d'una identitat amazic, formulen models alternatius a una forma de fer associacions que ha definit fins l'actualitat les expressions conjuntes del col·lectiu. Seran, sens dubte, un indicador més de la consolidació a la societat catalana del col·lectiu marroquí.

2.3. L'evolució de l'associacionisme marroquí a Catalunya

El Registre d'Entitats del Departament de Justícia constitueix un punt de partida vàlid, però insuficient, per mostrar el panorama de les associacions marroquines a Catalunya. En aquest registre figuren totes aquelles entitats catalanes que han volgut obtenir una personalitat jurídica pròpia i formalitzar, d'aquesta manera, la seva iniciativa associativa. El nombre d'entitats registrades sobrepassa les 43.700, i els criteris d'ordenació, per tipus d'entitat (associació, federació, fundació, etc.), o per temàtica (culturals diverses, immigració, foment i defensa dels drets cívics), no facilita una recerca directa de les entitats que conformen el teixit associatiu marroquí. A més, altres limitacions pròpies del mateix Registre (especialment l'escassetat de les dades que es recullen sobre cada organització, que corresponen exclusivament al moment de la inscripció, o la manca d'un procediment d'actualització de les dades per tal de poder descartar les entitats que s'han donat de baixa definitivament o que resten inoperatives) fan que les dades extretes s'hagin de complementar amb altres informacions suplementàries, provinents d'altres registres o referències.

Hi ha un nombre indeterminat d'entitats associatives que desenvolupen la seva tasca però no consten en aquest o en cap altre registre oficial. La revelació de l'existència d'aquesta realitat paral·lela a l'oficial no és l'objectiu d'aquest treball; no es pretenen establir una sèrie de propostes per tal de «regularitzar» aquestes iniciatives que s'emporten dins d'un terreny d'alegalitat, sinó fer-hi referència, ja que, si les ignoréssim en aquest estudi, una part significativa de la realitat associativa marroquina a Catalunya passaria desapercibuda.

Tenint presents les esmentades limitacions del Registre d'Entitats,²⁵ prendrem com a base el nombre d'associacions vinculades amb el col·lectiu marroquí que han estat inscrites des de 1981 fins a l'actualitat. En la llista resultant, hi hem afegit la informació de què disposem respecte a les entitats que no han estat inscrites (especialment, oratoris musulmans), i hem confeccionat una llista de treball on figuren un total de 298 associacions. Sobre la base d'aquesta llista analitzarem la manera com s'ha anat configurant l'associacionisme marroquí a Catalunya. La llista, que pot ser consultada integralment al final d'aquest capítol, ha estat elaborada seguint tres criteris principals:

- a) En primer lloc, aquesta llista no pot considerar-se exhaustiva, ja que malgrat que intenta estar com més actualitzada millor (la data final de consulta i d'elaboració dels registres ha estat fixada en el 3 de gener de 2008), no pretén tenir un caràcter normatiu, no determina amb precisió totes les entitats que formen part del teixit associatiu marroquí. Tal com s'ha comentat al capítol anterior d'aquest informe, la mateixa determinació del component marroquí d'aquestes iniciatives associatives esdevé un problema de definició i, per tant, cal optar per un criteri concret que, lògicament, deixarà fora de l'anàlisi entitats que, des d'una altra perspectiva, també caldria haver inclòs. Pel seu caràcter no exhaustiu, sinó aproximatiu, aquesta llista s'ha definit en funció d'un criteri de revisió i ampliació contínues.
- b) Si bé és cert que les dades en actiu del Registre no ens permeten indicar quines de les entitats registrades segueixen actives actualment i quines han desaparegut, sí que ens donen informacions sobre la seva evolució històrica i territorial. I això és força important, ja que un dels arguments principals a l'hora de poder analitzar aquest conjunt d'iniciatives associatives passa per situar-les en un context històric i espacial concret.
- c) Atès que l'objectiu d'aquest estudi ha estat analitzar el conjunt d'iniciatives amb caràcter associatiu en el si d'un col·lectiu com el marroquí, en la llista que hem elaborat no hem establert cap mena de distinció entre les entitats socioculturals i les entitats religioses. Tal com es pot apreciar en l'annex que reproduïm al final d'aquest capítol, hem incorporat també els oratoris (destacats en vermell i cursiva) que, tot i haver-se creat per iniciativa de col·lectius

---

25. Altres estudis generals sobre l'associacionisme a Catalunya i sobre la dimensió del tercer sector civicosocial (Castiñeira-Vidal, 2003) ja plantegen aquestes limitacions a l'hora de poder fer una aproximació quantitativa a la realitat d'aquest fenomen. És per això que l'Observatori del Tercer Sector i la Fundació Pere Tarrés, van proposar el gener de 2006 una sèrie de recomanacions per tal de millorar l'estructura d'aquest Registre, no només per fer més efectiva la tasca registral, sinó també per poder analitzar les tendències que es mostressin en la inscripció de l'entitat com a entitat amb personalitat jurídica. Les propostes es recullen en un informe que és possible consultar al web de l'Observatori del Tercer Sector (www.tercersector.org) (Consulta del web: 22 de novembre de 2007).

marroquins, no havien estat inscrits com a associacions al Registre del Departament de Justícia (encara que alguns puguin demostrar que estan inscrits com a entitat religiosa al Ministeri de Justícia). En la resta de la llista s'observen entitats que a l'enunciat manifesten explícitament la seva condició religiosa. Atès que en la pràctica associativa d'aquests col·lectius la inscripció d'un espai de culte com a associació cultural ha estat una pràctica freqüent, no s'ha considerat necessari establir dos tipus de registres diferents, d'acord amb una distinció entre un àmbit i l'altre. Negar la dimensió religiosa d'una part força significativa de l'expressió associativa marroquí a Catalunya, tal com s'ha argumentat anteriorment, significaria invisibilitzar una dimensió que encara avui és força prevalent, i sense la qual no seria possible comprendre la realitat d'aquest col·lectiu en el seu procés d'encaix a Catalunya.

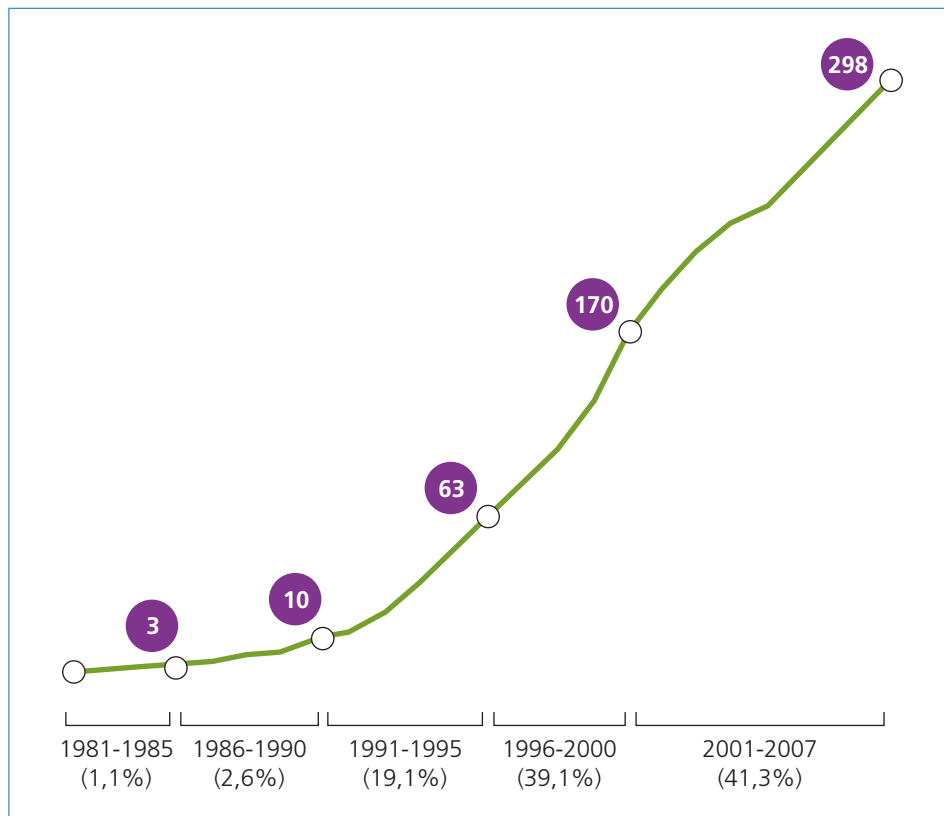
La primera dada que cal analitzar és l'any de creació d'aquestes associacions. Cal tenir present que, pel que fa a les entitats que figuren en el Registre del Departament de Justícia, hem recollit la data que correspon a la inscripció de l'associació, que acostuma a ser diferent de la data real de constitució de l'entitat. De fet, en les dades que s'inclouen en el Registre, hi figura la data de constitució formal de l'entitat (és a dir, la data que correspon a la signatura de l'acta de constitució). No obstant això, moltes entitats (entre les quals hi ha bona part dels oratoris musulmans de Catalunya) comencen a funcionar abans de la conclusió dels procediments legals de constitució i de registre. D'acord amb aquest criteri, hem inclòs la data de l'obertura dels oratoris musulmans que són gestionats per marroquins i que no figuren en el Registre del Departament de Justícia.

El gràfic 5 mostra l'evolució del nombre d'associacions marroquines creades a Catalunya entre 1981 i 2007. Hem agrupat les dades anuals per quinquennis per poder perioditzar aquesta evolució. La dècada dels vuitanta, tal com hem mostrat en la reconstrucció de la trajectòria del col·lectiu marroquí a Catalunya, representa en tots els aspectes un primer pas en el seu procés d'assentament. Entre 1981 i 1990, les deu associacions que van ser creades per marroquins tenien clarament una orientació doctrinal religiosa. L'Amical de Treballadors i Comerciants Marroquins es va crear l'any 1979²⁶ i, malgrat no ser una entitat religiosa, a la seva seu social hi havia una sala d'oració on cada divendres se celebrava l'oració comunitària. El mateix es pot dir de l'Associació d'Emigrants Marroquins Dar al-Magreb, creada el 1985, que tenia la seu social al local de la mesquita Tariq ibn Ziyad, que nominalment era ges-

---

26. Seguint el mateix model d'associacionisme promogut per les delegacions consulars del Marroc arreu d'Europa, l'Amical va ser una entitat que va desenvolupar una sèrie d'activitats socials i culturals al llarg d'aquesta dècada, sempre des d'una orientació oficialista. A partir de la dècada dels noranta, la influència de l'Amical sobre el col·lectiu van entrar en un clar declivi, especialment després de veure's implicada, el novembre de 1991, en una trama de falsificació de documentació en connexió amb funcionaris consulars, que va provocar fins i tot la substitució de l'aleshores cònsol marroquí.

Gràfic 5. Evolució de l'associacionisme marroquí a Catalunya

Font: Elaboració pròpia, a partir del Registre d'Entitats del Departament de Justícia.

tionada per la Casa i Centre Islàmic del Pakistan. La resta d'associacions creades en aquesta dècada tenen clarament una dimensió religiosa, en forma d'oratoris musulmans, i corresponen a iniciatives de col·lectius marroquins assentats a la regió metropolitana de Barcelona, precisament a les poblacions on es van començar a establir aquests col·lectius.

Aquesta tendència també es va mantenir en l'inici de la fase següent d'aquesta evolució: de les vuit associacions que es van crear l'any 1991, sis corresponen a oratoris musulmans que, d'altra banda, actualment no es troben registrats com a entitats al Departament de Justícia. Per tant, una primera idea sembla derivar-se de la llista d'associacions que hem elaborat: les primeres iniciatives associatives que sorgeixen del col·lectiu marroquí tenen una orientació doctrinal religiosa. Més endavant analitzarem amb més detall aquesta afirmació.

El període 1991-1995 esdevé l'avantsala, no només del període principal d'evolució associativa, sinó també de la fase on s'apunten els que seran els principals indicadors d'assentament d'aquest col·lectiu (el reagrupament familiar i l'aparició de

les noves generacions, les primeres iniciatives comercials i, evidentment, la creació d'associacions i espais de culte). És en aquest període quan la distinció entre un associacionisme sociocultural i un associacionisme religiós, comença a apuntar clarament, malgrat que el nombre de mesquites segueix sent superior al d'associacions. Així, es creen entitats pioneres que assentaran les bases sobre les quals apareixeran altres entitats més consolidades: l'Associació Cultural d'Amistat de Treballadors Estrangers (ACATE) a Reus, l'Associació de Marroquins de la Garrotxa a Olot, el Centre Abdelkrim El-Khatabi d'Estudis i Documentació a Barcelona, l'Asociación de Trabajadores e Inmigrantes Marroquíes (ATIME-Catalunya) i l'Associació Sociocultural Ibn Batuta (ASCIB). Aquestes dues darreres, actualment en actiu, han tingut un paper rellevant en la configuració d'aquest teixit associatiu marroquí. Les més de cinquanta associacions que es van inaugurar en aquest període són l'indicador principal que la presència de col·lectiu marroquí ja no es limita a la regió metropolitana de Barcelona, i mostra com arreu del país ja hi ha col·lectius marroquins assentats.

En els dos períodes següents, que connecten amb la realitat actual –de 1996 a 2000 i de 2001 a 2007–, van sorgir el 80 % de totes les associacions marroquines creades a Catalunya. A partir d'aquesta etapa es pot considerar que hi ha un teixit associatiu consolidat, tant per l'extensió territorial (el mapa d'aquesta presència reproduceix una presència força extensa a Catalunya), com per la creixent especialització temàtica (s'incorporen entitats que s'orienten vers un sector del col·lectiu). Així, durant aquest període que va des de 1996 a 2007 van aparèixer la majoria de les entitats que explícitament s'adrecen a dones marroquines, o que inclouen dins de la seva denominació alguna referència al col·lectiu amazic (concretament, nou creades durant els anys 2005 i 2007). Pel que fa a les associacions vinculades amb la doctrina religiosa, gairebé representen la meitat (49,8 %) de totes les entitats inaugurades durant aquest període. No totes, però, es troben directament vinculades a oratoris comunitaris,²⁷ sinó que formen associacions que, sense situar-se plenament dins de la dimensió del culte, desenvolupen activitats dins de l'òrbita de la doctrina religiosa (conferències, exposicions, activitats, celebracions, etc.).

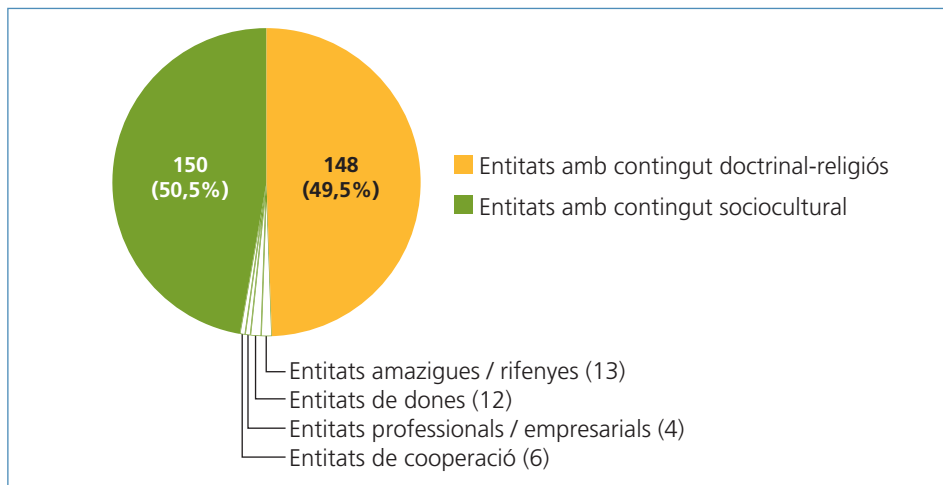
En el gràfic 6 es mostra el contingut temàtic de les associacions marroquines a Catalunya, dividides en dos grups: d'una banda, les que mostren una orientació doctrinal-religiosa i, de l'altra, les que tenen un contingut sociocultural. Respecte d'aquestes darreres, i dins de la generalitat, apareixen també entitats més específiques, ja siguin referides a l'àmbit de gènere (12), de cultura amazic / rifenya (13), a la cooperació (6) i a les activitats professionals / empresarials (4). Pel que fa a les entitats de joves, les dades que ofereix el Registre o altres dades secundàries de què

---

27. En aquest període, sobretot a partir de l'any 2001, el creixement en el nombre d'oratoris musulmans a Catalunya s'atura bruscament, davant de la generalització de reaccions veïnals contràries a la presència d'aquests centres. Si entre 1996 i 2001 s'havien obert a Catalunya el 63 % de tots els oratoris existents fins ara, des del 2002 fins al 2006 tan sols s'han inaugurat sis oratoris gestionats per marroquins.

disposem quant a algunes de les entitats analitzades, no permeten definir un perfil clarament orientat vers l'àmbit de la joventut.

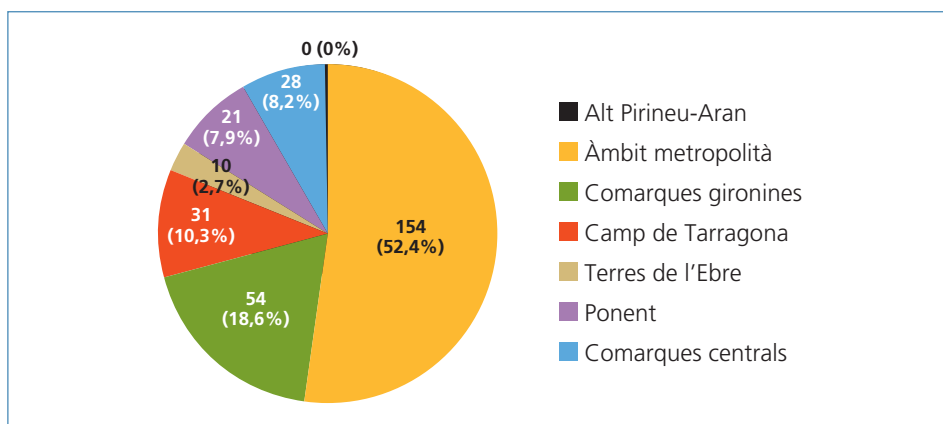
Gràfic 6. Entitats marroquines segons el contingut

Font: Elaboració pròpia, a partir del Registre d'Entitats del Departament de Justícia.

Pel que fa a la dimensió territorial d'aquesta presència, el teixit associatiu adopta el mateix patró d'assentament del col·lectiu marroquí. En el gràfic 7, s'indica el repartiment territorial d'aquestes entitats:

Gràfic 7. Repartiment territorial de l'associacionisme marroquí a Catalunya

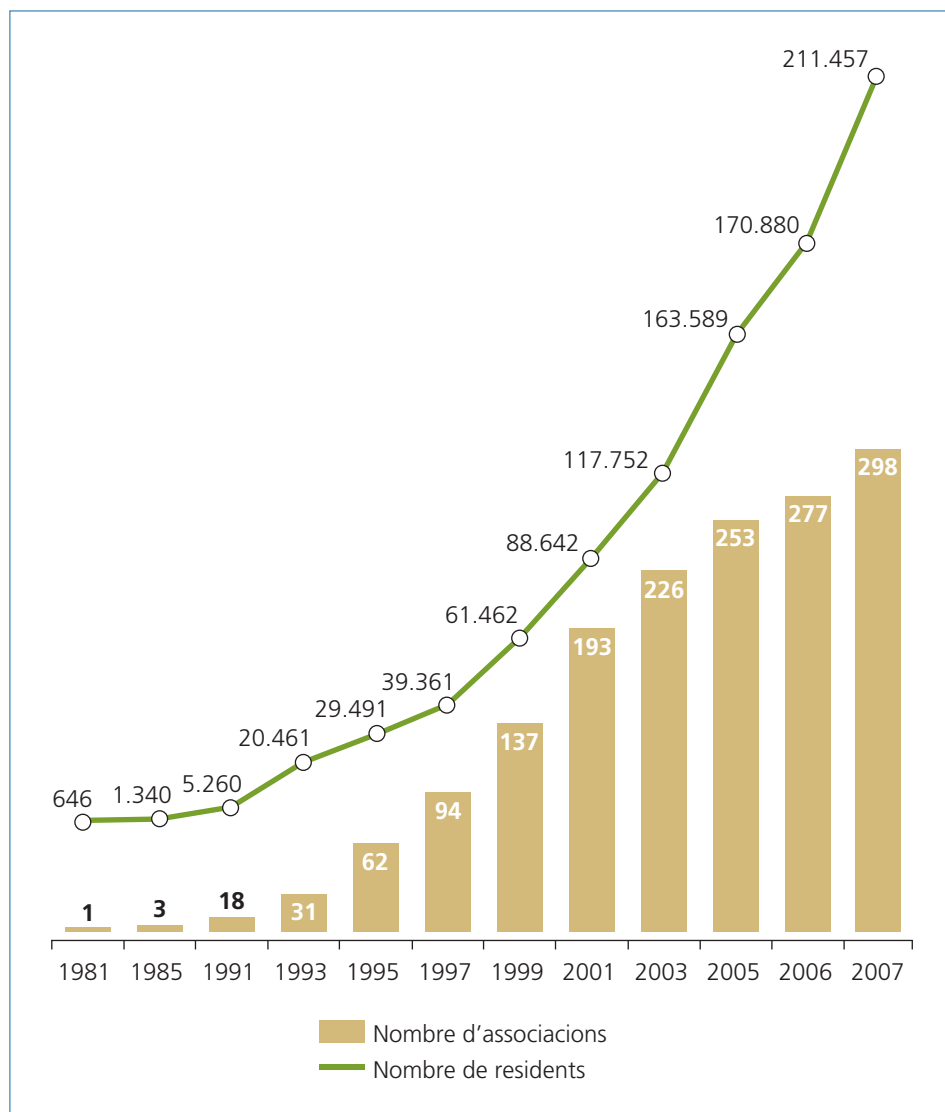

Font: Elaboració pròpia, a partir del Registre d'Entitats del Departament de Justícia.

És possible establir una connexió lògica entre l'evolució dels residents marroquins a Catalunya (entre 1981 i 2007) i el nombre d'entitats associatives. El gràfic 8

compara ambdues evolucions. Però si fem una aproximació molt més concreta i local de com s'estableix aquesta relació (arribada de residents marroquins i obertura d'associacions), veurem que aquesta relació ni sempre és directa ni tampoc és homogènia. El context social on es produeix el procés d'assentament canvia entre una població i una altra, ja que apareixen condicionants que poden ser diferents. No és el

Gràfic 8. Evolució comparada entre marroquins a Catalunya i nombre d'associacions

Font: Elaboració pròpia.

moment de poder mostrar quines poden ser aquestes distincions entre un municipi o un altre, però la comparativa entre les trenta primeres poblacions que tenen més de 1.000 residents de nacionalitat marroquina (a part dels que s'hagin pogut nacionalitzar) mostra que no sempre a les ciutats amb més residents hi ha més iniciatives associatives.

En la taula 7 es mostren un conjunt de dades, quant a l'evolució del col·lectiu marroquí en aquestes poblacions (de 1991, 2003 i 2007) i quant al percentatge respecte de la població total, que es comparen amb el nombre d'associacions presents al municipi. Deixant de banda el cas de la ciutat de Barcelona (que té el nombre de residents i d'associacions més important dels trenta-cinc municipis seleccionats, excepte pel que fa al percentatge de marroquins respecte del total de població), es poden mostrar alguns contrastos significatius. Per exemple, entre Terrassa i Mataró, dues poblacions amb assentament històric de població marroquina, i amb un percentatge de marroquins respecte del total de la població del municipi similar, la primera té cinc associacions i la segona vuit. Vic i Manlleu tenen xifres similars pel que fa al nombre de residents, al percentatge i al nombre d'associacions (tres), però en comparació Figueres, amb un percentatge poblacional que representa la meitat de les dues poblacions osonenques i amb una població marroquina que a penes supera els 2.000 residents té, en canvi, dotze associacions, tres de les quals són oratoris. Finalment, una població com Viladecans té tantes associacions com Terrassa o Santa Coloma de Gramenet, malgrat tenir una xifra de residents relativament modesta (que, coneixent la llarga trajectòria d'assentament d'aquesta població, podria veure's completada amb el nombre de residents d'origen marroquí que poden haver adquirit la nacionalitat espanyola).

Si comparem globalment el nombre de residents marroquins a Catalunya (el 31 de desembre de 2007), amb el nombre d'associacions socioculturals i religioses, s'estableix una ràtio de 712 marroquins per cada associació. Les discrepàncies que apareixen respecte d'aquesta mitjana són força evidents si comparem les xifres unitàries que es mostren en la taula 8. Així, a Barcelona aquesta ràtio se situa en 346 persones, i a Badalona –la més baixa– és de 276. Per contra, a Terrassa o a Vic, la xifra augmenta a 2.085 i a 1.179 residents, respectivament.

Les xifres i les ràtios aportades ens indiquen que la relació entre l'augment de residents i el nombre d'associacions no és automàtica. Creiem que les raons que afavoreixen la creació d'iniciatives associatives tenen a veure no només amb l'expressió d'una sèrie de demandes de tipus comunitari (disposar d'un lloc de trobada, d'un punt de referència, que pugui satisfer necessitats de tipus col·lectiu, de suport, de formació o de recreació identitària), sinó amb l'existència d'una sèrie de persones amb l'empenta i la voluntat necessàries per poder ser capaços de liderar una iniciativa col·lectiva. En aquest sentit, i tal com argumentarem més endavant, en la base de la creació d'aquestes associacions no només compta el conjunt de les demandes que formuli el col·lectiu (el marc de necessitats), sinó també la combinació entre tota una sèrie de factors propicis (la disponibilitat de les autoritats polítiques locals per

Taula 7. Comparació de l'evolució en l'àmbit local dels residents marroquins i del seu teixit associatiu

Municipi	Població total (2006)	Evolució població marroquina			% respecte total (2007)	Teixit associatiu	
		1991	2003	2007		Associacions	Oratoris
Barcelona	1.578.546	1.444	11.955	12.816	0,8	31	6
Terrassa	189.212	293	6.335	10.426	5,5	4	1
Mataró	114.114	367	4.649	6.922	6,1	6	2
L'Hospitalet de Llobregat	250.536	375	4.249	4.859	1,9	5	3
Badalona	214.874	290	3.889	4.904	2,3	4	1
Reus	96.642	119	2.978	6.782	7	10	1
Manresa	68.505	238	2.924	4.715	6,8	7	2
Vic	36.571	400	3.025	3.538	9,6	1	2
Santa Coloma de Gramenet	116.503	441	2.874	3.446	2,9	6	1
Salt	25.912	37	1.942	3.846	14,8	2	2
Manlleu	18.748	280	2.111	3.266	17,4	1	2
Girona	83.531	212	1.977	3.413	4	5	2
Palafrugell	19.531	390	2.105	2.703	13,9	1	1
Cornellà de Llobregat	83.327	33	1.853	2.999	3,6	4	2
Figueres	37.032	169	1.819	3.317	8,9	10	2
Tarragona	123.584	96	1.280	5.053	4	1	1
Sant Boi de Llobregat	80.636	213	1.691	2.120	2,6	4	1
Rubí	66.425	174	1.686	2.305	3,5	4	1
Martorell	25.010	237	1.676	1.897	7,5	3	2
Sabadell	193.338	78	1.231	3.089	1,6	3	1
Lleida	119.935	110	1.244	3.276	2,7	6	1
Granollers	56.456	71	1.551	2.189	3,8	3	--
Vilafranca del Penedès	34.409	101	1.422	2.175	6,3	3	1
Viladecans	60.033	1.141	1.562	1.719	2,8	4	1
Vilanova i la Geltrú	59.409	47	1.203	1.915	3,2	2	1
El Vendrell	28.147	150	1.222	2.165	7,7	2	2
Roses	14.687	174	1.374	1.928	13,1	2	2
El Prat de Llobregat	63.148	234	1.211	1.528	2,4	2	2
Mollet del Vallès	50.691	94	1.023	1.400	2,7	2	1
Premià de Mar	27.464	208	1.087	1.128	4,1	1	1

Font: Elaboració pròpia, segons dades padronals (Institut Nacional d'Estadística, www.ine.es).

Taula 8. Ràtio de població marroquina per associació

Municipi	Població marroquina (2007)	Nombre d'associacions	Ràtio empadronats / associació
Barcelona	12.816	37	346
Terrassa	10.426	5	2.085
Mataró	6.922	8	865
L'Hospitalet de Llobregat	4.859	8	607
Badalona	4.904	5	980
Reus	6.782	5	1.348
Manresa	4.715	8	589
Vic	3.538	3	1.179
Santa Coloma de Gramenet	3.446	7	492
Salt	3.846	4	480
Manlleu	3.266	3	1.088
Girona	3.413	7	487
Palafrugell	2.703	2	1.351
Cornellà de Llobregat	2.999	6	499
Figueres	3.317	11	301
Tarragona	5.053	2	2.526
Sant Boi de Llobregat	2.120	5	424
Rubí	2.305	5	461
Martorell	1.897	5	379
Sabadell	3.089	5	617
Lleida	3.276	6	546
Granollers	2.189	3	729
Vilafranca del Penedès	2.175	4	543
Viladecans	2.165	5	433
Vilanova i la Geltrú	1.928	3	642
El Vendrell	1.528	4	382
Roses	1.400	4	350
El Prat de Llobregat	1.128	4	282
Mollet del Vallès	1.710	3	570
Premià de Mar	1.519	2	759

Font: Elaboració pròpia, segons dades padronals (Institut Nacional d'Estadística, www.ine.es).

incentivar la creació d'associacions, per exemple, és un factor força important, com també ho és el suport per part de persones vinculades amb el teixit social local) i el capital humà necessari per tal de liderar un projecte col·lectiu (persones disposades a invertir el seu temps i, sovint, el seu capital per tal de tirar endavant una iniciativa de treball en favor del col·lectiu). Que aquests projectes es converteixin en realitat i que perdurin en el temps és, doncs, resultat d'una combinació d'elements que cal intentar sintetitzar per tal de poder explicar la gènesi d'aquest teixit associatiu.

Annex

Associacions marroquines a Catalunya (3 de gener de 2008)

Nota: Els registres en vermell i en cursiva corresponen a oratoris musulmans que no es troben inscrits com a associacions socioculturals al Registre d'Entitats del Departament de Justícia. La resta d'associacions figuren en aquest Registre.

Data	Nom	Localitat
1981	Amical de Trabajadores y Comerciantes Marroquíes	Barcelona
1984	<i>Asociación Cultural Al-Fath</i>	<i>L'Hospitalet de Llobregat</i>
1985	Asociación de Emigrantes Marroquíes-Dar el Magreb en Cataluña	Barcelona
1986	<i>Mesquita Rahma</i>	<i>Barcelona</i>
1986	<i>Comunitat Islàmica Hamza</i>	<i>Roses</i>
1988	<i>Comunidad Islámica de Vilafranca del Penedès. Mesquita Al-Fath</i>	<i>Vilafranca del Penedès</i>
1989	Al Nour de la Cultura Islámica	Viladecans
1989	Junta Islámica Musulmana	Sant Vicenç dels Horts
1989	<i>Mesquita Ali</i>	<i>Barcelona</i>
1990	<i>Comunidad Islámica de Martorell</i>	<i>Martorell</i>
1990	<i>Comunidad Musulmana Al-Muhajirin</i>	<i>Canovelles</i>
1991	Sadaka Cultural Mediterránea de Lleida	Lleida
1991	Asociación Hispano-marroquí de Información General al Extranjero de Mataró	Mataró
1991	<i>Mesquita As-Sunna</i>	<i>Manlleu</i>
1991	<i>Comunidad Islámica de la Garrotxa</i>	<i>Olot</i>
1991	<i>Mesquita Omar ibn Al-Jattab</i>	<i>Sant Boi de Llobregat</i>
1991	<i>Comunitat Islàmica de Catalunya</i>	<i>Terrassa</i>
1991	<i>Centre Cultural Islàmic</i>	<i>Vic</i>
1991	<i>Comunidad Musulmana de Vilassar de Mar</i>	<i>Vilassar de Mar</i>
1992	Asociación de Padres de Alumnos Marroquíes en Catalunya-APAMAC	Barcelona
1992	Associació Cultural d'Amistat dels Treballadors Estrangers-ACATE	Reus
1992	Centro Averroes de Estudios e Iniciativas para la Inmigración	Barcelona

Data	Nom	Localitat
1993	Associació de Marroquins de la Garrotxa	Olot
1993	Magreb Asociación de Viladecans	Viladecans
1993	El Casal Musulmán para la Cultura	Barcelona
1993	Associació Cultural i Social dels Immigrants Magribins de Torredembarra	Torredembarra
1993	Associació Centre Mohamed Abdelkrim El Khatabi d'Estudis i Documentació	Barcelona
1993	Asociación Cultural Recreativa de los Inmigrantes Marroquíes en Catalunya	Santa Coloma de Gramenet
1993	Asociación de Trabajadores e Inmigrantes Marroquíes-ATIME-Catalunya	Barcelona
1993	Associació Cultural marroquí de Rubí	Rubí
1993	<i>Comunidad Islámica de Olesa de Montserrat - Mesquita As-Salam</i>	<i>Olesa de Montserrat</i>
1993	<i>Centre Cultural Islàmic An-Nasr</i>	<i>Palamós</i>
1993	<i>Mesquita As-Sunna</i>	<i>Ulldecona</i>
1994	Asociación Cultural Abderrahman El Dakhel	Vilanova del Camí
1994	Associació Cultural Atlas	Igualada
1994	Centro Islámico Cultural de Manresa	Manresa
1994	Asociación de los Empresarios y Comerciantes Marroquíes de Catalunya	Barcelona
1994	Associació Islàmica del Berguedà	Berga
1994	Associació Cultural Àrab l'Atlas	Lleida
1994	Associació Sociocultural Ibn Battuta (ASCIB)	Barcelona
1994	Asociación Leksus de los Emigrantes Marroquíes	Granollers
1994	Asociación de Mujeres Inmigrantes Marroquíes Amal de Premià de Mar	Premià de Mar
1994	Associació per a la Lluita i la Integració dels Àrabs Residents a Catalunya-Alnnida	Martorell
1994	Comunitat Islàmica de Martorell	Martorell
1994	Asociación Cultural y Deportiva Dar al Rif	Prat de Llobregat
1994	<i>Comunidad Religiosa Islámica-Mesquita Al-Forkan</i>	<i>Segur de Calafell</i>
1994	<i>Mesquita de Torredembarra</i>	<i>Torredembarra</i>
1995	Asociación de Inmigrantes Al Adl Ual Ihsan de Figueres	Figueres
1995	Associació Cultural de Musulmans i Amics de Torroella	Torroella de Montgrí

Data	Nom	Localitat
1995	AMIC. Associació Motivadora de la Integració i la Convivència	Vic
1995	Casa Cultural Àrabe de Rubí	Rubí
1995	Associació Sociocultural Asalam	Calafell
1995	Associació Multicultural de la Garrotxa Dar Salam	Olot
1995	Associació Cultural Islàmica del Baix Penedès	Calafell
1995	Centre Cultural Islàmic Mesquita Yousef	La Garriga
1995	Ibn Jaldún. Associació Sociocultural	Viladecans
1995	Asociación Cultural Dar Assalah. Associació Cultural Casal de la Pau	Viladecans
1995	Asociación Nahda Sociocultural del Colectivo Marroquí en Catalunya	Barcelona
<i>1995</i>	<i>Mesquita d'Hostalets de Balenyà</i>	<i>Balenyà</i>
<i>1995</i>	<i>Mesquita Al-Fath</i>	<i>La Bisbal de l'Empordà</i>
<i>1995</i>	<i>Associació de Musulmans del Pla d'Urgell - Mesquita An-Nour</i>	<i>Mollerussa</i>
<i>1995</i>	<i>Mesquita An-Nasr</i>	<i>Sant Carles de la Ràpita</i>
<i>1995</i>	<i>Mesquita At-Tauba</i>	<i>Sant Sadurní d'Anoia</i>
1996	Associació Cultural d'Immigrants de l'Alt Penedès	Vilafranca del Penedès
1996	AEMC. Asociación de Estudiantes Marroquíes en Cataluña	Cerdanyola del Vallès
1996	Associació Cultural Islàmica Tajdid de Catalunya	Santa Coloma de Gramenet
1996	Asociación Cultural Musulmana de Terrassa	Terrassa
1996	Associació Magrebí de Rubí-AMAR	Rubí
1996	Associació d'Immigrants Magribins de Roses	Roses
1996	Asociación Cultural Gran Magreb de Cornellà	Cornellà de Llobregat
1996	Associació d'Homes i Dones Marroquins d'Olesa de Montserrat El Amal	Olesa de Montserrat
1996	Sadaka & Salam. Amistat i Pau	Ripollet
1996	Asociación Cultural Musulmana Essouna	Lloret de Mar
1996	Associació Cultural Islàmica del Bages	Manresa
1996	Associació Cultural Islàmica del Baix Camp	Reus
1996	Associació d'Unió i Cooperació Islàmica de Lleida i Comarca	Lleida
1996	Associació Centro Islámico del Bien de los Emigrantes de Palafrugell	Palafrugell

Data	Nom	Localitat
1996	<i>Mesquita Salam</i>	<i>Arenys de Mar</i>
1996	<i>Mesquita Abi Ayoub Al-Ansari</i>	<i>Barcelona</i>
1996	<i>Comunitat Islàmica Mesquita At-Tauba de Premià de Mar</i>	<i>Premià de Mar</i>
1997	Associació Salami dels Immigrants Marroquins de l'Anoia	Vilanova del Camí
1997	Associació Cultural d'Immigrants del Solsonès	Solsona
1997	Local Social Magrebí Bikendi	Manresa
1997	Centro Cultural Musulmán Omar ibn El-Khattab	Sant Joan Despí
1997	Associació d'Immigrants Marroquins a Catalunya per la Integració	Mataró
1997	Associació de la Comunitat Musulmana de Mollet del Vallès i Comarca	Mollet del Vallès
1997	Associació Islàmica Ali ibn Abu Talib	Sant Andreu de la Barca
1997	Comunidad Musulmana de Badalona	Badalona
1997	Associació de Magribins i Empordanesos «17 de març»	Figueres
1997	Associació Cultural Àrab del Garraf	Vilanova i la Geltrú
1997	Associació Catalana d'Amistat amb l'Ètnia Berber - Ascaber	Barcelona
1997	<i>Centre Cultural Islàmic Al-Yama'a</i>	<i>Calonge</i>
1997	<i>Mesquita Ar-Rahma</i>	<i>L'Estartit</i>
1997	<i>Mesquita Tariq Al-Falah</i>	<i>Martorell</i>
1997	<i>Mesquita de Pals</i>	<i>Pals</i>
1998	Associació Cultural Islàmica de Vilanova i la Geltrú	Vilanova i la Geltrú
1998	Associació Musulmana Almouatadila de l'Urgell	Tàrrrega
1998	Associació Marroquina de Terrassa - ASMAR	Terrassa
1998	Centre Cultural Islàmic Mesquita Alaadam	Cardedeu
1998	Asociación Cultural Deportiva Badr	Cornellà de Llobregat
1998	Associació Cultural Alwafa Magreb Catalunya	Terrassa
1998	Associació Cultural Islàmica del Maresme Ansar	Mataró
1998	Centro Cultural Ebrain	Girona
1998	Centro Islámico y Cultural Al-Quds	Figueres
1998	Asociación Cultural Islàmica de Castelldefels	Castelldefels
1998	Asociación Cultural de los Inmigrantes de les Terres de l'Ebre	Tortosa

Data	Nom	Localitat
1998	Associació El Mediterráneo d'Intercanvi cultural	Abdera
1998	Almaghreb Al Arabi	Girona
1998	<i>Mesquita de l'Ametlla de Mar</i>	<i>L'Ametlla de Mar</i>
1998	<i>Mesquita d'Amposta</i>	<i>Amposta</i>
1998	<i>Mesquita de Lloret</i>	<i>Lloret de Mar</i>
1998	<i>Mesquita As-Sunna</i>	<i>Valls</i>
1998	<i>Comunidad Islámica Pastoral del Tarragonés</i>	<i>El Vendrell</i>
1998	<i>Comunidad Musulmana de Vic</i>	<i>Vic</i>
1999	Asociación Cultural Musulmana Al-Ouahda	Mataró
1999	Asociación para Actividades Culturales y Educativas Alfath	Lleida
1999	Associació Cultural Islàmica Arrachad	Banyoles
1999	Centre Islàmic Escalenc	L'Escala
1999	Associació Cultural Annasr	Girona
1999	Asociación Wafae de la Lengua y Cultura Àrabe	Barcelona
1999	Amics del Marroc de Manresa	Manresa
1999	Associació Cultural Islàmica de la Comunidad Marroquí del Maresme en Catalunya	Calella
1999	Associació General de Magrebins del Baix Penedès	El Vendrell
1999	Associació de Magrebins per la Pau de Salt	Salt
1999	Associació Unió Marroquina-Catalana d'Educació i Cultura	Badalona
1999	Associació d'Immigrants de Figueres i comarca Al-Hidaya	Figueres
1999	Amics de la Mesquita La Paz	Barcelona
1999	Associació Musulmana de la Noguera	Balaguer
1999	Associació Sociocultural Islàmica Ar-Rissalah	Sabadell
1999	Cornellà sense fronteres	Cornellà de Llobregat
1999	Asociación Cultural Ibna Sinaa	Franqueses del Vallès
1999	Associació Cultural Islàmica de Palamós	Palamós
1999	Associació Impulso Amistad	La Llagosta
1999	Al Wifak. Associació d'Immigrants de l'Alt Empordà	Roses
1999	Associació de Dones Magribines de Sant Boi-El Farah	Sant Boi de Llobregat
1999	<i>Mesquita Hamza</i>	<i>Barcelona</i>
1999	<i>Mesquita de Cornellà</i>	<i>Cornellà de Llobregat</i>

Data	Nom	Localitat
1999	<i>Mesquita de Montornès del Vallès</i>	<i>Montornès del Vallès</i>
1999	<i>Mesquita la Sénia</i>	<i>La Sénia</i>
2000	Centro Cultural Grupo Magrebí Anahda	Badalona
2000	Asociación Cultural de Emigrantes Marroquíes del Pueblo de la Llagosta	La Llagosta
2000	Asociación Cultural Dar el Farah	L'Hospitalet de Llobregat
2000	Asociación Cultural Árabe-islámica La Florida	L'Hospitalet de Llobregat
2000	Associació d'Immigrants Marroquins del Solsonès	Solsona
2000	Asociación Sociocultural Al Hadi	Barcelona
2000	Asociación Marroquí de Inmigrantes de Salt	Salt
2000	Centro Cultural Islámico de Sant Feliu de Guíxols y comarca	Sant Feliu de Guíxols
2000	Casa Cultural Árabe de Sant Cugat del Vallès	Sant Cugat del Vallès
2000	Asociación Cultural y Social Iqra	Barcelona
2000	Associació de Magrebins sense Fronteres	Salt
2000	Associació d'Amistat Barcelona-Asilah	Barcelona
2000	Centro Asesor de la Comunidad Marroquí en Cataluña	Barcelona
2000	Asociación Cultural Al-Tauba El Islah	Cornellà de Llobregat
2000	Asociación Unión Magreb Africa	Ulldecona
2000	Martorell, St. Sadurní, Vilafranca, Associació per al Desenvolupament i la Promoció de la Cultura Magrebina	Martorell
2000	Consell Islàmic i Cultural de Catalunya	Barcelona
2000	Associació Cultural Islàmica Annour	Mataró
2000	Associació Sociocultural Àrab de Catalunya	L'Hospitalet de Llobregat
2000	Adnics. Associació per al Desenvolupament Social i Cultural de la Dona i el Nen i la Nena Immigrants	Figueres
2000	Asociación Averroes Cultural i d'Assumptes Socials d'Immigrants	Mollerussa
2000	Associació per a la Solidaritat i el Desenvolupament dels Emigrants de Manlleu	Manlleu
2000	Asociación Cultural Arabe-Africana Assalam	Malgrat de Mar
2000	<i>Mesquita d'Abrera</i>	<i>Abrera</i>
2000	<i>Mesquita Taqwa</i>	<i>Bellpuig</i>
2000	<i>Mesquita Ar-Rahma</i>	<i>Calaf</i>

Data	Nom	Localitat
2000	<i>Mesquita de Cambrils</i>	<i>Cambrils</i>
2000	<i>Mesquita An-Nour</i>	<i>Castell-Platja d'Aro</i>
2000	<i>Asociación Cultural Árabe-Africana As-Salam</i>	<i>Malgrat de Mar</i>
2000	<i>Mesquita As-Salam</i>	<i>Ripollet</i>
2000	<i>Mesquita Al-Fath</i>	<i>Tortosa</i>
2001	Asociación de Trabajadores e Inmigrantes Marroquíes en Cataluña-ATIMCA	Santa Coloma de Gramenet
2001	Associació de Marroquins del Baix Llobregat-Vallirana	Vallirana
2001	Asociación Cultural Islámica de Gavà	Gavà
2001	Asociación Uafa Marroquí para la cultura	Cornellà de Llobregat
2001	Amb el Pont. Associació de Marroquins de Banyoles El Pont	Banyoles
2001	Comunidad Musulmana Al-Furqan	Badalona
2001	Associació Cultural Islàmica El Badr	Llagostera
2001	Asociación de Amigos del Pueblo Marroquí-Itran	Barcelona
2001	Asociación Casa Cultural Islámica de Cunit	Cunit
2001	Associació El Amal per a la Convivència i la Integració	Cardedeu
2001	Unión de Mujeres Magrebíes Inmigrantes-UMMI	Barcelona
2001	Associació Marroquí Catalana Paloma Blanca	Barcelona
2001	Associació Marroquina de Manresa	Manresa
2001	Associació Cultural Islàmica Abu Bakr Siddeeq	Anglès
2001	Centre Cultural Abu Baker El Tortosi-CCAT	Tortosa
2001	Asociación de Musulmanes Assalam	Girona
2001	Associació Cultural de la Comunitat Musulmana de Santa Perpètua	Santa Perpètua de Mogoda
2001	<i>Centre Islàmic i Cultural Al-Wahda</i>	<i>Figueres</i>
2001	<i>Mesquita An-Nour</i>	<i>Cervera</i>
2001	<i>Mesquita Al-Huda</i>	<i>Gironella</i>
2001	<i>Mesquita de Guissona</i>	<i>Guissona</i>
2001	<i>Associació An-Nour</i>	<i>Montmeló</i>
2001	<i>Mesquita Sant Hipòlit de Voltregà</i>	<i>Sant Hipòlit de Voltregà</i>
2001	<i>Casa Cultural Islàmica de Sant Quirze de Besora</i>	<i>Sant Quirze de Besora</i>
2002	Associació Solidària per la Ciutadania dels Immigrants de Rubí-ASCIR	Rubí

Data	Nom	Localitat
2002	Associació Averroes pel Desenvolupament i la Comunicació	Granollers
2002	Asociación Marroquí Catalana para la Interculturalidad y la Convivencia	Terrassa
2002	Asociación Socio-cultural Magrébeida de Lleida y Província	Lleida
2002	Associació de Marroquins El Nor	Roda de Barà
2002	Asociación Sociocultural Al Bukhari	Sant Boi de Llobregat
2002	Asociación Cultural Islámica del Barcelonés	Barcelona
2002	Asociación Puente-Centro Cultural Árabe	Barcelona
2002	Associació per al Desenvolupament i la Integració Beni Snasen-Catalunya-ADIB	Reus
2002	Associació d'Immigrants Marroquins de Sant Celoni	Sant Celoni
2002	Asociación de Promoción de la Cultura Árabe Tánger	Vilafranca del Penedès
2002	Asociación Cultural e Integral Casa Atlas	Santa Coloma de Gramenet
2002	Asociación Hispanomarroquí de Profesionales y Directivos. Adalil	Barcelona
2002	Asociación Magrebí Essalem	Valls
2002	Attawasol. Asociación de Comunicación y Orientación en Cataluña	Santa Coloma de Gramenet
2002	Associació Cultural Mediterrània de l'Hospitalet-ACMH	L'Hospitalet de Llobregat
2002	<i>Mesquita de Manlleu</i>	<i>Manlleu</i>
2002	<i>Mesquita An-Nour</i>	<i>Ponts</i>
2002	<i>Mesquita Ar-Rahma</i>	<i>Vallirana</i>
2003	Associació Cultural Àrab del Vendrell i de la Comarca del Baix Penedès	El Vendrell
2003	Asociación de Inmigrantes Marroquíes de Sant Feliu de Guíxols	St. Feliu de Guíxols
2003	Asociación Social y Cultural Al Hudá	L'Hospitalet de Llobregat
2003	Organització no Governamental d'Immigrants Al-Mohajirin de Sabadell	Sabadell
2003	Centre Islàmic i Cultural Arrahma	Figueres
2003	Asociación Marroquí Catalana para la Cooperación y Desarrollo	Santa Coloma de Gramenet
2003	Associació Cultural Magribí Amalu	Cervera

Data	Nom	Localitat
2003	Associació de Marroquins Alittihad	Santa Margarida i els Monjos
2003	Asociación Cultural Musulmana de Blanes	Blanes
2003	Associació Cultural Marroquina Atlas	Girona
2003	Associació Cultural Musulmana Al-Rahma Yaltaohid	Sant Feliu de Llobregat
2003	Centre Islàmic d'Empuriabrava	Castelló d'Empúries
2003	Bno Hariza. Associació Cultural Islàmica	Prat de Llobregat
<i>2003</i>	<i>Mesquita de Sant Vicenç dels Horts</i>	<i>Sant Vicenç dels Horts</i>
<i>2003</i>	<i>Mesquita de El Vendrell</i>	<i>El Vendrell</i>
2004	Grupo Islámico Gambiano y Marroquí de la Bisbal d'Empordà	Bisbal d'Empordà
2004	Associació Cultural Islàmica Averroes del Masnou	Masnou
2004	Associació Torrenca d'Immigrants Magribins	Torredembarra
2004	Asociación Sociocultural Tarbia	Cambrils
2004	Asociación Cultural Islàmica Al-Ojowaa (La Hermandad)	Pineda de Mar
2004	Associació d'Immigrants de Linyola	Linyola
2004	Associació d'Immigrants de la Jonquera «El Pont»	La Jonquera
2004	Attawasol del Vallès Oriental para el desarrollo y la comunicaci3n	Canovelles
2004	Associació Intercultural Taarof bi salam	Montcada i Reixac
2004	Associació de la Comunitat Musulmana de la Marca de l'Ham	Figueres
2005	Asociación Cultural Islàmica Al Jair (El Bien)	Sant Boi de Llobregat
2005	Centro Cultural de Trabajadores Inmigrantes Magrebís	Mollet del Vallès
2005	Tamettut. Associació de Dones Amazigues per la Cultura i el Desenvolupament	Barcelona
2005	Associació Anouar Cultural Marroquí	Sant Joan de Vilatorrada
2005	Associació Taumat de Catalunya	Sant Feliu de Llobregat
2005	Associació Cultural Islàmica de Tarragona	Tarragona
2005	Amazan. Promoció Sociocultural i Desenvolupament	Barcelona
2005	Associació Cívica de Magribins de Catalunya	Manresa
2005	Asociación de Árabes La Paz	Mollerussa
2005	Associació Sant Eloi d'Immigrants Magribins de Tàrrrega	Tàrrrega

Data	Nom	Localitat
2005	Associació de Treballadors Marroquins Alt Empordà - ATMAE	Figueres
2005	Alislah. Associació per l'Educació Cultural i Social dels Immigrants	Barcelona
2005	Asociación Sociocultural Anasiha	Sabadell
2005	Sahbi. Associació Sociocultural Àrab i Musulmana	Barcelona
2005	Associació Marroquina per a la Integració de Blanes	Blanes
2005	Associació Sociocultural Horitzons Mediterranis	Manresa
2005	Associació Cultural dels Musulmans de Reus i Comarca	Reus
2005	Associació Cultural Social Independent Sonna al-Hayat (Forjadores de la Vida)	Barcelona
<i>2005</i>	<i>Mesquita de El Prat</i>	<i>El Prat de Llobregat</i>
2006	Associació Sociocultural de Dones Marroquines de Banyoles	Banyoles
2006	Associació Sociocultural Catalana i Mabrigí de l'Ametlla de Mar	L'Ametlla de Mar
2006	Associació Cultural Islàmica de Castell, Platja d'Aro i S'Agaró	Castell-Platja d'Aro
2006	Associació Cultural Marroquina Arrahma de Banyoles	Banyoles
2006	Cercle d'Amistat Catalunya-Marroc	Barcelona
2006	Assemblea Amaziga de Catalunya	Barcelona
2006	Asociación Cultural de los Musulmanes de Calella	Calella de Mar
2006	La Llum del Nord. Associació per a la ciutadania i la cooperació entre pobles	Vilafranca del Penedès
2006	Associació de Solidaritat Marroquina Llagosterenca	Llagostera
2006	Asociación Cultural Islámica Bilal de Esparreguera	Esparreguera
2006	Comunitat Musulmana i Associació El Fath del Ripollès	Ripoll
2006	Associació Convivència i Pau	Santa Coloma de Gramenet
2006	Associació Sociocultural de dones marroquines Nur de Banyoles	Banyoles
2006	Associació Cultural Marroquina de Lleida	Mollerussa
2006	Associació Ibn Jaldún per a la Convivència del Col·lectiu Marroquí	Reus
2006	Associació d'Àrabs d'Agramunt	Agramunt

Data	Nom	Localitat
2006	Associació Islàmica Ibn Sina	Montcada i Reixac
2006	Associació Amazigh-Cultura Bereber	Barcelona
2006	Associació Taghrast. Espai amazic	Mataró
2006	Asociación de la Comunidad Marroquí en Cerdanyola del Vallès - ACMEC	Cerdanyola del Vallès
2006	Associació Cultural Marroquí de Sant Vicenç dels Horts	Sant Vicenç dels Horts
2006	Associació Catalana-Magrebi El futur de la dona	Manresa
2006	Associació Houda per a la Integració i la Participació de la Cultural Àrab a Catalunya	Reus
2006	Associació Sociocultural Assalam	Barcelona
2006	Associació per a la Multiculturalitat, la Informació i la Convivència Social-AMICS	Badalona
2007	Associació Musulmana Ebn Rochd d'Agramunt	Agramunt
2007	Associació Cultural de la Comunidad Árabe de Cambrils	Cambrils
2007	Asociación Cultural Islámica de Canet de Mar	Canet de Mar
2007	Associació Amazics de Catalunya	Reus
2007	Associació Assadaka (Amistat)	Calafell
2007	Associació Ciutadans per a la Convivència i Desenvolupament	Reus
2007	Associació Cultural de Segelmassa	Reus
2007	Associació Cultural Islàmica de la Conca de Barberà	L'Espluga de Francolí
2007	Associació Amistat Arabocatalana	Reus
2007	Associació Islàmica d'Aitona	Aitona
2007	Associació Cultural dels Drets del poble Amazigh a Catalunya	Figueres
2007	Associació pel Foment de la Cultura Bereber Amazigh	Banyoles
2007	Associació Cultural Salam de Tona	Tona
2007	Bena Catalunya por la Solidaridad, Desarrollo e Intercambio Cultural	Reus
2007	Associació per la igualtat de les dones-Antinea	Lleida
2007	Comunitat Magrebina de Martorell. Integració i convivència	Martorell

Total: 298

Font: Registre d'Entitats. Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia.

3. Les experiències associatives marroquines a Catalunya

3.1. Introducció

L'objectiu d'aquest estudi ha estat analitzar les característiques que han protagonitzat l'emergència d'aquest teixit associatiu com a resultat de la seva interacció en contextos de proximitat social, especialment als barris on s'emplacen aquestes iniciatives. Ens ha interessat conèixer el funcionament d'aquest associacionisme en un context d'interacció social activa amb altres actors i institucions socials i polítiques, ja que creiem que aquest és el marc a partir del qual es pot avaluar veritablement la tasca de promoció de la sociabilitat per part d'aquestes entitats. En aquest conjunt d'interaccions, hem volgut destacar un altre conjunt d'actors, els punts de vista dels quals ens han de servir per completar la visió d'aquest associacionisme. Es tracta dels tècnics (o responsables tècnics) municipals i comarcals en matèria d'immigració, que mantenen una interacció contínua amb els promotors d'aquestes iniciatives associatives, i que ens han ofert valuosos comentaris sobre aquestes associacions.

La formalització de la sociabilitat que acompanya tota iniciativa associativa, i el seu encaix en un context social determinat, requereix considerar dues perspectives analítiques que aquí presentarem de manera complementària: d'una banda, l'*orientació estratègica dels diferents actors* (és a dir, els càlculs i les estratègies que aquests defineixen en la seva interacció amb altres actors, per tal d'aconseguir els seus interessos i objectius), i de l'altra, l'*existència d'oportunitats polítiques* (que generen la possibilitat que determinades iniciatives associatives rebin el suport de determinats àmbits polítics, que veuen amb bons ulls el desenvolupament de propostes associatives com aquestes). Des d'ambdós punts de vista, l'element contextual té un paper força determinant, atès que aporta una sèrie de condicionants de base no sempre compartits per altres contextos locals.

Aquesta recerca es fonamenta sobre dues orientacions metodològiques concretes: l'entrevista semidirigida i l'observació sobre el terreny. En ambdós casos s'han elaborat registres de les entrevistes (sense suport electrònic, excepte les cinc primeres), que han servit per redactar l'informe i les seves conclusions. Igualment, s'ha treballat en l'apartat documental, a partir dels materials oferts pels mateixos entrevistats i també amb altres documents recollits a l'arxiu de la consultoria Tr[à]nsits o bé en reculls de premsa.

S'han entrevistat un total de vint-i-dues entitats marroquines i dinou tècnics d'ajuntaments i consells comarcals, i les entrevistes s'han desenvolupat en tres períodes clarament diferenciats: el primer, amb un caràcter prospectiu a fi d'establir els fonaments per a entrevistes posteriors, va tenir lloc al principi del mes d'octubre de 2006, i va consistir en l'organització d'un grup de discussió amb cinc representants d'entitats marroquines a Catalunya. El segon període va transcórrer entre els mesos de març i abril de 2007, durant els quals es van fer les primeres entrevistes amb responsables tècnics municipals. Durant el darrer període, de setembre a novembre de 2007, s'han dut a terme la majoria de les entrevistes d'aquesta recerca (vegeu els quadres adjunts).

Entitats marroquines (22)

Fatima Ahmed	Associació Sociocultural Ibn Batuta-Barcelona	7-10-2006*
Abdelghani El Molghi	Jameiat Essalam-Manlleu	7-10-2006*
El hassane Jeffali	Adib. Associació per al Desenvolupament i la integració Beni Esnasen-Reus	7-10-2006*
Abdelkader Aslimani	Associació El Mediterráneo d'Intercanvi Cultural d'Abrera	7-10-2006*
Saloua El-Gharbi	Tamettut. Associació de dones amazigues per la Cultural i el Desenvolupament-Barcelona	7-10-2006*
Mohamed El-Hachemy	Associació Abu Bakr-Tortosa	26-3-2007
Tawfiq Cheddadi	AMICS-Badalona	28-3-2007
Nabila Attrach	Associació Tarbia-Cambrils	28-3-2007
Ahmed Benallal	Llum del Nord-Vilafranca del Penedès	30-3-2007
Noureddine Benzarruk	Associació Averroes pel Desenvolupament i la Comunicació-Granollers	22-9-2007
El hassane Jeffali	Adib-Reus. Associació per al Desenvolupament i la integració Beni Esnasen-Reus	23-9-2007
Asmae Auttah	Associació Taghrast. Espai Amazic - Mataró	24-9-2007
Abdeslam Sabban	Associació Cultural Àrab per a l'Educació i l'Ensenyament-l'Hospitalet de Llobregat	1-10-2007
Mohamed El Aalami	Itran. Asociación de Amigos del Pueblo Marroquí - Barcelona	10-10-2007
Mustafa Shaimi	Amb el Pont. Associació de Marroquins de Banyoles - Banyoles	10-10-2007
Ahmed Hachmi	Associació Al Wafae - Barcelona	15-10-2007
Hilal Tarku	Associació Ciutadans per a la Convivència i el Desenvolupament-Reus	23-10-2007

Abdessamad Atrar	Asmar. Associació de Marroquins de Terrassa - Terrassa	3-11-2007
Ahmed Taibi	Asociación Marroquí Catalana para la Interculturalidad y la Convivencia-Terrassa	3-11-2007
Aziz Bouziani	Amic. Associació Motivadora d'integració i Convivència Amazigh-Vic	3-11-2007
M'hamed Abdelouahed Allaoui	Amazan - Barcelona	12-11-2007
Hafid Alazzouzi	Associació Cultural Mediterrània de l'Hospitalet	12-11-2007
Ahmed Abeir	Amical-Barcelona	21-11-2007

Ajuntaments i consells comarcals (19)

Josep Vilarmau	Ajuntament de Manresa	12-3-2007
Mireia Rosés	Consell Comarcal d'Osona	12-3-2007
Montse Muñoz	Ajuntament d'Olesa de Montserrat	21-3-2007
Sió Santaelària	Consell Comarcal del Tarragonès	21-3-2007
Carme Llopis	Ajuntament de Tortosa	26-3-2007
Andreu Huguet	Ajuntament de Martorell	27-3-2007
Luis M. Narbona	Ajuntament de Viladecans	30-3-2007
Amor del Álamo	Ajuntament de Sant Boi de Llobregat	30-3-2007
Andrés Montoya	Ajuntament de Terrassa	23-4-2007
Joan Colomer	Escola d'Adults de Salt	11-5-2007
Blanca Andelic	Consell Comarcal del Pla de l'Estany	11-10-2007
Xavier Casademont	Consell Comarcal de la Garrotxa	24-10-2007
Albert Farré	Ajuntament de Reus	29-10-2007
Ramon Sanahuja	Ajuntament de Barcelona	31-10-2007
Judith Font	Eina-Ajuntament de Salt	6-11-2007
Sergi Martí	Consell Comarcal de l'Alt Empordà	6-11-2007
Cristina Prats	Consell Comarcal de l'Alt Penedès	7-11-2007
Jacinto Pernia/Sofia Alcaraz	Ajuntament de Lleida	7-11-2007
Anna Freixas	Consell Comarcal del Vallès Oriental	12-11-2007

(*) Grup de discussió dins del marc de la recerca «Migrants, communities and the internal and external dynamics of integration» (Euromesco-Institut Europeu de la Mediterrània), en col·laboració amb Eva Ostergaard-Nielsen (Universitat Autònoma de Barcelona). Agraïxo als responsables del projecte el permís per emprar aquest material.

Amb caràcter complementari, s'ha fet el seguiment de dues iniciatives de caràcter associatiu: la Conferència Transnacional sobre Immigració Marroquina, Almona-

dara (organitzada els dies 16 i 17 de juny de 2006 a Madrid per l'Asociación de Trabajadores e Inmigrantes Marroquíes en España), i el Primer Congrés d'Entitats Marroquines de Catalunya (que va tenir lloc a Barcelona els dies 22 i 23 de novembre de 2007 i va ser organitzat per Llum del Nord, Atime-Catalunya i Adib-Biladi).

La selecció de les entitats marroquines que han estat entrevistades s'ha fet d'acord amb un triple criteri:

- Trajectòria i pervivència de l'entitat: un dels objectius d'aquest estudi ha estat poder reconstruir el passat immediat del teixit associatiu marroquí a Catalunya, a través de les trajectòries de les entitats que en van ser pioneres. Algunes d'aquestes entitats, però, ja han passat a la història després d'haver tingut un paper destacat durant un temps. Altres encara perduren des dels anys vuitanta, quan es van crear, i són un testimoni viu d'un model d'associacionisme que actualment sembla que ha quedat superat per altres formes d'agrupar-se. En aquest sentit, i com a forma de poder resseguir aquest procés, però també com a forma per mostrar l'existència de diferents models associatius, que s'inspiren en més o menys mesura en un model de cultura política i associativa importada del país d'origen, hem fet una selecció d'entitats històriques del teixit associatiu marroquí, juntament amb altres que tot just han iniciat el camí.
- Repartiment territorial: més amunt hem fet esment que més de la meitat de les entitats marroquines a Catalunya es troben emplaçades en poblacions de l'àmbit metropolità de Barcelona. En la selecció d'entrevistes, s'ha procurat mantenir aquesta proporcionalitat sobre el territori:

	Associacions	Responsables tècnics
Àmbit metropolità	15	8
Comarques gironines	1	5
Camp de Tarragona	3	2
Terres de l'Ebre	1	1
Àmbit de Ponent	0	1
Comarques centrals	2	2
Àmbit de l'Alt Pirineu i Aran	0	0

- Orientació temàtica: una de les hipòtesis d'aquest treball és que en el balanç de conjunt d'aquest associacionisme s'observa una progressiva especialització temàtica de les diferents entitats, que no només respon a la voluntat de cobrir tota una sèrie de necessitats i expectatives que formulen els seus col·lectius de referència, sinó també a la possibilitat de poder aprofitar les oportunitats que s'ofereixen des de la societat catalana per poder-se orientar específicament envers una temàtica concreta. De forma explícita, des de la societat catalana

s'ofereixen camins preferents per on poden progressar aquestes associacions, on s'expressen obertament les expectatives que desperta aquest associacionisme. Aquesta hipòtesi es troba en la base de l'anomenada *estructura d'oportunitats* (polítiques i associatives) que ofereix la societat catalana, on es perfilen diferents models d'associacionisme que són considerats com a preferents per treballar en favor de la integració d'aquest col·lectiu (més endavant desenvoluparem amb detall aquesta hipòtesi). En aquest sentit, hem seleccionat les entitats que representen clarament aquesta especialització temàtica com una característica estructural d'aquest teixit associatiu.

De ben segur que no hem pogut abastar tot l'univers associatiu marroquí a Catalunya, i som conscients que tota selecció implica mancances. Malgrat tot, aquesta tria no s'ha fet seguint criteris per identificar les entitats d'acord amb la seva «importància» o la seva «representativitat», sinó pel caràcter rellevant d'allò que hagin aportat al conjunt de la recerca.

■ 3.1.1. L'associacionisme en la memòria social dels marroquins a Catalunya

En la reconstrucció de la memòria social de la immigració marroquina a Catalunya, cal atorgar un paper destacat al cúmul d'iniciatives associatives que van acompanyar els primers passos d'aquesta presència. En l'apartat 2.2 hem intentat desmuntar el pressupòsit de la manca de cultura associativa entre els marroquins de Catalunya posant en evidència les moltes i variades experiències que, des dels anys vuitanta, van proposar models i alternatives d'organitzar una certa voluntat col·lectiva marroquina. El recordatori d'aquestes experiències, algunes desaparegudes formalment, altres en estat de permanent hibernació, i altres que segueixen sent actives, serveix per mostrar de manera acumulativa com ha progressat l'associacionisme marroquí en els diferents contextos locals de Catalunya, desenvolupant estratègies per tal de poder donar entitat a una presència consolidada després de gairebé quatre dècades.

Hem anat a les hemeroteques i hem recuperat vells documents i materials per poder mostrar quins van ser els primers passos d'un associacionisme primigeni que en aquell temps no reparava en qüestions administratives prèvies, i que es trobava plenament amarat d'anhels per fer canviar la precària situació social dels treballadors immigrants marroquins. Ja en aquells primers anys, es començaven a manifestar diferents punts de vista que passarien a definir l'heterogeneïtat de formes que adoptaria l'associacionisme marroquí a Catalunya. Les imatges 1 i 2 són un bon exemple de la polarització que s'observa en aquest associacionisme primigeni: A la primera imatge s'informa que els immigrants marroquins de les comarques de Girona comencen a organitzar-se, si bé a partir del text de l'article no es pot extreure que hi

hagi un projecte associatiu concret. Però en canvi, al final de les declaracions de la persona entrevistada, aquesta acaba reconeixent la seva adscripció política (es declara partidari del líder opositor marroquí Ben Barka), fet que el porta a criticar obertament el règim del rei Hassan II.

En canvi, al segon retall, s'informa que l'ambaixador marroquí a Espanya, acompanyat pel cònsol a Barcelona, va fer una visita oficial a Figueres on va ser rebut per més de cinc-cents compatriotes. La participació en aquest acte també demostra l'existència d'unes expressions associatives que no dubtaven a vincular-se amb una línia política oficial. La insistència en el discurs de l'ambaixador per tal de desenvolupar iniciatives a favor del manteniment i la promoció de la llengua i la cultura marroquines entre el col·lectiu (una forma de vincular estretament aquest col·lectiu amb la seva societat d'origen), contrasta amb la reivindicació activa dels drets dels treballadors marroquins per tal de lluitar contra la seva explotació, que manifesta la persona entrevistada del primer article.

Imatge 1 (Punt Diari, 22 de novembre de 1980)

Imatge 2 (Punt Diari, 17 de maig de 1983)

Comarques **PUNT**
Xerrada amb Ahmad Yaakub
Els emigrants marroquins a les nostres comarques s'organitzen

GIRONA (De la nostra Redacció, per Jaume Fàbrega). — Ha anat en contra per les nostres corrents, en la realització de diversos treballs diaris —la sort normal dels immigrants— moltes vegades, també a les nostres comarques, hem pogut veure homes amb els característics trets nord-africans. La major part d'aquests musulmans, popularment "marroquins", procedeixen del Marroc que no ho oblidem, en algunes de les seves ciutats fou roldada espanyola no fa tant anys. Per parlar dels seus problemes ens hem posat en contacte amb Ahmad Yaakub, representant a les comarques de Girona de l'Associació Marroquina i representant format. Comencem per preguntar-li el perquè d'aquesta Associació: "A Catalunya hi ha una 30.000 marroquins els quals tenen diversos problemes derivats tant de la situació legal (contractes de treball, pensions de jubilació, etc.) com d'allò que afecta la seva integració. Així, per exemple, hi ha marroquins emigrats des de fa més de tres mesos per manca d'alguns d'aquests requisits legals, i cal tenir en compte la seva indefinició sobre que l'estat marroquí, subjunt sobre la breu dictadura de Hassan, no se'n preocupa ni gens ni mica. Tenim, a més, el problema que afecten la resta de treballadors, com és el coneixement dels nostres drets laborals (a què se li potència la sindicació en les organitzacions sindicals que opera a Catalunya) i d'altres problemes que, per ser, m'afecta també a mi personalment".

l'associació a les comarques de Girona? "Siem que puguem dir-ne algunes exactes, cadascú que hi ha uns 500, repartits a diverses localitats: Girona, Banyoles, Sant Feliu, la Ribera, Palau d'Àreu, Foscs, Figueres, Olot i Sabadell, Palafrugell, que hi és una mica nombrosos".

A què s'actem treballen bàsicament? "Bàsicament és el camp del peonatge, com a obrers agrícoles, escombritors, cambriers, etc. Hi ha també els conomestres ambulants. La majoria d'ells procedeixen de les antigues ciutats d'administració espanyola, com Tanger, Xauen, Nador, etc".

El contacte amb els nostres sempre els deu reportar diversos problemes d'integració i de vida quotidiana, no? "Certament però hi ha una gran solidarietat en aquests aspectes. Molts d'ells viuen en pensons, o en petites comunitats, i pel que fa al menjar, no

tenen excessius problemes, ja que es cuinen ells mateixos. Pel que fa a la religió, alguns són practicants i d'altres no, i molts es integren als costums alimentaris, litúrgics, etc. d'aquí. Jo mateix, si no fos que he estat molt de temps a Barcelona, ja parlaria el idioma català, del qual en coneix alguns mots i el compren perfectament. I com el meu s'hi ha molta altra cosa".

Per acabar, ens mostra un full volant del Moviment Bkharhar Bkharhar, datat a Barcelona el passat setembre en ocasió del XV aniversari de l'assassinat de Ben Barka, qui mateix, "va assenyalat tota la seva vida en la lluita contra els règims autoritaris i feudalistes arabs, especialment el marroquí, tot defensant la justícia i llibertat del poble palestí i els moviments revolucionaris a l'Orient, Àsia i Amèrica Llatina".

En la visita que va fer a la capital empordanesa
Més de 500 marroquins varen rebre ambaixador

FIGUERES (De la nostra Redacció). — L'ambaixador del Marroc a l'Estat espanyol, Abdelhafid Kadiri, acompanyat pel cònsol general i el seqüic de l'ambaixador d'aquest país, varen visitar diumenge passat la capital empordanesa, on va ser rebut per Alfonso Romero, tinent d'alcalde de l'Ajuntament de Figueres. Tot seguit, el representant del Govern marroquí es dirigí al Casino Menestral Figuerenc, on l'esperaven més de 500 marroquins pertanyents a la colònia del Marroc a casa nostra.

Acompanyaven l'ambaixador el cònsol general Youssef El Fassi i diversos representants de la colònia marroquí a les comarques gironines. L'ambaixador, en la reunió que se celebrà a Figueres, s'hi reuní amb els marroquins que treballen a les nostres comarques, i va estudiar de prop la situació i la problemàtica en què es troben aquests col·lectius marroquins. Manifestà Abdelhafid: «Aprofito aquesta ocasió per agrair al meu Govern socialista espanyol per haver entès la situació de la comunitat marroquí a l'Estat espanyol». Parlà també l'ambaixador dels problemes que tenen els treballadors marroquins en trobar-se en un país

estranger tot manifestant: «Estem contra l'explotació que hi pugui haver de la mà d'obra per un grup de persones que aprofiten l'arribada de treballadors d'altres països i aprofiten a la col·laboració del Govern espanyol treballant les solucions per acabar amb aquesta explotació».

En les seves declaracions a Figueres, l'ambaixador marroquí es reafirmà en la seva voluntat de gestionar un professor d'àrab per mantenir i promoure la cultura àrab en la colònia marroquí, sobretot de la mainada. Indicà també la seva satisfacció per l'entusiasme que hi ha trobat a les nostres comarques i poder

comprovar que sent un dels llocs on hi ha més població d'aquest país, aquesta colònia estan contents i satisfets pel tracte que reben de les autoritats.

L'AMBAIXADOR MARROQUÍ A LA GENERALITAT

Ahí la representació de l'ambaixada marroquí va ser a Barcelona, on s'entrevistà amb el conseller Miquel Coll i Alentorn i amb altres autoritats. També es reunirà amb representants dels medis empresarials per viure les possibilitats d'iniciant econòmics entre ambdós països.

Aplaudint el seu ambaixador. (Foto: Miquel R.)

La manca d'espais on els membres del col·lectiu marroquí podien trobar-se una vegada acabada la seva jornada laboral es posa en evidència en la descripció del context d'aquesta presència que duen a terme Maria Roca, Àngels Roger i Carmen Arranz (1983). En aquell període de principis dels vuitanta, els llocs de trobada habituals seguien sent alguns bars o cafeteries que acceptaven marroquins com a

clients. Eren els espais propis d'una immigració fonamentalment masculina, que servien per mantenir una certa sociabilitat entre els seus membres. En aquell període de principis dels setanta, es van començar a concretar les primeres iniciatives de suport envers aquest col·lectiu. La primera, i més destacada, va ser el centre Bait al-Thaqafa (*casa de cultura*), creat el 1974 a Sant Vicenç dels Horts per la religiosa Teresa Losada. El 1977 aquest centre va obrir una delegació a Barcelona, en uns locals cedits per la parròquia de Santa Maria del Mar. El centre va ser el primer espai estable de trobada i d'atenció al col·lectiu marroquí (i, per extensió, musulmà, ja que també atenia pakistanesos i subsaharians), i oferia cursos de castellà, informacions sobre ofertes laborals o habitatges, i també un servei d'assistència jurídica en matèria de documentació d'estrangeria. Aquest centre, independentment de l'orientació catòlica dels seus promotors, no va dubtar a posar a disposició del col·lectiu musulmà una sala de pregària oberta cada tarda i durant el cap de setmana.

A mesura que anava progressant el trajecte migratori dels marroquins a Catalunya, les activitats que ofería el centre van començar a adequar-se a les noves necessitats que plantejava l'arribada de les famílies. Així, durant l'any 1987, les diferents seus del centre (a les quals s'havien d'afegir dues altres delegacions que van funcionar durant un temps a Sant Boi de Llobregat i a Viladecans), van atendre 162 nens i 583 adults. Durant força temps, i també en l'actualitat, el centre Bayt al-Thaqafa ha esdevingut una referència en l'acollida d'aquest col·lectiu, ja que els ofería el primer suport. L'aparició dels primers espais de culte islàmic (el 1974 es va crear el Centre Islàmic de Formació Religiosa al barri de la Sagrera de Barcelona, el 1981 la mesquita Tariq ibn Ziyad al Raval per iniciativa d'un grup de pakistanesos, marroquins i africans, i el 1983 la mesquita Rahma, a l'antiga fàbrica Can Batlló de Sants) va permetre una primera autonomització del col·lectiu respecte d'aquestes primeres iniciatives de suport, fonamentalment promogudes per l'Església catòlica, però també per sindicats com Comissions Obreres de Catalunya.

Al principi de la dècada dels vuitanta, van veure la llum dues entitats: l'Amical de Treballadors i Comerciants Marroquins (creada l'any 1979 i inscrita el 1981) i l'Associació d'Emigrants Marroquins a Catalunya-Dar el-Magreb (creada el 1980 i inscrita cinc anys més tard). L'Amical (o més coneguda en àrab com la *Widadiya*) es vinculava amb el manteniment de la cultura marroquina, i estava estretament relacionada amb el Consolat marroquí. El centre, segons la descripció que en fan Roca, Roger i Arranz, actuava més aviat com a lloc on els marroquins anaven per «solucionar algun problema, pagar la quota o fer-se'n soci», però no actuava com a centre on «passar l'estona, o trobar-se amb els amics» (Roca-Roger-Arranz, 1983:135). L'entitat ha tingut diverses seus, totes al centre de la ciutat de Barcelona, als carrers Balmes, Tallers, Mestres Casals i Martorell, i, en l'actualitat, al carrer Jerusalem. En el tríptic editat per l'Amical (vegeu la imatge 3), s'hi mostren els principals elements que defineixen l'ideari d'aquesta entitat, entre els quals destaca per la seva franquesa el punt quart: «Promoure l'amistat entre els marroquins de Catalunya».

Imatge 3. Reproducció del tríptic de l'Amical de Treballadors i Comerciants Marroquins (1991)

و دادية الجالية المغربية
بكتالونيا

Amical de los Inmigrantes Marroquies
en Cataluña

C / TALLERS N° 9 P. B. - 08001 BARCELONA

TELF. / FAX : 412 - 76 - 11

HORA D'OBERTURA : DE 15h A 21h DE LUNDI A VIERNES

Amical dels Immigrants Marroquins a Catalunya es fundà el 1979 d'acord amb els Articles 3er i 22e de la Constitució Espanyola.

La seva creació fou una resposta directa a les demandes dels immigrants marroquins que desitjaven tenir un ambient adequat de treball i crear un organisme capaç de promoure i desenvolupar activitats culturals.

Actualment la Junta Directiva treballa en un programa clar i raonable amb l'objectiu d'establir les finalitats assenyalades a l'article 3er dels Estatuts de l'Associació, i que són les següents:

- 1- Ajuda moral i material als immigrants marroquins de Catalunya.
- 2- Oferir la informació necessària en qüestions econòmiques, socials i jurídiques.
- 3- Combatre l'analfabetisme entre els marroquins, i oferir cursos de llengua àrab.
- 4- Promoure l'amistat entre els marroquins de Catalunya.
- 5- Desenvolupar i promoure entre els residents marroquins els principis fonamentals dels drets humans i la moral internacional.
- 6- Informar sobre la història i civilització del Marroc.
- 7- Promoure activitats culturals i esportives.
- 8- Representar i defensar els interessos dels residents marroquins davant les autoritats catalanes i espanyoles.

És per això, que per a assolir aquests objectius és necessària la col·laboració de tots segons les seves possibilitats i mitjans.

Com a la resta de països europeus, l'Amical va passar a tenir un paper important en la consolidació d'aquests col·lectius, i l'estreta vinculació de l'entitat amb les instàncies insulars (els seus crítics sempre l'han descrit com una extensió del Consulat), la feia prou útil de cara a aconseguir la tramitació d'alguna documentació administrativa. Així, un bon nombre de marroquins presents a Catalunya en aquell període s'havien fet socis de l'Amical (vegeu la imatge 4), malgrat que no tots en podien pagar la quota anual.

Imatge 4. Reproducció d'un carnet de soci de l'Amical (1981)

فيدرالية وودابيات العمال
والتجار المغربية باسبانيا

Federación de Amicales de Trabajadores y Comerciantes Marroquies en España (F.A.T.C.M.E.)

فيدرالية وودادية العمال والتجار
المغربية -
FEDERACION
AMICAL DE TRABAJADORES Y
COMERCIANTES MARROQUIES

DE: _____

رقبة العضوية رقم 54
Carnet de afiliació N.º _____

الاسم العائلي
Abuelo: ABDELAM

الاسم الخاص
Nombre: _____

تاريخ الايداع
Año de nacimiento: 1/2/61

مكان الايداع
Lugar de nacimiento: TETOUAN

المهنة
Profesión: TRABAJADOR

عنوان السكني
Dirección: C/ LEONA N.º _____ 1º 1ª planta 2ª planta

رقم الجواز
N.º de pasaporte: _____

رقم التسجيل القطصي
N.º de matrícula consular: _____

توقيع رئيس الوداعة
Firma del Presidente del Amical

La segona entitat que es va crear en aquell període a Barcelona va ser l'Associació d'Emigrants Marroquins - Dar el-Magreb, que va néixer sota l'empара del sindicat Comissions Obreres de Catalunya, amb qui compartia el local que més tard ocuparia la mesquita Tariq ibn Ziyad, al carrer Hospital de Barcelona. La mentalitat sindicalista va orientar aquesta entitat cap a la defensa dels drets dels treballadors marroquins, i també proposava altres tipus d'activitats socials i culturals, mitjançant les quals es procurava garantir el manteniment de la llengua i la cultura marroquines. Aquesta entitat, tot i ser molt crítica amb l'actuació de l'Amical, va compartir amb l'associació la preocupació pels aspectes formatius a fi d'impedir la pèrdua dels vincles amb la societat d'origen. L'argumentació en aquest sentit era clara: «Remarquem la importància del fet de la formació, ja que la majoria dels immigrants marroquins no pensen romandre a Catalunya o a la península tota la vida» (Roca-Roger-Arranz, 1983:132). Es tracta d'un primer associacionisme que prioritza el recordatori d'aquest origen al qual es pretén retornar tard o d'hora.

La primera dècada en l'evolució de les associacions musulmanes a Catalunya es va tancar amb un balanç de dinou entitats creades entre 1981 i 1991. Del total d'entitats, tretze eren oratoris musulmans, sense comptar amb les dues entitats esmentades més amunt, que també disposaven d'una sala destinada al culte. Sens dubte, la religió va ser el principal eix aglutinador i estructurant de les primeres iniciatives associatives marroquines a Catalunya.

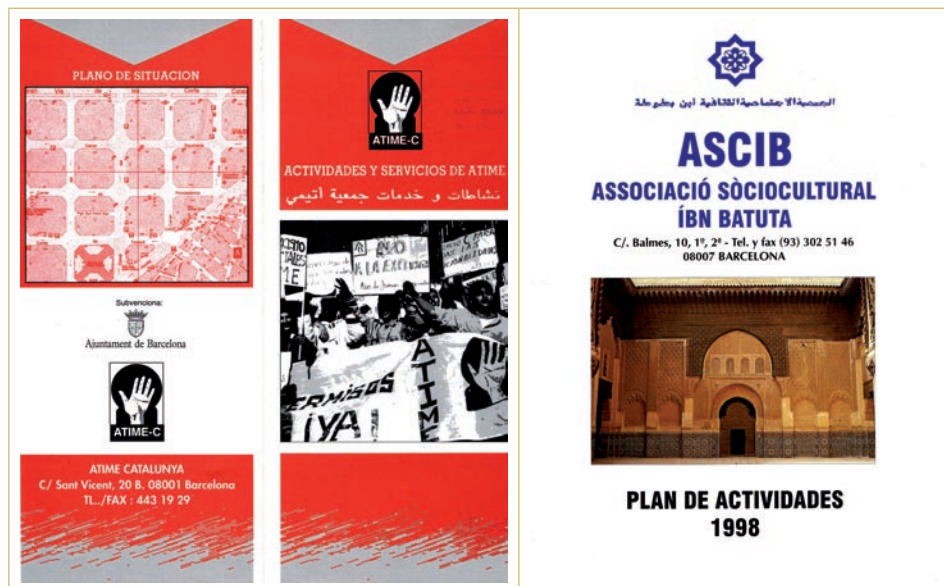
En aquest període també van aparèixer públicament les primeres discrepàncies en el si del col·lectiu, davant la proposició de noves iniciatives associatives. Les imatges 5 i 6 mostren la manera com el diari *El Punt* va presentar la dissolució de l'Associació de Marroquins de Girona, que havia estat creada al principi dels vuitanta. El principal promotor d'aquesta associació expressava en les seves declaracions un cert sentiment de desafecció en relació amb l'experiència associativa viscuda, i criticava el col·lectiu per no haver donat el suport necessari per tirar endavant aquesta proposta associativa. La contrarèplica, publicada uns quants dies més tard, la va fer un dels representants de l'Associació de Marroquins de la Garrotxa, que acusava l'anterior líder associatiu de mala gestió al capdavant de l'entitat.

Els anys noranta es van iniciar amb una polèmica que va contribuir a enfortir el sentiment de desconfiança entre el col·lectiu marroquí, en relació amb les diferents iniciatives associatives sorgides fins llavors: el mes de novembre de 1991 un jutjat de Barcelona va obrir diligències en descobrir una presumpta xarxa de falsificacions de documentació estrangera que vinculava el Consolat marroquí amb l'entitat Amical. La sentència va dictaminar que existia una trama que facilitava aquesta documentació, la qual es preparava al despatx d'advocats que tenia contractat el mateix Consolat. L'escàndol va treure a la llum la sospita de la connivència entre la delegació consular i aquesta associació, fet que va contribuir encara més a desprestigiar-la en el si del col·lectiu.

Aquesta polèmica va coincidir temporalment amb el primer moment d'efervescència del moviment associatiu marroquí a Catalunya, que va generar que del 1992

Imatges 7 i 8. Reproducció dels tríptics d'ATIME-Catalunya i de l'Associació Sociocultural Ibn Batuta (1997 i 1998)

el primer que es va fer va ser treballar, bàsicament, amb les mal anomenades “segones generacions”, és a dir, amb els fills procedents de famílies immigrades. Es va presentar un projecte d’actuació a l’Ajuntament de Barcelona, concretament a Josep Ignasi Urenda, del Comissionat pels Drets Civils, amb aquest objectiu. Va ser el primer pla que arribava a l’Ajuntament i que tenia en compte els fills dels immigrants. Aquell projecte es va aprovar i així va començar la feina» (Chaib, 2005:74).

Certament, ASCIB es va convertir en una de les primeres entitats marroquines que va canviar de registre pel que fa a l’orientació i també respecte als seus membres, bona part dels quals havien sorgit de la immigració. De fet, aquest projecte associatiu es va presentar en el moment i en la forma que començaven a desitjar els poders públics catalans, i d’acord amb les expectatives que aquests expressaven respecte l’emergència de les anomenades *segones generacions*. De la mateixa manera, els nous aires que va imprimir l’arribada l’any 1993 del cònsol Youssef El-Amrani a Barcelona, van afavorir el suport a una entitat que volia garantir que aquests joves mantinguessin els vincles amb la llengua i la cultura del seu país. Així, la presentació de l’associació al Centre Cívic de les Cotxeres de Sants va ser apadrinada per El-Amrani, però també per l’aleshores conseller de Benestar Social de la Generalitat de Catalunya, Antoni Comas, i pel comissionat de Drets Civils de l’Ajuntament de Barcelona, José Ignacio Urenda. Malgrat haver-se convertit en l’entitat marroquina de referència obligada a tot Catalunya (amb altres delegacions a Madrid i a València i amb una presència permanent en els fòrums oficials en matèria d’immi-

Les experiències associatives marroquines a Catalunya

gració d'àmbit estatal), els detractors d'Ibn Batuta (que sovint confonen la crítica de l'associació amb la del seu principal promotor, Mohamed Chaib), argumenten que aquesta entitat és la continuïtat lògica de l'Amical, potser adequada a les noves realitats, però mantenint la mateixa dependència ideològica respecte al govern del Marroc. Sigui com sigui, actualment Ibn Batuta s'ha transformat en una entitat consolidada, amb un caràcter mixt (on participen persones no marroquines) i amb una estructura professional de treball, que li permet abastar diferents àmbits d'actuació i intervenció, amb gairebé 4.200 socis i que atén anualment més de 6.000 persones. El seu model de funcionament actual la fa difícilment comparable amb la resta del teixit associatiu marroquí a Catalunya. I encara que es produeixi aquest decalatge important, Ibn Batuta està esdevenint un model de referència per a altres propostes associatives que van sorgint, encara que probablement aquestes noves associacions no reconeixerien obertament la influència que té sobre ells el model associatiu d'Ibn Batuta.

A partir de la primera meitat dels anys noranta van aparèixer altres entitats que van tenir un paper destacat els anys següents, i que de vegades representaven un punt de vista diferent al de les dues entitats anteriors. El Centre Abdelkrim El Khatabi d'Estudis i Documentació, creat a Barcelona el 1993 per Ismail El-Morabet, un líder associatiu de llarga experiència a Catalunya, va aconseguir en diverses ocasions una certa rellevància mediàtica,²⁸ encara que el seu treball associatiu va tenir poc impacte sobre el col·lectiu marroquí. Altres entitats que cal destacar, nascudes en aquell període, algunes de les quals segueixen funcionant en l'actualitat, són l'Associació Lexus de Granollers (1994), l'Associació Motivadora de la Integració i la Convivència-AMIC (1995) de Vic, o l'Associació Nahda de Barcelona (1995). Aquesta darrera, avui pràcticament inactiva, va ser decisiva en la defensa de dos presos marroquins que havien estat acusats de violació, malgrat que altres proves incriminaven un altre condemnat.

Des de la meitat dels noranta fins a l'actualitat, el moviment associatiu marroquí ha adoptat la forma que coneixem avui, a partir d'una sèrie d'elements característics: el primer té a veure amb l'expansió territorial del moviment. Arreu del territori català apareixen noves entitats associatives, que comencen a ocupar aquest buit organitzatiu que mostrava el col·lectiu. Aquesta segona etapa d'efervescència associativa marroquina a Catalunya s'ha convertit en un dels principals indicadors de l'assentament del col·lectiu en aquesta societat. En segon lloc, es manifesta una pluralitat temàtica important en l'orientació d'aquestes entitats, que han passat de ser generalistes a especialitzar-se. És el moment en què apareixen entitats formades per dones marroquines, de caràcter professional o properes a la reivindicació de la identitat amaziga. I en tercer lloc, en aquest context, es manté la prevalença del

---

28. Per exemple, en el debat suscitat al voltant del projecte de creació d'una gran mesquita a Barcelona, en el qual El-Morabet es va pronunciar en contra de la participació de capital saudita (*La Vanguardia*, 18 de setembre de 2004).

factor religiós com a constituent d'aquest col·lectiu, que es converteix en l'eix temàtic vertebrador de gairebé la meitat de les entitats inscrites al Departament de Justícia. Un dels elements significatius d'aquesta prevalença va suposar la creació l'any 2000 del Consell Islàmic i Cultural de Catalunya (imatge 9).

Imatge 9. Reproducció del tríptic del Consell Islàmic i Cultural de Catalunya (2002)

En el balanç del teixit associatiu marroquí hi ha, però, una qüestió pendent: l'articulació d'aquest teixit en alguna mena de fòrum o entitat federativa que fes convergir les diverses iniciatives que es generen. No han faltat intents per generar alguna mena de sinèrgia comuna, però el cert és que no han acabat de reeixir per diferents motius (en parlarem amb més detall en l'apartat 3.2.4). La recent creació de la Federació d'Entitats Culturals Catalanes d'Origen Marroquí (FECCOM) el passat mes de març de 2008, que es va presentar el 13 d'abril a Barcelona, torna a plantejar de nou aquest tema pendent. Aquesta entitat, que agrupa un total de quaranta-cinc entitats (bona part de les quals són mesquites) i que està presidida per Mohamed Chaib, neix amb l'objectiu de coordinar les diferents entitats marroquines a Catalunya. Volem tancar el nostre recorregut històric sobre la memòria social de l'associacionisme marroquí amb la creació d'aquesta nova plataforma, que tindrà la responsabilitat de situar l'associacionisme marroquí a Catalunya al lloc que es mereix.

Les experiències associatives marroquines a Catalunya

■ 3.1.2. De la solidaritat de fet a les entitats formals

En els primers moments de la presència marroquina a Catalunya, l'expressió de la sociabilitat en el si del col·lectiu podia resseguir dues vies: una via com a resultat d'una primera *solidaritat de fet* (les expressions informals d'una sociabilitat que, segons Sayad, «s'engloben dins del marc tradicional de relacions pròpies als emigrats, p. ex. parentiu segons els diferents nivells jeràrquics, pobles, regions d'origen, etc.» Sayad, 1999:142), sobre la qual s'afermaven les bases d'amistat que permetien establir relacions de cooperació entre persones que compartien el mateix origen. La segona via, tal com hem pogut mostrar en l'apartat anterior, tenia a veure amb les primeres iniciatives d'acollida i suport envers aquest col·lectiu, que van començar a dispensar diferents entitats vinculades amb l'Església catòlica (hem citat el cas de Bayt al-Thaqafa a Barcelona i al Baix Llobregat, però també caldria tenir present les delegacions de Càritas Diocesana arreu del territori català, i moltes altres parròquies locals). Tant una via com l'altra mostren la precarietat en què es van viure els primers moments d'expressió d'aquesta sociabilitat col·lectiva.

L'imperatiu d'aquestes persones immigrades (en aquell moment es fa difícil parlar de col·lectivitat) d'haver de respondre a una sèrie de necessitats bàsiques, feia que haguessin de recórrer als escassos recursos i instruments que tenien a l'abast. Es fa difícil d'imaginar les condicions de la seva entrada en un context migratori nou, sense a penes referències pràctiques (no hem d'oblidar que bona part dels primers magrebins que van arribar a Barcelona ho van fer de forma provisional, ja que el seu destí final es trobava a altres ciutats d'Europa), i sense estructures de recepció i d'acollida per part de la societat o del mateix col·lectiu. Una situació que contrasta amb la xarxa intricada de què s'han dotat la societat catalana i els col·lectius immigrants per respondre a l'arribada de nous immigrants.

La por a la incertesa davant l'arribada a aquest nou context social, el temor a ser enganyat o explotat laboralment,²⁹ afavoria aquesta tendència a agrupar-se, encara que fos en els locals d'una entitat catòlica o en la seua clandestina d'un sindicat comunista. Aquest cúmul de relacions personals que comencen a trobar-se, en què és possible parlar d'un *capital social originari*, va permetre establir el primer pas envers l'autoorganització del col·lectiu. Un primer pas que es fonamenta sobre la convicció que el col·lectiu ha de tenir els seus espais de sociabilitat, sense haver de dependre de

---

29. Ambdues situacions prou freqüents en aquella època, tal com denunciaven repetidament els mitjans de comunicació. En aquell temps, la figura dels «intermediaris», o persones que s'encarregaven de col·locar en feines –especialment de la construcció– els treballadors immigrants (no només marroquins, sinó també andalusos), va generar tot tipus de pràctiques abusives i d'explotació laboral. En altres casos, l'anhel dels emigrants marroquins de travessar la frontera amb França, els feia caure ingènuament en mans de persones sense escrúpols, que els oferien una plaça en un «taxi clandestí» que els havia de portar a territori francès, però que a vegades els deixava en plena nit a Lleida o a Tarragona. Vegeu l'article de Manuel Simó, «Taxis piratas para marroquíes. Prometen llevarles a Francia», *Posible*, núm. 149, novembre de 1977.

l'acció solidària de persones o entitats no marroquines. Uns espais propis que serveixin per assentar les primeres bases de l'elaboració d'una certa consciència col·lectiva.

Les primeres iniciatives associatives apareixen per respondre a les primeres necessitats plantejades pels membres d'aquest col·lectiu en el seu procés d'acomodació en la societat catalana. De les informacions a les formacions, aquestes entitats es defineixen per una primera dimensió funcional. Ara bé, pel que fa al primer capital de confiança per tal de poder cobrir aquestes necessitats, les entitats es relacionen directament i tenen tendència a sol·licitar l'ajut i la col·laboració entre els membres del mateix col·lectiu. L'estudi de la Universidad Comillas de Madrid (Aparicio *et al.* 2005) mostra, a partir d'una enquesta feta a 450 marroquins de tota Espanya, que a l'hora de poder trobar informacions qualitatives, ja sigui per accedir a una feina, a un habitatge, o per resoldre algun tràmit, la primera opció escollida és entrar en contacte amb membres del mateix col·lectiu.

La «funcionalitat» de les associacions a l'hora de disposar-se com a resposta a les demandes del col·lectiu progressa a mesura que apareixen noves necessitats. En les entrevistes amb responsables comunitaris es mostra aquesta evolució en els objectius que havien estat formulats per aquestes entitats anys enrere i que actualment són proposats de nou. Ara bé, independentment d'aquesta successió de noves necessitats (i de l'adequació a aquestes necessitats per part de les associacions), el col·lectiu adreça als promotors de les entitats dos grans tipus de demandes: d'una banda, les qüestions que les persones immigrades es formulen durant el seu encaix social a Catalunya, que fonamentalment –encara que no exclusivament– tenen una dimensió legal, burocràtica i administrativa (tramitació d'autoritzacions de residència i/o treball, reagrupament familiar, arrelament, empadronament, etc.), i en què també s'incorporen les qüestions relacionades amb l'atenció social. Però de l'altra, la transformació quantitativa i qualitativa del col·lectiu (en especial després de l'arribada de les famílies) també provoca la necessitat de respondre a unes demandes que es formulen de cara a la configuració comunitària del col·lectiu. És a dir, tota una sèrie d'aspectes que es relacionen amb tres àmbits que, progressivament, es converteixen en centrals per als col·lectius: la possibilitat de disposar d'un espai propi, de trobada, d'intercanvi amb els compatriotes; el desenvolupament d'iniciatives de socialització i formació per garantir la continuïtat comunitària; i la proposta d'activitats que permetin mantenir els vincles i lligams amb la societat d'origen. En un cert sentit, les entitats es veuen abocades a acomplir el deure de mantenir una doble dimensió instrumental i expressiva (d'acord amb els criteris descrits per Colom, 1998, al capítol 1.4), d'utilitat externa dels seus serveis (que afavoreixen la relació entre els membres d'aquest col·lectiu i la societat catalana) però també de capacitat expressiva d'una reafirmació identitària vers l'interior del col·lectiu.

La mateixa evolució del col·lectiu porta a la progressiva formalització de les seves expressions associatives. Això els dota d'una primera estructura de recepció per als compatriotes nouvinguts (en l'àmbit de l'acollida), i també de proposició d'accions i d'activitats pel conjunt del col·lectiu. Aquesta xarxa primigènia permet formular una

altra alternativa d'atenció envers el col·lectiu, enfront de l'existència d'altres centres i organitzacions que, sense ser o estar compostes per marroquins, ofereixen també un suport social o assistencial. En l'estudi que hem esmentat de la Universidad Comillas, s'estableix una comparació entre l'ús que fan les persones entrevistades d'entitats marroquines i no marroquines.

Taula 9. Tipus de demandes que s'adrecen a entitats de suport espanyoles i a associacions marroquines

Tipus de demanda	Entitats de suport espanyoles	Associacions marroquines	Tipus de demanda
	%	%	
Arreglar papers	45,7	49,3	Trobar-se amb altres marroquins
Rebre cursos de formació	31,4	32	Assessorar-se sobre recursos públics
Cercar feina	25,7	28	Arreglar papers
Assessorar-se sobre recursos públics	25,7	25,3	Rebre cursos de formació
Rebre ajuda econòmica	18,6	20	Cercar feina
Cercar habitatge	11,4	8	Informar-se sobre el país d'origen
Trobar-se amb altres marroquins	8,6	2,7	Trobar-se amb espanyols
Trobar-se amb espanyols	8,6	2,7	Rebre ajuda mèdica/medicines
Rebre ajuda mèdica/medicines	4,3		

Font: APARICIO, R. et al. *Marroquins en España*. Madrid: Universidad Pontificia Comillas, 2005, p. 222-223.

Les expectatives que aquest col·lectiu té respecte al que li poden oferir aquests diferents models d'associacions mostren la manera com es comprèn i es valora el treball d'aquestes entitats, reforçant, no obstant això, el seu component instrumental a fi d'acudir-hi com a usuari. De fet, en el mateix estudi, s'incorpora també una altra dada força significativa, que, tal com es mostrarà en l'anàlisi de les entrevistes amb els responsables associatius, s'ajusta prou a la realitat: d'entre els 450 entrevistats, només el 17,6% declara que ha tractat alguna vegada amb aquestes associacions, mentre que la gran majoria afirma que no s'hi ha relacionat mai. Davant aquesta dada, els responsables d'aquest estudi van demanar les raons d'aquesta manca d'interès per aquestes iniciatives associatives, i el 40,9% va respondre que es devia al fet que en desconeixien l'existència, mentre que un 22,7% declarava que no els interessaven i un 8,2% mostraven obertament la seva desconfiança envers aquestes entitats.

Per acabar, l'estudi d'Aparicio *et al.* (2005) indica també com es desenvolupen els contactes amb les principals organitzacions que els entrevistats coneixen o amb les quals han tractat:

Taula 10. Coneixement d'entitats associatives per part de marroquins entrevistats

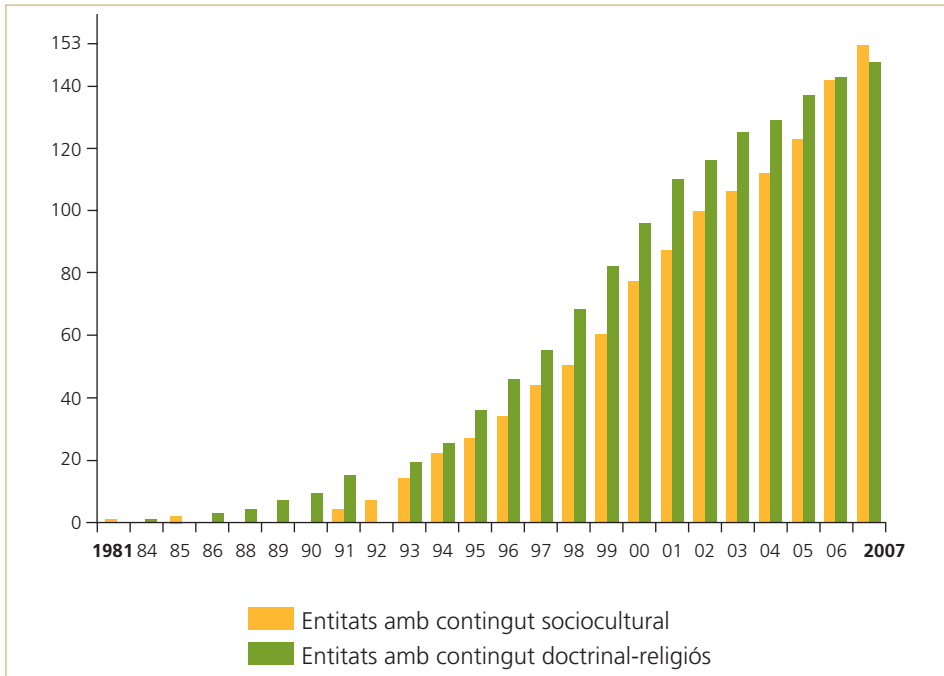
	Coneix	Hi ha tractat
	%	%
Mesquites i oratoris	60,7	24,1
Associacions marroquines	49,6	17,6
Entitats de suport espanyoles	46,1	16,4
Sindicats	30	11,7
Associacions de veïns	19,9	7,3

Font: APARICIO, R. *et al.* *Marroquíes en España*. Madrid: Universidad Pontificia Comillas, 2005, p. 218.

La diferència que s'estableix entre el coneixement i el tracte que es manté amb mesquites-oratoris, d'una banda, i amb associacions marroquines/entitats de suport espanyoles, de l'altra, mostra el reconeixement implícit d'un model determinat d'associacionisme envers un altre. Malgrat que les formes de relació que es mantenen respecte ambdós tipus d'entitat són diferents (en el primer cas, adopten un paper de creient que assisteix a un culte col·lectiu, i en el segon, un paper més difús, que va des del simple usuari a l'expressió d'una militància o un voluntarisme més o menys intens), aquesta diferenciació en la percepció d'aquestes iniciatives permet abordar la qüestió de per què a Catalunya es manté una prevalença d'una mica menys de la meitat de les entitats marroquines que mostren un perfil doctrinal-religiós. De fet, si observem de nou l'evolució d'aquest teixit associatiu tal com es mostrava en l'apartat 2.3, es pot apreciar que durant la dècada dels vuitanta, de les onze associacions creades en aquest període, nou eren religioses. És a dir, al llarg d'aquests gairebé vint-i-sis anys que separa l'actualitat de 1981, quan es va inscriure la primera entitat marroquina, les dècades dels vuitanta i noranta observen una evolució molt lenta al principi però progressiva, que s'accelera en el període 1996-2000 gràcies a l'aparició de nous espais de culte. De fet, en el còmput global, no ha estat fins l'any 2007 que el nombre d'associacions socioculturals ha superat el de les entitats orientades doctrinalment (vegeu el gràfic 9).

En aquest estudi ja hem comentat abastament que no hem fet una distinció clara entre ambdós tipus d'associacionisme (en tot cas, la distinció ha estat merament circumstancial, per mostrar l'orientació temàtica d'aquest associacionisme), i hem exclòs les entitats religioses de l'anàlisi. Però en el contrast que s'elabora respecte de l'empremta i el predicament d'unes i altres sobre el col·lectiu, ens ha semblat escaient poder apuntar, encara que sigui en forma d'enunciats hipotètics (ja que

Gràfic 9. Evolució de les entitats marroquines a Catalunya d'acord amb el seu contingut (1981-2007)

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades extretes del Registre d'Entitats del Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya.

no és aquest el moment per a contrastar-les empíricament), algunes de les raons principals que semblen fer que les mesquites no necessitin justificar les raons de la seva obertura en un context local (a diferència d'una iniciativa sociocultural, que necessita una explicació prèvia respecte a les seves finalitats i els seus objectius). Aquestes raons són:

- El caràcter evident de les activitats que es fan als oratoris (activitats de culte i de formació religiosa), enfront de les activitats de les altres entitats, que no són tan evidents, pel fet de pertànyer a una altra cultura política.
- El fet que darrere de l'expressió religiosa s'estableix una vinculació clara i directa amb la societat d'origen, amb els seus referents i les seves lògiques, que actua en forma de reproducció d'un vincle sobre el qual es construeix l'edifici comunitari del col·lectiu.
- La clara funcionalitat d'un espai comunitari com aquest, que intenta respondre a les necessitats del col·lectiu en matèria de culte, però també actua com a garantia per mantenir una certa expressió col·lectiva d'una referència identitària forta com és la pertinença religiosa.

- La dimensió fonamentalment socialitzadora que es presenta en la mateixa definició d'aquest espai comunitari, a fi de garantir la continuïtat comunitària, a partir de la formació de les noves generacions.

És significatiu apreciar que el tancament d'una entitat sociocultural i el tancament d'un oratori local tenen una dimensió i una significació totalment diferents per al col·lectiu marroquí. En el primer cas, hi ha la convicció que es tracta d'una iniciativa particular d'un o d'uns quants membres del col·lectiu (després ja veurem que aquesta incomprensió respecte a la tasca associativa, és comentada amargament per part dels responsables entrevistats); en el segon cas, la mesquita es converteix en un espai públic, propi del col·lectiu (malgrat que l'obertura i, probablement, el tancament del centre sigui resultat de la iniciativa d'una sèrie de persones concretes). És per això que quan hi ha canvis en les juntes que dirigeixen aquests oratoris, poden produir-se les substitucions d'unes persones per unes altres, o també hi pot haver un canvi en les orientacions ideològiques. Però en el cas de les associacions, aquests canvis poden ser fruit de discrepàncies internes que comporten la dissolució d'aquestes entitats i/o la creació d'altres. Aquesta idea tan àmpliament expressada de patrimonialització d'aquest espai associatiu propi del col·lectiu que presenta la mesquita/oratori no sempre és projectada també respecte a les altres entitats associatives. El contrast és evident, i genera en contextos locals tota una sèrie de dinàmiques de difícil resolució en el si d'aquests col·lectius.

■ 3.1.3. La vitalitat militant

En les conclusions del seminari Diversitat i Participació, organitzat per la Fundació Jaume Bofill durant els mesos de maig i juny del 2003,³⁰ un dels participants alertava sobre el risc de mitificar les associacions d'immigrants, i indicava que es tracta d'organitzacions que acaben tenint els mateixos problemes que les altres entitats. Un d'aquests problemes és la manca d'una massa associativa que permeti mostrar el grau de participació de membres del seu col·lectiu. En l'informe «La participació de la població immigrada en els ens locals de Catalunya»,³¹ es valora positivament aquesta participació, ja que es considera que és un dels mecanismes possibles i efectius per garantir el reconeixement de la presència d'aquests col·lectius, però es manifesta que aquesta participació és indirecta, i sovint es redueix a

30. Recollides al document *La immigració a debat: diversitat i participació*, dins la col·lecció Debats, núm. 4, de febrer de 2004, que va ser coordinat per Roser Solà-Morales. Es pot consultar a www.fbofill.cat.

31. Elaborat pel Col·legi de Doctors i Llicenciats en Ciències Polítiques i Sociologia de Catalunya, per encàrrec del Departament d'Interior, Relacions Institucionals i Participació de la Generalitat de Catalunya (juliol de 2006). Es pot consultar a www10.gencat.net/drep/binaris/organsimmigrants_tcm112-43884.pdf (Consulta de la web: 23 de maig de 2007).

les entitats que es postulen com a representants o interlocutors dels col·lectius immigrants.

En el postulat que l'associacionisme immigrant sigui un dels motors de la integració dels seus col·lectius de referència, sovint es considera implícitament que el grau de militància i participació associativa d'aquests col·lectius és superior al de la població autòctona. S'argumenta que el caràcter instrumental d'aquest associacionisme, pensat com a mecanisme per satisfer les seves necessitats individuals i col·lectives, ha de fomentar una major implicació de les persones nouvingudes en les seves associacions. El cert és que la realitat contrasta vivament amb aquestes presumpcions, tal com els responsables associatius immigrants recorden en tot moment. La confessió de les seves dificultats per tal de poder atreure el col·lectiu envers les seves propostes és una declaració honorada de les dificultats que s'amaguen darrera de la tasca associativa.

D'altra banda, no pot ser que les persones immigrades hagin de demostrar un *plus de vitalitat militant* per sobre de la que manifesta la resta de població autòctona. Reclamar-los que siguin més participatius, més actius en la promoció dels interessos col·lectius, no els farà estar més integrats en una societat en què l'índex de participació en associacions segueix sent molt baix. Potser la idea de militància i de compromís associatiu es troba en una fase de transformació, tal com apunten des de ja fa temps diferents autors a escala europea, de la mateixa manera que passa amb la participació ciutadana.³²

Una de les evidències de la nova forma d'entendre la militància associativa és que, a diferència de les formes clàssiques d'adhesió irrompible amb una sèrie d'ideals que no eren qüestionats (i que, en tot cas, podien ser emprats pels seus partidaris com a mecanisme per construir unes identitats fortes i consistents), les formes actuals no amaguen la seva clara tendència vers el pragmatisme. Aquesta podria ser, probablement, una de les conseqüències de l'erosió de les idees clau que anteriorment generaven aquests compromisos, però també pel fet que actualment les fronteres que separen el compromís polític, el voluntariat associatiu i la militància són molt més poroses del que anteriorment havien estat. D'aquesta manera, Ion, Frangiadakis i Viot (2005), no dubten a considerar «la percepció pragmàtica del compromís, dit d'una altra manera, la necessitat dels militants per apreciar els efectes concrets de la seva acció». La materialització concreta de la inversió personal en una iniciativa de caràcter col·lectiu, sembla convertir-se en un requisit fonamental: «l'eficàcia de l'acció, orientada per objectius delimitats, precisos i abastables, la recerca de resultats 'aqui i ara' sembla imposar-se com una dada principal» (p. 6).

No obstant això, més enllà de la inversió militant utilitarista per part d'individus que cerquen resultats a curt o mitjà termini, el cert és que de vegades l'experiència de participar en aquestes iniciatives es converteix en quelcom que Matonti i Poupeau defineixen com a *capital militant*, que, a diferència del capital polític, permet acumu-

---

32. D'això n'hem parlat abastament en l'apartat 1.3.

lar un conjunt de «tècniques, de disposicions a l'acció» que formen part d'un saber fer que pot ser mobilitzat per a dur a terme accions col·lectives i lluites partidistes, i que és perfectament «exportable i convertible en altres contextos (2004:8). Aquest argument obre la porta a la idea de l'acumulació d'una mena d'*expertise* militant, que dota de recursos les persones que més activament s'han implicat en la vida associativa, i que els habilita per tal de poder accedir a altres àmbits socials (des de la política a la carrera professional o acadèmica).

Si bé en aquest treball ens hem referit explícitament a l'expressió de la militància associativa immigrant, de fet no considerem que sigui aquest l'àmbit que únicament pugui albergar l'expressió d'un compromís social per part de les persones immigrades. Referit al col·lectiu marroquí (i també a la resta de col·lectius immigrants), hi ha persones que es troben implicades activament en iniciatives de caràcter associatiu, dins del context de l'anomenat *tercer sector* (o societat civil, ja sigui en associacions de veïns, de defensa de drets col·lectius, de sindicats, etc.), malgrat que aquestes persones no es defineixen sota la perspectiva del seu col·lectiu nacional de referència. Aquest compromís, unes vegades convertit en activitat professionalitzada, i d'altres situat plenament dins el voluntariat, mostra les vies que de manera individual han recorregut aquestes persones, fins a situar-les dins d'una estructura de participació que abraça àmbits molt més generalistes dels que acostumen a vincular-se quan a la seva condició de persona d'origen immigrant. La seva presència activa en aquests àmbits és, sens dubte, la prova que la societat catalana mostra la seva capacitat per permetre l'expressió d'un compromís social per part de les persones que provenen de la immigració; ara només falta que aquesta societat cregui activament en el que poden aportar aquestes persones a través de la seva militància social.

La inversió associativa militant té un àmbit fonamental d'expansió que, malgrat tot, encara ha estat escassament recorregut per persones d'origen immigrant. Es tracta de l'àmbit polític, en el qual l'accés segueix sent limitat malgrat la progressiva incorporació dins dels partits polítics catalans de persones provinents de la immigració. La seva presència en les llistes electorals locals i autonòmiques denota l'inici d'un reconeixement que encara resta per fer, quan encara està pendent el debat entorn al dret de vot de les persones estrangeres no comunitàries. El seguiment de les trajectòries individuals d'aquestes persones que formen part activa d'agrupacions polítiques mostra el seu pas per iniciatives associatives pròpies al seu col·lectiu, o en d'altres de caràcter més generalista, fet que demostra que aquests espais previs es converteixen en veritables escoles on s'acumulen experiència i capital militant.

■ 3.1.4. L'absent dimensió transnacional

La dimensió transnacional segueix sent el deute permanent de l'associacionisme marroquí a Catalunya.³³ Les diferents entitats enquestades reconeixen que les seves connexions internacionals amb altres associacions europees o magribines són puntuals i molt circumstancials. Desenvolupar i mantenir aquestes connexions requeriria a aquestes entitats una capacitat organitzativa, de recursos humans i econòmics que no sempre tenen a mà. Malgrat això, hi ha tres àmbits de vinculació transnacional on participen les entitats marroquines a Catalunya, que permeten pensar que en el futur puguin servir per generar una implicació més activa en aquestes vies de participació.

En primer lloc, cal destacar l'existència de diferents iniciatives per a tot Europa, que tenen com a objectiu vincular i afavorir la col·laboració entre associacions marroquines. En aquestes iniciatives, hi participen algunes entitats de Catalunya i del conjunt d'Espanya. Un fet significatiu va contribuir a reactivar aquestes iniciatives federatives europees: el discurs del rei Mohamed VI el 6 de novembre de 2005, en el qual el monarca va anunciar dues iniciatives noves, que feien referència directa als ciutadans marroquins que vivien a l'estranger: la primera, la possibilitat d'exercir el seu dret de vot i de ser elegits per tal de formar part de la Cambra de Representants marroquina, i la segona, la instauració d'un Alt Consell de la Comunitat Marroquina a l'Estranger (HCCME). Ambdues demandes, llargament reclamades pels representants d'aquests col·lectius a Europa, que es queixen en general que el seu Estat els ignora,³⁴ van obrir la possibilitat que els marroquins que han emigrat puguin recuperar la seva condició ciutadana. De fet, no es tractava tant d'atorgar el dret de vot als emigrants, com de garantir-ne l'exercici, ja que sovint des de les diferents delegacions consulars no sempre s'ofereixen les estructures necessàries per poder exercir aquest dret de manera correcta.³⁵

---

33. Aquesta és una conclusió que ja es va destacar a l'informe «Communautés d'immigrés et dynamiques internes et externes de l'intégration: le rôle potentiel des immigrés dans le partenariat euro-méditerranéen», redactat per Gemma Aubarell, Xavier Aragall, Mohamed-Ali Adraoui, Eva Ostergaard, Jordi Moreras i Abdelhak Saaf, per encàrrec d'Euromesco (octubre de 2006).

34. Vegeu *El Periódico de Catalunya*: «La diàspora pide la palabra. Los emigrantes marroquíes reclaman a su país de origen que les reconozca los derechos básicos», 8 de gener de 2007

35. De fet, la qüestió del vot dels marroquins a l'estranger ja havia estat plantejada el 1984 pel pare de l'actual rei, Hassan II, que va decidir que aquests podrien ser elegits per tal de formar part de la Cambra de Representants. En aquell moment en què la diàspora marroquina tenia una dimensió numèricament més discreta que l'actual (només es comptabilitzaven uns dos milions de marroquins a l'estranger), la proposta del rei es va concretar en l'elecció durant els comicis electorals de l'any següent de quatre representants de marroquins a França, Bèlgica i Espanya, que representaven les quatre principals forces polítiques marroquines. L'experiència va ser un fracàs, ja que aquests representants van haver de retornar al seu país en la seva condició de parlamentaris, i van entrar en les dinàmiques pròpies de la confrontació entre partits, diluint la seva condició d'interlocutors dels col·lectius marroquins a l'estranger. Vegeu *Tel Quel*, núm. 231, de juny de 2006. Sobre el contingut

De cara a mobilitzar els col·lectius marroquins a Europa, s'han suggerit dues propostes principals: la primera, formulada des del *Congres Mundial des Citoyens d'Origine Marocaine* (entitat creada a Tànger el novembre de 2005), i la segona, el Debat Transnacional sobre la Immigració Marroquina, *Al Monadara* (el desembre de 2006). En el marc d'aquesta segona iniciativa va tenir lloc una reunió el juny de 2006 a Madrid, organitzada per ATIME, que és una de les entitats que lideren aquesta iniciativa. Ambdues propostes no només expressen la voluntat de garantir l'exercici del vot dels marroquins emigrats, sinó que també impulsen el desenvolupament d'un debat polític respecte al seu país d'origen.

Malgrat les expectatives aixecades durant aquest procés, el fet que a finals de juny de 2006 el Ministeri de l'Interior marroquí publicés una nota de premsa, en la qual s'anunciava que la qüestió del vot dels emigrants es postergava fins a després de les eleccions legislatives de 2007, va frenar tot aquest procés reivindicatiu, i va provocar la crítica d'aquestes instàncies associatives i de la resta de moviments per als drets humans del Marroc. La preocupació del govern marroquí s'emplaçava dins la convicció que no es podria controlar que aquest vot de l'emigració pogués ser orientat des de perspectives (que, implícitament, es relacionen amb l'oposició islamista), que poguessin alterar el panorama polític marroquí.

Deixant de banda la qüestió pendent del vot dels emigrants, el 21 de desembre de 2007, el rei Mohammed VI va nomenar membres de l'HCCME trenta-set persones que estan desenvolupant un destacat paper en els països on resideixen col·lectius marroquins. Aquestes persones han estat nomenades per un període màxim de quatre anys. En formen part cinc representants dels marroquins a Espanya: Kamal Rahmouni (president d'ATIME a Madrid), Mina Rouch (presidenta de la Fundació Centre Internacional Mèdic per a Migrants i Estrangers, de Sevilla), Mohamed Chaib (diputat al Parlament de Catalunya, Barcelona), Mohamed Kharchich (portaveu de la mesquita de l'M-30, Madrid) i Mohamed Anouar Haidur (de la Secretaria de Migracions de Comissions Obreres, Madrid).

En segon lloc, existeixen altres iniciatives de caràcter transnacional que recorren al component ètnic amazic com a element que vincula entre si diferents entitats associatives que se situen dins d'aquest nivell de reivindicació ètnica. Els vincles transnacionals que mantenen aquestes entitats amb altres que són presents a Europa o al Magrib constitueixen un traç distintiu d'aquest teixit associatiu. Són nombroses les iniciatives dutes a terme per associacions amazigues a Catalunya i Espanya (l'agost de 2005 va tenir lloc el Congrés Mundial Amazic a Nador), que sovint compten amb una acollida favorable per part de les administracions públiques catalanes i de sectors de la societat civil.

---

polític i jurídic en relació amb la demanda del vot pels marroquins emigrats, vegeu Belguendouz, Abdelkrim. «Le (non) droit à la représentation au Maroc des résidents marocains à l'étranger». A: Bousetta, Hassan; Gsir, Sonia; Martiniello, Marco (eds.). *Les migrations marocaines vers la Belgique et l'Union Européenne. Regards croisés*. Bilbao: Universidad de Deusto, 2005, p. 129-138.

El darrer eix transnacional es desenvolupa sobre la base de la referència doctrinal islàmica. La presència a Catalunya de comunitats que formen part de diferents corrents doctrinals islàmics afavoreix el contacte amb altres col·lectius afins, la qual cosa genera un significatiu nombre de connexions que, després de l'11-S, han estat observades amb recel per part de les opinions públiques europees. La proximitat geogràfica amb el Magrib afavoreix el desenvolupament d'una expressió de mobilitat transnacional, que adquireix pràcticament la mateixa dimensió que els contactes que mantenen entre si les comunitats musulmanes europees que comparteixen un mateix ideari doctrinal. La figura dels predicadors itinerants que, amb circuits prèviament programats, visiten diferents comunitats musulmanes, és tant sols una de les formes que adopta aquesta expressió transnacional. Les manifestacions d'aquesta transnacionalitat a molt petita escala (com ara l'exemple paradigmàtic dels missioners *tabligh*), contribueix de forma activa a configurar l'islam europeu.

3.2. Nous actors en escena, nous papers per (re)presentar

Els papers fan referència als comportaments que s'espera d'algú en funció del lloc que ocupa en un sistema social determinat. Aquests comportaments es consideren apropiats per a unes determinades situacions, però no per a d'altres, i no sempre reben la mateixa consideració social per part dels diferents actors que els contemplen. D'un actor s'espera que interpreti de manera correcta allò que indica l'obra que representa, encara que ell no l'hagi escrit. De les associacions marroquines, la societat catalana n'espera que puguin acomplir les expectatives perquè es converteixin en veritables instruments d'integració del seu col·lectiu. En aquest capítol volem posar en contrast aquestes expectatives amb els comentaris i les reflexions d'alguns dels promotors d'aquestes propostes associatives, per tal de saber si aquests actors estan invitats a reescriure el guió original que, aparentment, només havien de reproduir i interpretar.

■ 3.2.1. Recordar els orígens

Quan es recorda les històries particulars d'aquestes entitats, hom pot apreciar que s'expressen un conjunt d'il·lusions condensades per poder establir un punt de referència pel col·lectiu. «Hi havia la necessitat de crear una entitat», és un argument força recurrent en les entrevistes que s'han fet. Necessitats com la possibilitat que el col·lectiu tingués un espai de trobada propi, des del qual poder-li oferir serveis i informacions, però que també servís com a espai des del qual poder elaborar una certa consciència col·lectiva. Així, alhora que es recorden els primers moments d'aquestes entitats, es fa també la valoració de les mancances i les necessitats no satisfetes del col·lectiu, cosa que serveix implícitament per exposar el que han pogut

fer (i de vegades no) aquestes entitats a fi de millorar aquesta situació prèvia. De fet, en els seus arguments, es vol deixar ben clar –com si es generés alguna mena de necessitat de «justificar» el fet de crear les seves entitats–, que aquestes responen a les mancances que tenia el col·lectiu.

Les iniciatives associatives acostumen a ser concretades per un nombre limitat de persones, que es posen d'acord per a tirar-les endavant, en un lloc i en un moment concrets. Si ens aturem a valorar el perfil de les persones que decideixen unir els seus esforços per crear aquests espais (encara que ho farem amb més detall a l'apartat següent), es pot apreciar que sovint aquestes persones havien compartit alguns elements previs: formaven part d'un mateix grup d'edat (i per tant compartien una certa identitat de grup, amb necessitats compartides), o d'un mateix origen regional, o bé eren estudiants. Eren persones que prèviament havien expressat una certa sociabilitat informal, i que van prendre la decisió de dur a terme una proposta molt més formal. Algunes d'aquestes persones atresoren unes experiències associatives prèvies (perquè havien format part d'altres entitats generalistes, ONG, sindicats o associacions de veïns), i han acumulat un cert *capital militant*, que aboquen a la creació de la nova entitat.

A les entrevistes que hem fet, el record dels primers moments, de les primeres passes de l'entitat, suposa explicitar la seva ingenuïtat originària, sobre la qual sovint es recolzaven les iniciatives d'aquestes noves associacions, i també les dificultats que van haver de superar per tal de poder tirar-la endavant, i poder-se consolidar. Hi ha una certa mirada de revisió de la història de l'entitat, en què el fet de recordar aquelles situacions concretes serveix per reforçar encara més la seva legitimitat actual.

La creació d'aquestes entitats no sempre ha anat seguida d'una presentació pública davant la ciutadania, a través d'un acte de presentació –que és la forma més habitual de fer-ho–, o bé aprofitant un cicle de conferències, mostrant-se directament a la premsa, o adreçant-se als responsables polítics locals per explicar-los els seus projectes i les seves activitats. De fet, l'aparició d'aquests espais associatius es formula com l'expressió d'una voluntat per tal de formar part de l'espai públic i relacional que es genera en un municipi concret. És a dir, la possibilitat de formar part, com un actor actiu més, d'aquest context, afavorint la visibilització del col·lectiu en aquest marc social concret.

Sovint aquestes associacions neixen en contextos locals on no hi havia hagut abans cap experiència associativa prèvia; però més sovint encara es produeix una vinculació entre l'aparició d'aquestes associacions i altres centres que van ser creats anys enrere. És a dir, molts dels entrevistats vinculen l'experiència de la creació de la nova entitat amb la trajectòria d'altres associacions que prèviament ja existien a la seva localitat. Això obre un ventall de vincles i relacions entre totes dues que mereixen ser analitzat, ja que és possible trobar-hi alguns dels arguments de base que permeten explicar les raons de creació d'aquests nous centres, a banda de conèixer les formes de relació que es generen en aquest context social. És possible establir una breu tipologia: així, s'estableix una relació de *continuitat* entre una entitat i una al-

tra, quan la primera entitat, per diferents circumstàncies i després d'uns anys de funcionament, deixa de ser activa perquè es dissol la junta directiva o s'abandonen els projectes associatius, però que per iniciativa d'alguns dels seus membres vol ser reformulada, i es constitueix en una nova entitat renovada. Sovint aquesta continuïtat s'argumenta en funció de la superació d'una primera experiència associativa, de la qual es van acumular experiències (però també errors), que no volen ser reeditats.

Hi ha una segona relació, també prou freqüent, que té a veure amb la formulació d'una *escissió* en el si del col·lectiu, que genera l'aparició d'una nova entitat que sorgeix de l'anterior, però que no representa una continuïtat sinó una ruptura. Un clar distanciament entre entitats. La tercera via que és possible observar, relacionada amb l'anterior, és l'*oposició* entre una entitat i una altra, com a argument de la nova associació per contradir explícitament la tasca associativa formulada per l'entitat ja establerta. En quart lloc podem parlar d'un procés de *reorientació*, en el cas d'una entitat que és refundada de manera diferent de com havia estat creada anteriorment, ja que per circumstàncies molt diverses era precís transformar la seva definició prèvia (passant, per exemple, d'oratori musulmà a associació sociocultural). Per acabar, podem parlar de processos de *complementarietat* entre entitats o, el que és el mateix, una entitat creada de nou que es defineix com una extensió temàtica de la primera, més o menys estructural, però que hi manté un vincle directe.

En els comentaris dels promotors associatius entrevistats, a vegades es fa referència al paper dels poders públics locals a l'hora de promocionar un determinat tipus d'associacionisme, en un context en el qual havien prevalgut fins aleshores altres tipus d'expressió associativa (fonamentalment vinculades a una referència doctrinal-religiosa). Aquestes iniciatives (als apartats següents en farem una valoració crítica amb l'ajuda d'alguns dels comentaris recollits), sovint formulen una ruptura implícita, una desvinculació o una competència entre aquest context associatiu previ i la nova entitat que és recolzada. El balanç d'aquestes injeccions associatives clarament orientades no sempre ha estat positiu, en part perquè es volien contrabalançar unes dinàmiques comunitàries que estaven socialment legitimades amb una sèrie de noves iniciatives que encara no havien estat suficientment valorades pels col·lectius.

■ 3.2.2. Organitzar-se

Encara que no hem adoptat una perspectiva sociogràfica (la mostra d'entitats entrevistades impedeix desenvolupar-la), sí que és possible establir una sèrie de criteris que defineixen la composició d'aquestes entitats, tant pel que fa als seus mecanismes d'organització, com a la seva estructuració interna. De fet, hem pogut contrastar l'existència d'un panorama organitzatiu molt heterogeni, amb entitats que poden atresorar una experiència organitzativa que els ha permès aparèixer avui com a

una entitat consolidada. També hem pogut conèixer les experiències d'entitats que lluiten encara per poder-se mantenir. La disparitat organitzativa és un element que s'evidencia clarament en aquest teixit associatiu.

Analitzarem quatre àmbits de la composició d'aquestes entitats: el lideratge i la direcció, l'orientació monocultural o mixta d'aquestes entitats, la infraestructura de què disposen i l'especialització temàtica que mostren algunes d'elles.

Quant al lideratge, comencem dient que les vint-i-dues persones que hem entrevistat (entre les quals hi havia tres dones), es presenten com a promotores de les entitats que representen. Totes aquestes persones van participar en la constitució de l'associació, i ocupen en l'actualitat algun càrrec de responsabilitat en la junta directiva, o bé en l'estructura organitzativa. Es tracta de persones, amb una mitjana d'edat de quaranta anys (que oscil·la entre els trenta i els seixanta-dos anys), des de fa temps presents a Catalunya, on han creat les seves famílies, amb un bon coneixement del castellà i/o del català, i que desenvolupen activitats professionals paral·lelament a la seva implicació associativa. De vegades, aquesta activitat professional també es relaciona amb el món de la immigració, però d'altres vegades no hi té res a veure. Alguns declaren militar o se senten propers als enfocaments d'alguns partits polítics catalans. Es tracta, en definitiva, d'un col·lectiu que difícilment pot ser ajustat a un perfil concret, malgrat que sí que comparteixen una trajectòria d'implicació associativa (en alguns casos acumulada prèviament en altres àmbits socials, fins i tot en el seu país d'origen, en d'altres simplement convertida en experiència a partir de la seva participació en les entitats que representen), des de la qual poden expressar la seva voluntat de servei al col·lectiu.

Malgrat que no hem volgut analitzar específicament les trajectòries personals d'implicació associativa dels entrevistats (no és aquest un treball sobre lideratge, sinó sobre associacionisme), sí que es mostren alguns exemples del que els clàssics estudis que han analitzat el lideratge ètnic (Werbner 1991; Martiniello, 1992) descriuen com els camins d'accés a aquest lideratge: la vinculació amb activitats comercials i/o empresarials, la valoració del seu capital militant acumulat en altres àmbits socials i l'extensió de la seva autoritat des del terreny doctrinal-religiós. Entre els entrevistats, trobem exemples d'aquestes tres vies. Tal com comentàvem anteriorment, la seva és l'expressió d'una militància que aprofita les experiències anteriors acumulades, però que en ocasions també mostra perfils d'una militància molt diversa que no es circumscriu únicament a la participació en una entitat pròpia del seu col·lectiu de referència. Igualment, l'acumulació d'aquest capital militant pot formular-se de diverses maneres, que acostumen a convertir-se en coneixement útil, quan més a prop del món de la immigració s'hagi acumulat aquest capital (és a dir, en el perfil d'aquests entrevistats –i també en el d'altres promotors associatius que coneixem–, hi destaca la vinculació prèvia d'algun d'ells amb algun servei de mediació i/o assessorament en matèria d'immigració). Aquest valuós capital d'experiència habilita de manera molt més proactiva aquells que volen abocar-la en la creació d'una nova entitat.

Tal com ho defineix la pràctica associativa al nostre país, aquestes entitats s'organitzen amb una junta directiva on es reparteixen diferents funcions executives i organitzatives. Els membres d'aquestes juntes sovint van més enllà de les funcions que es defineixen en el seu càrrec, per tal d'assumir –puntualment o més estructuralment– altres funcions atesa la manca de gent que pugui encarregar-se d'assumir aquestes responsabilitats. En el cas de les entitats més consolidades, que compten amb persones que es poden dedicar específicament a una tasca concreta, aquesta «multifuncionalitat» de càrrecs és menys freqüent, malgrat que segueix la tònica general d'aquelles altres entitats que es mantenen a un nivell organitzatiu molt més precari. Per exemple, sovint és el principal responsable de l'entitat el que s'encarrega també de fer de portaveu, fet que afavoreix encara més una certa centralització de la seva figura com a principal responsable de l'entitat. De vegades, sembla com si algunes entitats acabessin sent identificades a partir d'unes persones concretes, i això genera la impressió que estem davant d'entitats de les quals se sospita que tenen un caràcter «unipersonal», quan probablement no es tracta de l'expressió d'un excés de personalisme en la gerència d'aquesta entitat, sinó de la manca d'una estructura de personal que permeti repartir les tasques associatives entre diferents membres.

L'evidència de la manca de membres actius en aquestes entitats (la qual cosa no vol dir que aquestes aconseguixin atendre i/o mobilitzar membres del seu col·lectiu) genera conseqüències evidents en el funcionament de les entitats: moltes, que intenten mantenir un funcionament intern democràtic o assembleari, es troben amb el fet que no poden canviar o renovar la junta directiva, simplement perquè no tenen ningú que vulgui prendre el relleu que permeti aquest canvi de persones. És una evidència més de les mancances estructurals que limiten una bona pràctica associativa.

Des de l'inici de la seva constitució, algunes entitats s'han orientat clarament en forma d'associacions mixtes, és a dir, que permeten que hi participin de forma activa persones no marroquines. No totes, però, opten per aquest camí, ja que consideren que això podria desvirtuar el seu projecte associatiu, o perquè entenen que la seva proposta s'ha de deslligar de les dependències respecte d'aquesta societat («fugir del paternalisme de la gent que diu que ve a ajudar», va ser l'afirmació emprada per un dels entrevistats), com es va fer freqüentment durant els primers anys de la seva presència a Catalunya. No obstant això, les entitats que decididament han optat per incloure dins de la seva estructura persones no marroquines, encara que algunes segueixin mantenint una junta directiva exclusivament formada per membres marroquins, ho fan no només per una convicció profunda (conseqüent amb una interpretació de la integració i la convivència com a processos bidireccionals), sinó també com una forma de millorar qualitativament el funcionament de la seva entitat. L'aportació d'aquestes persones «autòctones» (preferim utilitzar les cometes en aquest context, reproduint el mateix dubte que van expressar alguns entrevistats en relació amb on es troba la barrera que diferencia unes persones autòctones o «nouvingudes», després de dècades de convivència al mateix barri), ja sigui en forma de voluntariat o en forma d'aplicació de les seves habilitats professionals en el

desenvolupament de projectes i activitats, contribueix de manera perceptible a enriquir encara més el capital humà que es configura al voltant d'aquestes entitats.

Optar per convertir-se en una entitat mixta suposa també invertir a favor d'aconseguir un reconeixement més favorable de les iniciatives associatives. Durant molt de temps, s'ha configurat la idea que l'associacionisme mixt seria una opció molt més recomanable que el desenvolupament d'entitats ètnicament homogènies, ja que es considerava que aquestes últimes podrien tenir una certa tendència envers el repliegament comunitari del col·lectiu. El cert és que aquests arguments mai han arribat a fer-se explícits en el context català, ja que les entitats socioculturals, per definició, es formulen com a propostes de vinculació entre els col·lectius immigrants i la societat catalana. Caldria deixar de banda les entitats religioses, especialment els oratoris, que es defineixen amb una lògica que s'orienta específicament respecte al seu col·lectiu, malgrat que aquest paper comença també a transformar-se, davant de les noves expectatives que es projecten sobre aquests equipaments perquè es puguin convertir també en espais de connexió amb la societat catalana (vegeu, com a prova d'això, la generalització de les jornades de portes obertes que es desenvolupen anualment a Catalunya). Per tant, aquesta prevalença a voler orientar obligatòriament aquestes entitats vers una idea d'entitats mixtes, reflecteix una vegada més els presupòsits existents sobre una certa desconfiança vers l'expressió associativa d'uns col·lectius concrets.

La infraestructura de què disposen aquestes entitats per dur a terme les seves iniciatives és, sens dubte, el seu principal «taló d'Aquiles». Les entitats «privilegiades» que poden disposar d'un local propi, es troben a un nivell superior d'organització, que les habilita a poder ser més ambicioses a l'hora de programar les seves activitats. Les altres recorren a espais com els habitatges particulars, o els apartats de correus (com a forma de poder permetre el contacte amb l'entitat), o bé sol·licitant als municipis l'ús temporal d'alguns dels espais públics disponibles. La seva «visibilitat virtual», és a dir, la seva presència a Internet, segueix sent limitada, ja que no totes les associacions disposen d'una pàgina web que informi periòdicament de les seves activitats.

L'accés a aquests locals sovint s'ha fet gràcies al suport ofert pels poders públics locals, o bé aprofitant les estructures que aquests ofereixen al conjunt del teixit social del seu municipi. La demanda d'un local en condicions («no d'un armari on deixar les coses», com va expressar un dels entrevistats), és una demanda que aplega el conjunt de les expressions associatives en un municipi, a les quals el consistori ha de respondre en la mesura de les seves possibilitats, i té un paper clarament decisiu a l'hora de valorar l'accés d'uns col·lectius i no d'uns altres a un equipament de dependència pública. Optar a un local –compartit amb altres associacions en un centre cívic, cedit temporalment, o llogat directament a l'ajuntament– és el principal indicador en favor del reconeixement d'aquestes entitats per part dels poders públics.

Tenir un local no només permet aconseguir una ubicació real, i també simbòlica, dins del context de la vida social d'aquest municipi; permet, a més, que l'entitat pu-

gui desenvolupar una sèrie de serveis per al col·lectiu, estructurant aquest tipus d'atenció. Sense poder oferir aquests serveis, difícilment es pot atreure el propi col·lectiu de referència, si no és en moments molt puntuals, i també molt fugaçs, ja que acostumen a relacionar-se amb activitats festives o reivindicatives que tenen una curta durada temporal i una efímera inscripció en l'espai públic. Sense serveis continuats no és possible definir usuaris; uns usuaris que potencialment poden convertir-se en socis de l'entitat, als quals es pot sol·licitar la col·laboració desinteressada o simbòlica (amb una contribució econòmica anual) per al manteniment de l'entitat. Sense socis, una entitat no pot mostrar a un consistori la seva representativitat i capacitat de mobilització entre el seu col·lectiu. I sense aquesta capacitat difícilment es pot arribar a aconseguir el reconeixement públic, cosa que no facilita que un responsable polític pensi a reservar un espai en un equipament públic perquè aquesta associació pugui desenvolupar-hi les seves activitats. I torna a començar la roda...

La contribució pública al manteniment de les entitats associatives és quelcom que reclamen insistentment aquestes entitats, que veuen que a les institucions públiques només els interessa el finançament d'activitats puntuals, i que donen per fet que les associacions disposen dels seus propis mecanismes per dotar-se de l'estructura necessària (en forma de local, però també de personal), per tal de dur a terme aquesta tasca. D'altra banda, l'especificitat d'aquestes subvencions –les convocatòries municipals acostumen a ser relativament limitades–, redueix la possibilitat que aquestes entitats puguin dotar-se d'alguna persona que es dediqui a treballar per l'entitat, per tal de desenvolupar els projectes que ha sol·licitat. Quan hi ha la possibilitat d'accedir a subvencions, l'entitat acaba contractant una persona que cobreix bàsicament una tasca administrativa, capaç de poder organitzar el treball que significa definir el projecte, concretar-lo, presentar-lo, executar-lo i, finalment, justificar-lo. Significativament, el que sovint s'acaba finançant no és la producció d'idees, sinó els aspectes de la gestió més quotidiana. Una prova més de com l'Administració suggereix una sèrie de condicions d'adequació administrativa i burocràtica a aquestes associacions, que han d'aprendre ràpidament les circumstàncies que són presents en aquest context, abans que dotar-se de mecanismes i formacions que els preparin per a la pràctica associativa.³⁶ Darrere d'aquest requeriment burocràtic, pel qual han de passar totes les entitats que volen col·laborar amb les instàncies públiques, s'hi amaga el requisit que la gestió i la justificació econòmica posterior del projecte –atès que es tracta d'una subvenció basada en capital públic, del qual cal dur una comptabilitat acurada–, esdevé pràcticament tan fonamental com la justificació social i política del projecte i/o de l'activitat que ha estat subvencionada.

En definitiva, la precarietat de les estructures de què disposen aquestes entitats per desenvolupar les seves iniciatives acaba condicionant de manera decisiva la seva evolució, ja que depenen d'una sèrie de recursos humans (un dèficit de personal que

---

36. Vegeu, en aquest sentit, les propostes de formació per a la creació i la gestió d'associacions que organitza la Secretaria per a la Immigració de la Generalitat de Catalunya.

sovint s'intenta pal·liar amb una dosi combinada de bona voluntat i, quan se'n disposa, de voluntariat) i d'infraestructures (optar a un local segueix sent l'assignatura pendent de moltes associacions), que genera unes tendències circulars que n'impeixen la consolidació.

En l'apartat 2.3 hem elaborat un gràfic on es mostra l'especialització temàtica del conjunt d'entitats marroquines incloses en la llista que hem elaborat a partir del Registre del Departament de Justícia. Més enllà de la distinció entre entitats que s'orienten sota la perspectiva doctrinal-religiosa o d'acord amb un contingut socio-cultural, s'observa l'aparició d'altres entitats que es dediquen de manera explícita a unes temàtiques específiques. Sempre és complicat establir una distinció entre entitats segons la seva orientació temàtica, sobretot pel fet que sovint dins d'una mateixa entitat conflueixen diferents activitats o especialitzacions (per exemple, hi ha entitats amazigues que també desenvolupen iniciatives de cooperació amb la seva regió d'origen, o entitats compostes fonamentalment per dones que s'orienten des d'una perspectiva doctrinal-religiosa). Malgrat aquesta dificultat (el Registre d'Entitats no explicita, sinó de forma molt general, l'especialització temàtica de les entitats, la gran majoria de les quals estan classificades en la categoria «Immigració»), hem pogut destacar quatre tipus d'especialització: la de les entitats amazigues/rifenyas, les entitats de dones, les que es dediquen a la cooperació i les professionals/empresarial.³⁷ Farem un seguiment detallat de la progressió dels tres primers tipus d'entitats.

La reivindicació d'una identitat amaziga dins del món associatiu marroquí a Catalunya es va iniciar a principis dels anys noranta, però va ser a partir de l'any 2000 (en concret en tres anys, de 2005 a 2007), quan van aparèixer un total de nou noves entitats que explícitament mostraven la seva *amaziguitat*. La recent efervescència d'aquest teixit associatiu que s'orienta des d'aquesta perspectiva, pot ser la combinació de diferents factors que no només tenen a veure amb la concreció d'una sèrie de propostes de reivindicació identitària amaziga davant la homogeneïtzació arabit-zant de l'opinió pública catalana respecte del col·lectiu marroquí, sinó també davant l'existència d'un marc d'oportunitats polítiques que afavoreixen la recepció positiva d'aquestes reivindicacions en el context català.³⁸ Tampoc podem menysprear la influència que pot exercir el fet que a les societats magribines la reivindicació amazig hagi pres una visibilitat pública i mediàtica que anteriorment no tenia, i la seva conseqüència immediata en l'emergència de moviments identitàris a Europa.³⁹ La reso-

---

37. Hi ha potser una cinquena categoria, les entitats esportives, però no les hem pogut destriar del conjunt d'aquesta llista, malgrat que moltes entitats reconeixen que inclouen activitats esportives dins del seu ventall d'activitats.

38. Aquesta és una de les hipòtesis que argumenta Pere Alberola en la seva tesina «Immigració i identitat cultural a Catalunya. El cas dels amazics», presentada al Departament de Periodisme de la Facultat de Ciències de la Comunicació de la Universitat Autònoma de Barcelona el setembre de 2005.

39. Per veure un panorama d'aquest context internacional, consulteu Akioud-Castellanos (2007).

lució de 6 de març de 2002 del Parlament de Catalunya, de suport a la identitat, la llengua i la cultura del poble amazic,⁴⁰ la institucionalització de la celebració del cap d'any amazic a partir de 2003, la creació el novembre de 2007 de l'Observatori de la Llengua Amaziga de Catalunya i altres iniciatives de tipus cultural en relació amb altres entitats de la societat civil, ratifiquen aquest procés de reconeixement polític i social d'aquest associacionisme.

La promoció de l'associacionisme de dones immigrades ha esdevingut un dels eixos dels diferents programes en favor de la integració dels col·lectius immigrants. Aquest associacionisme no només és fonamental, sinó que necessita més reconeixement davant les evidències que la promoció associativa entre aquests col·lectius segueix estant majoritàriament en mans masculines. A la meitat dels anys noranta, les dones marroquines van començar a constituir les primeres iniciatives associatives. En l'emergència d'aquest moviment, ha estat gairebé una constant –malgrat algunes excepcions notables– que altres entitats apadrinessin la creació d'aquestes noves associacions. Un apadrinament que sovint ha estat formulat des de sectors progressistes de la societat civil vinculats amb el moviment feminista a Catalunya, però que també han protagonitzat algunes institucions públiques d'una manera discreta, i amb un balanç no sempre satisfactori. No obstant això, l'associacionisme de dones marroquines ha començat a establir-se i ha viscut un impuls destacable els darrers anys, si bé cal tenir present que la presència de dones en la resta d'entitats no específiques (sovint s'ha fet esment en les entrevistes al fet que algunes d'aquestes entitats afirmen tenir en el seu si un grup de dones) és una evidència de la seva incorporació dins d'aquest teixit social, en el qual ocupen fins i tot càrrecs de responsabilitat associativa i transcendència pública.

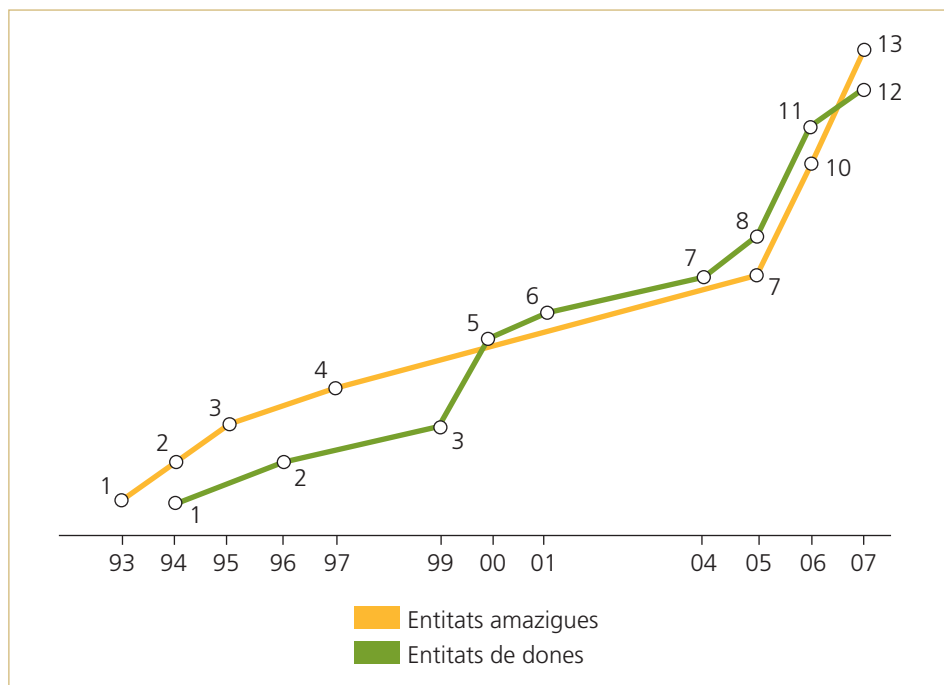
En el gràfic 10 és possible comparar l'evolució temporal dels dos tipus d'associacionisme, l'amazic i el de dones marroquines.

És veritablement complicat distingir les entitats marroquines que es dediquen a desenvolupar activitats de cooperació amb el país d'origen, ja que una part important d'aquest teixit associatiu manifesta que treballa (o vol treballar) en aquest àmbit. L'interès per aprofundir en aquest tema és creixent en el si d'aquest teixit associatiu, probablement a causa de l'interès mostrat per les institucions públiques catalanes (des d'ajuntaments fins a l'Administració autonòmica), a desenvolupar projectes de cooperació o d'agermanament amb altres municipis del Marroc. Aquest interès renovat per la possibilitat de poder accedir a una sèrie de recursos públics sovint es comenta amb una certa recança per part dels responsables de les entitats marroquines que fa temps que es dediquen a aquest àmbit, que veuen com altres associa-

---

40. En la resolució s'insta el Govern de Catalunya a «promoure en el marc educatiu l'ensenyament de l'amazic al mateix nivell que les altres llengües de la nova immigració i proposar de forma experimental la incorporació de l'estudi de la llengua i del poble amazic entre les opcions acadèmiques de l'oferta universitària» (*Butlletí Oficial del Parlament de Catalunya*, núm. 286, de 22 d'abril de 2002).

Gràfic 10. Evolució de les entitats amazigues i de dones marroquines a Catalunya (1993-2007)

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del Registre d'Entitats del Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya.

cions, sense disposar de la xarxa de partenariat necessària per desenvolupar aquests projectes, es llancen a presentar noves iniciatives en aquest sentit.

■ 3.2.3. Proposar activitats

La definició de les activitats que desenvolupa una associació en perfila l'orientació, sobretot si l'associació tendeix a especialitzar-se temàticament. Cal tenir present que la prioritat d'aquestes associacions és treballar de cara al seu col·lectiu de referència. La qüestió que es planteja es deriva d'una afirmació dels entrevistats: «En moltes associacions, no sempre hi ha una adequació entre les necessitats del col·lectiu i les activitats que aquestes formulen». Quines són les raons que expliquen aquesta discrepància? Es podria pensar que la interpretació que fan els promotors associatius de les necessitats del seu propi col·lectiu, va més enllà d'una lectura particular i immediata, i proposen una perspectiva més àmplia que es projecta per a un període de temps més extens. Un dels entrevistats considera que sovint es produeix una disparitat entre associacions i col·lectiu, ja que «els que estem a les associacions

potser anem a una velocitat que no és la mateixa que l'altra part del col·lectiu». Ell en parla en clau de formació, la qual cosa permet establir una distinció de visions entre uns i altres, mostrant que probablement no es comparteixen les mateixes necessitats.

El primer efecte d'aquesta divergència és que els potencials «usuaris» de les activitats que ofereixen les associacions no acaben de comprendre del tot la finalitat que mou aquestes entitats. Hi ha un terme que es repeteix freqüentment al llarg de les entrevistes; es tracta de la paraula *confiança*, condició que costa d'assolir a través de la pràctica associativa, segons el criteri dels entrevistats. I és que molts d'ells reconeixen que les seves iniciatives a vegades costa que penetrin en els col·lectius, que sovint els miren amb recel, davant la formulació d'una pràctica associativa que difereix substancialment de les estructures col·lectives que els eren pròpies a la seva cultura associativa.

Les entitats entrevistades, però, no només desenvolupen activitats que s'adrecen a les seves comunitats; també treballen en altres àmbits, com de cara a la societat catalana i a les institucions polítiques. En la taula següent, se sintetitzen els tres àmbits d'activitat:

Taula 11. Àmbits d'activitat de l'associacionisme marroquí a Catalunya

Àmbits	Arguments, idees clau	Activitats
Col·lectiu de referència	Respondre a les seves necessitats	Orientació, informació, assessoria legal Formació, socialització Suport social Reivindicació de la identitat
Societat catalana	Sensibilització, solidaritat	Conferències, exposicions Celebracions Declaracions a mitjans de comunicació
Institucions polítiques	Reconeixement, participació	Presentació de projectes Demandes, reclamacions Participació en consells consultius

Font: Elaboració pròpia.

Aquest quadre només és una recreació de les possibles activitats que es desenvolupen en aquests àmbits específics, la qual cosa no vol dir que no se'n proposin d'altres. D'altra banda, cada entitat pot manifestar més capacitat i/o disposició a desenvolupar un tipus d'activitat, ja sigui perquè hi està més habituada o perquè compta amb les persones adequades. El que interessa destacar, però, és l'evident complementarietat que s'estableix entre els tres àmbits: totes les activitats mantenen una connexió entre si, encara que s'adrecin específicament a àmbits diferenciats.

És significatiu tenir present que, en la definició de les activitats que afirmen desenvolupar, els representants d'aquestes entitats acaben reconeixent que s'ha pro-

duït una certa evolució en el tipus d'activitats proposades. És a dir, la realitat de la demanda obliga a condicionar l'oferta, especialment si es vol rebre el suport dels «usuaris» a qui s'adreça. Creiem que és fonamental anotar que les propostes associatives sovint són rebuixades en funció dels imperatius que generen sobre elles no només els membres del col·lectiu de referència, sinó també les mateixes instàncies públiques, a les quals hom s'adreça amb la voluntat d'aconseguir un suport financer concret per desenvolupar-les. Aquest ajustament entre els plantejaments inicials i les propostes concretes és un indicador de les negociacions implícites i informals que es generen entre els diferents actors a fi de poder veure satisfets els seus interessos. Per exemple, el fet que les administracions públiques, en les seves negociacions amb aquestes entitats, predefineixin una sèrie de temes preferents fa que les entitats ajustin totes les seves propostes a aquests temes. També és el cas de la successió de demandes que formula el col·lectiu a l'entitat, que condicionen la seva participació en aquestes activitats sempre que puguin servir per satisfer les seves demandes particulars. En aquest sentit, el marge de maniobra d'una entitat a l'hora de proposar les seves activitats pot ser relativament estret.

El manteniment d'uns *serveis associatius mínims* (és a dir, oferir una sèrie d'atencions bàsiques però pràctiques als col·lectius de referència, al mateix temps que hom s'ajusta a les prerrogatives que permeten accedir a les subvencions públiques) fa que aquestes associacions es converteixin progressivament en entitats de serveis. Aquest apel·latiu adquireix una certa connotació pejorativa, a parer d'alguns dels responsables associatius entrevistats, que formulen la seva crítica respecte a algunes de les entitats més consolidades, que han hagut de renunciar (parcialment) a les reivindicacions comunitàries en virtut d'una certa *realpolitik* aplicada al món associatiu.

L'equilibri entre aquests imperatius i les propostes dels responsables d'aquestes entitats condicionen en gran manera la continuïtat de les entitats o el seu caràcter puntual i limitat. De fet, aquest és el criteri que permet establir, de manera més objectiva, la vitalitat d'una entitat. Així es pronuncia un dels entrevistats, que advoca per la definició d'un criteri que pugui diferenciar aquelles entitats que demostren tenir una capacitat organitzativa suficient per dur a terme anualment una sèrie d'activitats de les que, en canvi, a penes desenvolupen alguna iniciativa destacada. Més endavant intentarem desenvolupar aquesta proposta, si bé considerem en principi que els criteris que caldria establir no poden només ser de caire quantitatiu (potser cal començar a trencar amb aquesta idea tan habitual de pensar les memòries d'una entitat com la suma –extensa, si és possible– de totes les activitats desenvolupades al llarg d'un any), sinó també qualitatiu (establint criteris des dels quals es pugui avaluar l'impacte que hagin tingut aquestes activitats en favor de la convivència i la cohesió social en un context concret).

■ 3.2.4. Relacionar-se

En l'apartat 1.4 ens hem referit a la noció de capital social com a expressió de l'establiment de lligams que uneixen els individus en un context social concret. Els vincles que creen capital social funcionen preferentment vers el col·lectiu de referència de l'individu, però també respecte a l'exterior de l'individu, atorgant-li la possibilitat d'interaccionar amb altres persones amb les quals no es comparteixen els mateixos arguments referencials. En aquesta secció volem posar en evidència la valoració que fan els diferents entrevistats de les relacions socials que es formulen des dels seus àmbits associatius, no només en direcció al col·lectiu marroquí, sinó també en relació a altres institucions, entitats i persones que se'n situen fora. El que volem conèixer és com valoren la «qualitat» d'aquestes relacions, com a factor que afavoreix la seva tasca associativa i que, de retruc, facilita l'establiment de ponts entre el col·lectiu marroquí i la societat catalana.

Potser comencem amb mal peu si indiquem en primer lloc que, d'acord amb els comentaris dels entrevistats, les relacions amb els seus col·lectius de referència són, com a mínim, complexes. Ja ens hem referit anteriorment a la desconfiança i el recel que sovint provoquen aquestes iniciatives associatives. La manca d'una massa associativa no només s'evidencia per l'absència relativa del col·lectiu en algunes de les activitats proposades, sinó també davant la incapacitat de convertir-se, sovint, en instància d'interlocució amb el si del col·lectiu. Alguns dels comentaris dels entrevistats argumenten que una part important del col·lectiu manté una mentalitat molt tancada, molt aferrada a unes maneres de fer i de participar que es mostren prou oposades a les que se suggereixen des de les entitats. Hi ha un grup de justificacions d'aquesta actitud que es considera conseqüència del manteniment d'una desconfiança respecte a tot allò que sona a institucional, trasplantada directament del model de cultura política marroquí, en especial d'aquelles zones rurals on les estructures de poder són encara molt tradicionals. Altres opinions, en canvi, insisteixen sobre la qüestió de la formació de les persones amb les quals l'associació ha de treballar, en la gran majoria amb estudis elementals (o, fins i tot, ni tan sols amb això). Aquí s'entreveu una formulació que ratlla la lectura elitista d'unes relacions que es mantenen amb el col·lectiu des de la superioritat que dóna disposar d'un bagatge intel·lectual superior.⁴¹

Sigui com sigui que es justifiqui la falta de resposta a les iniciatives associatives, el cert és que segueixen mostrant-se casos que ho demostren clarament: una de les persones entrevistades reconeixia que a la seva entitat li era molt més fàcil aconseguir la participació voluntarista de persones autòctones catalanes que no dels joves de pares marroquins que ja han nascut a Catalunya. Per a ells, la possibilitat d'intervenir de manera activa en el treball associatiu els segueix semblant una idea poc

---

41. Tal com comentarem en el capítol següent, aquest tipus de relació elitista és criticada per part dels tècnics municipals que treballen en aquests contextos locals.

atractiva i distant dels seus interessos immediats. Això no vol dir, però, que no hi hagi joves d'origen marroquí que participin en aquestes associacions, sinó que el model d'associacionisme que propugnen aquestes entitats probablement no respon a les seves expectatives com a joves nascuts a una societat com la catalana. Potser no trigarà gaire a aparèixer una entitat que s'orienti en aquesta direcció, atès que comença a formular-se aquesta demanda. Aquesta proposta, sens dubte, haurà de ser protagonitzada per aquests joves, fet que contrastarà amb el discurs i la pràctica de les altres entitats, que ens diuen que o bé tenen un «grup de joves» o bé que volen «treballar pels joves». Es tracta de sortir d'aquesta mena d'associacionisme per delegació i assolir una expressió associativa en primera persona, un ideal que ha estat present al llarg de tota la trajectòria associativa marroquina a Catalunya, des del moment que es van crear les primeres entitats per desmarcar-se de les estructures d'acollida que els eren proposades des de la societat catalana, i també en la gènesi d'entitats com Ibn Batuta, que originàriament plantejava la necessitat de formar una associació de joves i per a joves marroquins a Catalunya. Tal com reconeixia una de les persones més significatives d'aquesta organització, «els que érem joves, ara ja som grans, i els nostres joves volen també ser protagonistes, com ho vam ser nosaltres».

Les relacions que mantenen aquestes associacions amb les entitats religioses, especialment amb els oratoris musulmans locals, sempre acostumen a estar plenes de matisos. En la seva interacció, s'expressa com la separació que des de la nostra societat es propugna entre entitats religioses i entitats socioculturals no només es presenta complexa sinó també cada vegada menys nítida o evident. Per exemple, davant de la prevalença que en els darrers anys ha adoptat el factor religiós en els afers propis d'aquest col·lectiu, cada vegada són més les veus que, des del món associatiu sociocultural, opinen sobre qüestions doctrinals (n'hem pogut ser testimonis en alguns dels arguments expressats pels entrevistats). Per contra, des dels espais religiosos, on s'espera que només es formulin arguments de tipus doctrinal, abunden i es fan cada vegada més evidents i notòries les activitats de tipus social i de participació ciutadana (des de la formalització d'una atenció social, a la celebració de jornades culturals). Si bé estructuralment i discursivament es produeix una dissolució cada vegada més profunda dels límits que semblaven separar aquests mons, el cert és que les relacions entre associacions i oratoris adopten moltes formes i detalls, que van des de la complementarietat a l'oposició, passant per la ignorància mútua i per la col·laboració puntual. Probablement, allò que regula la forma d'aquestes relacions té a veure amb una certa confusió/comprensió dels papers i les responsabilitats comunitàries que tenen uns i altres. Per exemple, es considera que l'oratori té una clara funció socialitzadora i reproductora dels vincles comunitaris (que en el cas concret de Catalunya, pel caràcter encara recent d'aquesta presència, s'interpreta com una forma de mantenir els lligams amb la societat d'origen), que passa per haver d'encarregar-se de la formació de les noves generacions. Els responsables de les mesquites consideren que les classes d'aprenentatge de l'àrab –que es basen en

l'exercici memorístic del text alcorànic— els pertany de manera exclusiva, ja que així els ha estat encomanat pel col·lectiu. D'aquí que les propostes formulades per algunes associacions locals de donar també classes d'àrab als infants, però seguint una altra metodologia pedagògica i sense fer-ho des d'una perspectiva doctrinal, sovint han derivat en un conflicte obert entre els responsables de les organitzacions.

A vegades, les acusacions en relació amb la «creixent influència occidentalitzadora» que mostren aquestes associacions socioculturals han estat una de les principals estratègies de part de membres del col·lectiu per restar suport a aquestes entitats. Especialment, en relació amb la participació de les dones en algunes de les activitats de les associacions, que els responsables dels oratoris consideraven que no era adequada. Això no és necessàriament indicatiu de la irrupció d'una lectura rigorista de la doctrina islàmica, com un procés per preservar la seva influència sobre el col·lectiu en un context social donat. L'islam a Catalunya es caracteritza, abans que tot, pel seu caràcter tradicional (que no vol dir necessàriament integrista), profundament imbricat amb els contextos culturals d'origen, i que es reproduïx i es transmet a través de la família. Un islam que es relaciona amb els espais i els temps de la quotidianitat, que s'expressa amb més o menys intensitat al llarg de l'any d'acord amb les celebracions pròpies del calendari musulmà, i que no formula gaires inconvenients respecte de la societat catalana a l'hora d'acomplir la seva observança. Un islam més vivencial que identitari, i que expressa una pertinença plural.

Per tant, el que trobem darrera de les (possibles) discrepàncies entre associacions i oratoris és un debat profund respecte a models organitzatius diferents, que pertanyen a marcs de cultura política diferents, i sobre els quals tant el col·lectiu marroquí com la societat catalana projecten expectatives diferents. Els responsables associatius entrevistats són plenament conscients que, de cara al col·lectiu, els oratoris disposen d'una *legitimitat de fet* que ells no sempre aconsegueixen tenir: «només mobilitzen aquelles coses que arriben a l'ànima, a la creença», afirmava una de les entrevistades, per referir-se a aquesta identificació comunitària amb una institució com és la mesquita, sense que això reveli l'observança religiosa de les persones del col·lectiu. És a dir, que es pot donar legitimitat social a aquest espai encara que no es freqüenti ni s'estigui d'acord amb les indicacions que des d'allí es faci al conjunt del col·lectiu.

Amb un panorama associatiu islàmic fonamentalment gestionat des del col·lectiu marroquí (el 81% dels 190 oratoris que hi ha a Catalunya tenen una junta directiva marroquina), la prevalença del factor religiós s'ha fet cada vegada més present en els contextos locals, especialment després dels diferents casos sorgits al voltant de l'obertura d'aquests espais de culte. En la recerca d'interlocutors vàlids del col·lectiu marroquí, els responsables polítics d'alguns municipis catalans han optat decididament per comptar amb aquestes institucions en detriment o conjuntament amb altres entitats socioculturals sorgides d'aquests col·lectius. La implicació dels oratoris en les qüestions pròpies de l'organització del col·lectiu, i de la interlocució d'aquest amb la societat catalana ha estat un dels temes especialment debatuts pels

entrevistats. Mentre que alguns consideren necessari disposar d'aquests centres, ateses les evidències d'una capacitat de mobilització que podria ser aprofitada més enllà del terreny doctrinal, altres s'hi declaren contraris, perquè argumenten que és necessari mantenir la separació entre religió i política, tal com funciona en la societat catalana. Hi ha un primer argument que nega la capacitat dels responsables dels oratoris per assumir una forma de treballar i una orientació, que supera les funcions comunitàriament legitimades (espai de culte, de socialització i de vinculació amb la societat d'origen) d'aquests centres. Alguns entrevistats aboquen les seves experiències particulars de col·laboració amb oratoris locals, mostrant les dificultats existents per fer compatibles dues formes d'entendre l'organització del col·lectiu.

Altres entrevistats critiquen la deriva que formulen els responsables polítics en aquesta qüestió: recorden que hi ha casos en què l'Administració local ha ajudat o potenciat la creació de noves entitats marroquines (en especial, les compostes per dones i per joves) com a forma de contrabalançar la influència de la mesquita com a institució sobre el col·lectiu. Si en aquell temps es considerava no adequat que en un municipi concret l'única entitat que expressés una pràctica formal de sociabilitat fos la mesquita, com es pot entendre el canvi de rumb actual que tendeix a recolzar-se progressivament sobre aquest espai per tal de desenvolupar unes relacions formalitzades amb el col·lectiu? Sens dubte, la incorporació del factor religiós dins de la definició de polítiques d'acollida de la immigració ha esdevingut un fet, segons una sèrie d'arguments que probablement encara no han estat prou argumentats, que va més enllà d'unes percepcions ingènues de la capacitat de mobilització d'aquests col·lectius (seria un error convertir un exercici de pràctica religiosa col·lectiva en l'expressió d'una militància activa). Però el cert és que la difusió d'aquesta nova via de comprensió de les relacions entre col·lectius immigrants i societat catalana, està passant factura a les diferents expressions associatives, creades des d'una perspectiva sociocultural, tant entre el col·lectiu marroquí, com en altres col·lectius d'origen immigrant. I això genera un debat sobre la implicació de les entitats d'orientació religiosa dins d'aquest món associatiu, que ara només podem deixar indicat.

Un altre dels temes pendents en l'àmbit de relacions que mantenen aquestes associacions és les altres entitats marroquines. En general, s'expressa que les relacions són difícils i escasses o puntuals (a diferència de les que s'estableixen amb altres entitats immigrades, que es defineixen en clau cooperativa i de complicitat). Els entrevistats pronuncien dos arguments a l'hora de descriure el grau de relacions que mantenen amb altres entitats germanes: la *competència* entre entitats, que és generada per una manca d'*organització complementària* entre elles. «Tothom vol fer de tot, i al final ningú no fa res», va argumentar explícitament una de les entrevistades, que al·ludia a la necessària complementarietat que calia elaborar per tal que unes entitats no es trepitgessin en les seves activitats i projectes. No es comparteixen les experiències i sovint es repeteixen els errors que dificulten la consolidació d'aquestes entitats. Però els entrevistats no neguen també el fet que bona part d'aquesta si-

tuació es deu al fet que segueix present la pugna per la representativitat i la interlocució del col·lectiu davant l'opinió pública i, especialment, davant de les institucions polítiques. El reconeixement sempre és un capital escàs, de transmissió selectiva, però també molt volàtil, ja que un canvi d'actors polítics o una reorientació de l'entitat pot fer perdre tot el que s'havia aconseguit. D'aquesta manera, s'estableixen unes condicions estructuralment competitives, de cara a limitar l'accés de les diferents propostes associatives a aquest reconeixement social i polític. En l'interior del teixit associatiu marroquí a Catalunya, es genera més crítica entre uns i altres que no autocrítica respecte a la raó que porta a aquesta competència. Això és el que van indicar algunes de les persones entrevistades, que també veien que l'acció concreta del Consolat marroquí a Barcelona servia per mantenir activa una cultura política basada en la desconfiança respecte a tota iniciativa institucional.

Tal com hem comentat en l'apartat 2.2, hi ha la convicció que la delegació consolar marroquí a Barcelona ha tingut un paper fonamental en la «supervisió» de les iniciatives associatives del col·lectiu. Creiem que sovint s'ha tendit a magnificar aquesta voluntat de control, que encara que pugui haver estat formulada per alguns dels còsols que han estat al capdavant d'aquesta delegació, no sempre han disposat dels mecanismes adequats per fer-ho. Quan es parla amb membres del col·lectiu marroquí a Catalunya, sembla que una part significativa d'aquest col·lectiu s'ha mantingut al marge del consolat com a institució, expressant una barreja de sentiments de desconfiança, de crítica al seu funcionament deficient i de resignació, en ser conscients que a causa de la seva condició de nacionals d'aquell país, en un moment o altre haurien de dependre d'algun tràmit administratiu. Explicar amb detall –cosa que ara no toca fer– les relacions particulars que s'estableixen entre un ciutadà i una instància diplomàtica ens podria servir per tal de mostrar, per exemple, com es modulen els sentiments de pertinença nacional d'aquests particulars. Però d'aquestes relacions (que sovint acaben expressant un tipus de relació basada en la dependència i en la desigualtat del particular davant l'arbitrarietat del sistema burocràtic), només volem inferir què pot representar anar més enllà d'una distinció excessivament marcada, la qual serveix per distingir entre les associacions categoritzades com a «oficials» enfront de les que es posicionen com a «crítiques». Una relació política (i ara l'ús d'aquest concepte s'ha d'entendre des d'una perspectiva àmplia, més enllà de qualsevol dependència ideològica) mai pot ser definida en termes d'una oposició binària tant marcada, encara que el llenguatge del discurs polític jugui a cada moment amb aquestes oposicions.

Volem fer dues precisions entorn d'aquest punt, tal com han estat exposades pels entrevistats: en primer lloc, cal saber diferenciar entre la crítica al Consolat com a administració burocràtica (en aquest sentit, la gran majoria dels comentaris són força crítics sobre la inadequació de les oficines consulars per atendre els seus súbdits), o al Consolat com a extensió i representació del govern marroquí (i aquí entren sovint els matisos, tot depenent de les adscripcions polítiques que expressen els responsables associatius). En segon lloc, la relació respecte al Consolat pot servir per

definir tant aquells que s'hi declaren obertament crítics com els que es mostren favorables a la seva actuació. Però no ens ajuden a explicar aquelles associacions que prefereixen no posicionar-se: són *col·laboracionistes*, com diria el sector crític, o són *afectes al règim* com podrien suggerir els que es declaren propers a la línia oficial? Potser la resposta caldria trobar-la en la declarada intenció d'aquestes entitats per tal de mantenir una relació cordial, però a distància, respecte d'aquesta institució, informant-la de les seves activitats, però sense dependre del que s'hi decideixi. És, doncs, una relació instrumental, que parteix d'un reconeixement implícit, però que procura mantenir un cert grau d'independència.

S'obre una porta per tal de millorar la relació entre les diferents entitats marroquines. Recentment s'han formulat diverses iniciatives en aquest sentit, encara que l'orientació d'unes o altres no sigui la mateixa: l'octubre de 2007 es va crear la Xarxa d'Associacions Magribocatalanes pel Codesenvolupament, Xamac, formada per dotze entitats marroquines amb el suport tècnic del Fons Català de Cooperació. Els dies 23 i 24 de novembre de 2007 va tenir lloc el Primer Congrés d'Entitats Marroquines de Catalunya a Barcelona, que intentava configurar un espai de debat intern entre aquest teixit associatiu, de cara a abordar qüestions i problemàtiques comunes. El 13 d'abril de 2008 es va presentar públicament la Federació d'Entitats Culturals Catalanes d'Origen Marroquí a Barcelona, amb un acte que va comptar amb la participació de representants polítics de la Generalitat de Catalunya, de la Diputació de Barcelona i de l'Ajuntament de Barcelona.

Si fins ara ens hem referit al desenvolupament del que podríem denominar un capital social intern, conformat pel desenvolupament d'unes relacions socials travades entre membres del mateix col·lectiu, ara volem posar a prova la manera en què aquestes associacions han pogut desenvolupar un altre tipus de capital social que els vinculi amb els veïns, la societat civil, altres instàncies socials i amb les administracions públiques i partits polítics.

Els contextos de proximitat defineixen relacions entre les associacions marroquines i els representants veïnals, que sovint estan plenes de clarobscur. Algunes entitats manifesten que la seva relació amb el teixit veïnal és cordial, que participen en les activitats que aquests organitzen, i que comparteixen amb ells el mateix espai de participació que pugui promoure l'ajuntament d'aquest municipi o bé que organitzen les mateixes entitats (consells de barri, per exemple), sense que per això s'expressi una relació intensa, habitual i cooperativa. Els arguments favorables a aquesta col·laboració són clars: «si no ens barregem en aquest teixit associatiu, com podem arribar a aquesta convivència?». Altres entitats, però, confessen que les seves relacions amb les associacions veïnals són escasses i, fins i tot, dolentes. De vegades això s'atribueix al fet que s'argumenta que aquestes entitats ja assentades sovint expressen el seu recel davant l'associacionisme marroquí, fet que crea una situació d'incomunicació malgrat compartir un mateix context social. Alguns parlen del caràcter tancat d'aquelles entitats, altres de la incomprensió davant la creació de la seva iniciativa associativa. Alguns dels entrevistats, que prèviament havien participat

activament en l'associacionisme veïnal, confessen haver notat alguna mena de recel per part d'aquells que anteriorment havien estat els seus companys. Un dels entrevistats critica els veïns, «perquè et demanen que participis, però després ells no assisteixen a les activitats que proposes». Són testimonis que evidencien que en el marc d'aquestes relacions encara queda força terreny per recórrer.

És interessant anotar que algunes associacions no es limiten a desenvolupar les seves relacions amb el món veïnal, sinó que exploren altres àmbits associatius, on poder estendre els seus vincles. Així, hi ha entitats que mostren contactes amb universitats (de les quals aconsegueixen una implicació activa en els seus projectes cedint, per exemple, algunes de les seves instal·lacions per tal de desenvolupar les seves activitats). També s'expressen intents per contactar amb altres associacions que pertanyen a altres àmbits socials (és el cas de les entitats esportives), i també en les iniciatives de diàleg interreligiós.

Les relacions que s'estableixen amb les institucions públiques adquireixen, probablement, un caràcter molt més estratègic que la resta de relacions que mantenen amb altres grups o institucions. I és que en aquestes relacions s'hi juga bona part del reconeixement social que poden assolir aquestes entitats. Malgrat això, no totes les entitats s'orienten en aquesta direcció, i alguns dels entrevistats declaren el seu poc interès a haver de dependre d'unes relacions institucionals amb els poders públics que els facin modificar els seus objectius com a associació. Les que, en canvi, sí que opten per mantenir aquestes relacions com a forma de poder aconseguir un finançament de les seves activitats, saben que han d'establir uns lligams de caràcter funcional.

És interessant anotar que aquestes relacions es troben estretament emparades en les expectatives que es projecten des de les instàncies públiques en relació amb aquestes entitats. Això els dóna un caràcter d'evident fragilitat, a la qual ja ens hem referit anteriorment. Per tal de superar aquest caràcter contingent, les associacions saben que han de refermar aquestes relacions amb una dosi considerable de capital de confiança. Per això, sovint multipliquen els gestos adreçats a poder cobrir de manera satisfactòria aquestes expectatives, en funció dels projectes de treball. Un dels entrevistats ho explicita de la forma més clara possible: «has de tenir contactes personals per assolir alguns objectius, malgrat que aquest accés hauria de ser normal i habitual a través dels canals formals».

Però no tots els entrevistats estan satisfets amb aquestes relacions, que alguns qualifiquen de dolentes, fins el punt que pràcticament arriben a desaparèixer. L'evidència que «no pots anar en contra dels polítics que estan governant, perquè et retallen», expressa un cert neguit cap a les complexes relacions de poder que cal aconseguir travar per assolir un cert reconeixement social i polític per dur a terme amb més facilitat i efectivitat les teves activitats associatives. Les entitats són plenament conscients que una situació que els porti a una discrepància formal pot provocar una ruptura d'aquestes relacions que pot derivar, com ha passat en algun cas, en la dissolució de l'associació. En definitiva, es tracta d'una sèrie de relacions que es

formulen en clau vertical, i que depenen principalment d'una voluntat que sobrepassa les intencions dels promotors d'aquestes entitats.

La síntesi que hom pot extreure d'aquest conjunt de relacions és que les vinculacions que estableixen les diferents associacions marroquines en els seus contextos socials de proximitat, es caracteritzen per la complexitat. L'enfortiment d'aquestes relacions com a forma d'acumular capital social relacional encara és actualment una qüestió pendent per a aquest teixit associatiu.

■ 3.2.5. Fer balanç de l'experiència associativa

En veu dels promotors d'algunes de les associacions marroquines a Catalunya, el balanç sobre el que s'ha fet i sobre el que queda per fer ressona de nou en forma de crítica i d'autocrítica tant sobre el que no funciona en aquesta pràctica associativa com sobre el que ha canviat en el panorama comunitari d'aquest col·lectiu, sobre la dificultat per assolir el dret de participació política i, especialment, sobre la qüestió sempre pendent de la representació del col·lectiu. Aquests són els quatre eixos que ens permetran organitzar aquest balanç sobre el camí recorregut fins ara.

Hi ha moltes coses que no acaben de funcionar en la pràctica associativa marroquina, cosa que no vol dir que no hi hagi la voluntat per tal de millorar-la. Potser el que falten són els mitjans, però no les ganes de fer-ho. Aquesta és la síntesi dels diferents arguments que han exposat els entrevistats en relació amb aquesta revisió necessària del treball associatiu que s'ha fet en aquestes darreres dècades. Alguns dels entrevistats, sortint de la seva perspectiva primerament focalitzada respecte el seu col·lectiu i la seva associació, han estat capaços d'elaborar reflexions més generals que tindrien a veure amb el conjunt d'aquesta pràctica associativa. Per exemple, una de les qüestions que apareixen en la llista de temes pendents per aquest associacionisme és la de la desorganització interna i la disparitat de criteris a l'hora d'executar aquesta pràctica associativa. Ja ens hem referit anteriorment a la demanda formulada per algun entrevistat, en favor de poder aconseguir que hi hagi una coordinació mínima entre les diferents entitats marroquines. Aquesta coordinació podria facilitar que es duguessin a terme les seves activitats, sense que per això unes i altres s'hagin de fer competència o s'hagin de contradir entre si, cosa que acaba generant entre l'opinió pública catalana la impressió que el col·lectiu es troba profundament fracturat. Aquesta idea de «pactar» una estructura d'organització en virtut de l'especialització de cada entitat es troba en totes les iniciatives que, com a mínim des de la segona meitat dels anys noranta, s'han formulat a Catalunya amb la finalitat de constituir una mena de plataforma o consell d'entitats marroquines. Segons el comentari d'un dels entrevistats, «les entitats marroquines segueixen sent invisibles, perquè no treballen per ser visibles».

La segona qüestió que es formula té a veure amb la capacitat mobilitzadora de les entitats marroquines, respecte al seu col·lectiu de referència. La implicació de la

gent és una qüestió absolutament present en l'agenda de les entitats, que són conscients que aquesta participació no hauria de reduir-se només a una relació de servei i d'atenció a uns usuaris concrets. Però de nou la realitat s'imposa: bona part de les subvencions públiques que reben aquestes entitats es relacionen amb serveis d'orientació i informació, que s'ofereixen a les persones immigrades d'aquests col·lectius, dins d'un marc general d'atenció i d'acollida. Sovint les entitats sobreviuen gràcies a aquest suport, que anualment han de justificar aportant el nombre de consultes rebudes i d'usuaris atesos. I malgrat l'intent d'algunes entitats per aconseguir que aquestes persones es puguin convertir en els seus socis, no poden negar l'evidència de la manca d'aquesta massa associativa. En aquest sentit, aquestes entitats expressen el mateix problema que arrossegueu altres associacions de la societat catalana, que difícilment podrien aportar proves contrastables de la seva massa associativa.

Ara bé, el fet de tenir problemes perquè els socis d'una entitat assisteixin a les juntes ordinàries on es fa el balanç de les iniciatives fetes i on es presenten els nous projectes de futur no vol dir que les entitats no tinguin la capacitat per intervenir en algun procés que pugui conduir a la mobilització del seu col·lectiu de referència. Un dels entrevistats va argumentar que quan es genera alguna mobilització del col·lectiu (per alguna circumstància en què aquest es veu interpel·lat públicament), sovint les associacions acostumen a unir-se a la gent, aprofitant una reacció col·lectiva espontània. En aquest informe no hem pogut analitzar amb detall la capacitat mobilitzadora que tenen les entitats marroquines a Catalunya, però sí que hem conegut un cas a partir del qual es va prendre la decisió de crear una associació. Aquest cas, sense aportar tots els detalls que el puguin acabar identificant (i que, com a tal, ressegueix el patró de molts altres que han succeït a Catalunya en la darrera dècada), es relacionava amb la indignació que va provocar entre el col·lectiu una determinada intervenció policial, que va acabar amb la mort d'un jove marroquí. La reacció espontània del col·lectiu va ser manifestar-se al cap de poques hores davant de l'ajuntament. En aquesta mobilització no hi va intervenir cap entitat marroquina.

Els representants de les dues entitats presents al municipi (sense comptar amb l'oratori musulmà, que es va desmarcar clarament del fet), i que fins llavors no havien tingut gaire influència sobre el col·lectiu, van ser descartats com a alternatives per poder reconduir aquesta mobilització. Davant de l'evidència d'aquest buit referencial, algunes persones del col·lectiu, que prèviament havien estat vinculades amb unes o altres entitats associatives, van proposar que es creés una nova entitat en el moment més propici, ja que van aconseguir la legitimitat de l'adhesió espontània que va provocar aquesta mobilització prèvia, reforçant igualment la seva posició davant de l'ajuntament i respecte a les anteriors entitats.

Aquest exemple ens mostra que la relació entre entitats i mobilització col·lectiva és complexa, i cal explicar-la com a resultat dels càlculs estratègics que desenvolupen aquestes associacions a l'hora de proposar-se davant del seu col·lectiu (ja sigui per refermar la seva posició o per aparèixer com a alternativa a la presència d'altres en-

titats), i també davant de la societat catalana i, en especial, dels poders públics (en forma de representants del seu col·lectiu de referència).

El tercer punt de la llista de temes pendents té a veure amb l'estructura organitzativa i amb els recursos materials i humans de què disposen aquestes entitats. Aquest és el veritable llast que impedeix que una proposta associativa pugui prosperar, tal com hem pogut veure fins ara. Les propostes que es fan són molt variades, i algunes podrien ser perfectament viables, ja que no tenen a veure ni amb una qüestió de principis ni de valors, sinó de modificació de determinades pràctiques burocràtiques, que disminueixen la vitalitat d'aquestes associacions. Per exemple, la qüestió del volum de tràmits burocràtics que no agiliten la relació entre aquestes entitats i els serveis públics, o el retard en el pagament dels ajuts acordats, porta les associacions a haver-se de mantenir en una precarietat improductiva, o bé a transformar-se en una entitat que depengui de crèdits bancaris per tal de cobrir de manera incompleta les despeses que generen les seves activitats. També es parla de formació, fonamental i necessària per tal de disposar de les eines que permeten mantenir una associació, i de la qual es troben mancats molts dels responsables d'aquestes entitats. Les associacions entrevistades demostren la voluntat de sortir d'aquesta precarietat estructural i convertir-se en entitats que puguin arribar a ser útils.

El darrer element que queda pendent de fer a aquestes iniciatives associatives està relacionat amb la voluntat de fer-se entendre davant de l'opinió pública, i també d'aconseguir una relació molt més fluida i directa amb les administracions públiques. En el primer cas, les persones entrevistades estan convençudes que la seva tasca associativa no sempre és ben vista entre la gent del país, que sovint els recriminen comportaments particulars de persones del seu col·lectiu com a exemples de la manca de voluntat d'integració de tots els marroquins. Els seus arguments a favor de la convivència acostumen a ser revisats a la baixa quan se citen alguns dels conflictes que cíclicament apareixen a la premsa. Les seves propostes i activitats reben una resposta més aviat tèbia per part de la ciutadania. I si la ciutadania no respon, els responsables polítics tampoc, «per por que la seva gent els passi comptes a les eleccions», segons les paraules d'un dels entrevistats. Els entrevistats són plenament conscients que és necessari canviar la forma en què arriba el seu discurs, i per això apelen també al treball dels mitjans de comunicació, per tal que informin de manera acurada i no provocativa.

Que els temps estan canviant en la pràctica associativa marroquina a Catalunya en són plenament conscients els seus actors principals. Entre la manera com les primeres entitats socioculturals van definir els seus objectius i línies de treball i el que és avui la seva pràctica associativa, han canviat moltes coses. D'una banda, a causa del fet que l'encaix del col·lectiu marroquí a Catalunya ha anat generant circumstàncies diferents, a les quals s'ha hagut de respondre en la mesura de les possibilitats d'aquestes associacions. I de l'altra, pel fet que el col·lectiu ha desenvolupat una evolució pròpia, tant en la composició (demogràfica, però també ampliant el perfil formatiu dels seus membres), com sobretot en l'expressió de noves referències per

tal d'estructurar i/o organitzar el col·lectiu. En aquest sentit, la prevalença actual de la referència religiosa al si del col·lectiu manifesta com aquest element n'ha esdevingut el principal element estructurador, malgrat l'esforç de les entitats socioculturals per mantenir un espai alternatiu. Cal dir que en el reforçament d'aquesta tendència, han contribuït de manera molt activa els poders públics catalans, que han incorporat la referència religiosa com a nova categoria identificadora dels col·lectius immigrants, i que han interpretat de manera incorrecta que la seva veritable representació passava per les institucions i les autoritats religioses.

Alguns dels entrevistats ens han expressat el seu descontentament davant del reforçament d'aquesta tendència. Recollim *en extenso* el comentari d'un dels entrevistats: «allò que ens motivava a l'hora de muntar l'associació era la idea de la trobada, l'acolliment, i per això la nostra havia de ser una entitat mixta, amb la idea que la societat d'acollida expliqués la seva cultura, mentre que els altres puguin també expressar la seva. (...) Amb el reagrupament familiar, la gent va començar a assentar-se, a tenir una feina estable i a poder portar la família, i amb això va començar a disminuir la importància de l'associació. El col·lectiu va començar a crear els seus espais propis, els comerços i els oratoris. (...) Van començar a crear nuclis de comunitat. Ja tenien un raconet on trobar-se a pregar, i això va portar a perdre l'interès per les associacions». El testimoni del canvi referencial en el col·lectiu és evident, cosa que no vol dir que ens trobem davant de la manifestació d'un «replegament comunitari», sinó d'una *reconstrucció dels vincles comunitaris* al voltant del referent religiós. Aquest procés, clarament majoritari arreu del país, genera un panorama diferent, en el qual les entitats socioculturals han de reelaborar les seves estratègies de treball.

La dificultat per assolir el dret de participació política s'expressa tant en les opinions respecte al dret de vot a Catalunya com en les eleccions del país d'origen. Els entrevistats es lamenten en relació amb les reivindicacions sobre el dret de les persones immigrades a deixar d'estar presents en el debat polític català, que interpreten com l'evidència d'un retraïment generalitzat davant del fet de parlar «en favor dels immigrants i no dels catalans». Un altre dels entrevistats s'expressa de manera molt més explícita: «els immigrants, si tinguessin el dret de vot, podrien fer canviar les decisions polítiques, i per això els partits polítics no volen enfrontar-se amb la població autòctona, i segueixen *fent comèdia*».

La proposta del rei Mohamed VI per tal de poder facilitar el dret de vot dels marroquins que viuen a l'estranger en les eleccions generals del seu país d'origen, va despertar un evident interès dins del col·lectiu, tal com hem mostrat anteriorment. De fet, la proposta del rei no és permetre que els marroquins puguin votar, sinó facilitar els mecanismes per tal que es faci efectiu el seu dret. Que hi ha dificultats per exercir-lo ho demostra el fet que en les darreres eleccions legislatives del 7 de setembre de 2007, el Consolat del Marroc a Barcelona va obrir una llista on poder inscriure's per anar a votar, i només s'hi van apuntar cinquanta persones. Potser el problema no és el dret sinó l'interès dels marroquins per anar a votar, ja que

un dels entrevistats reconeixia de manera amarga: «per què anar a votar, si tot continuarà igual?». Aquest fatalisme, que aquest líder associatiu no comparteix però que comprèn perfectament, frena bona part de les iniciatives per fer canviar la participació política dels marroquins respecte al seu país, i també en un context europeu, on les associacions són compreses simplement com a entitats de servei.

El tema de la representació del col·lectiu sempre es troba present en els debats entorn l'associacionisme. Ja hem comentat anteriorment que no es tracta només de la voluntat d'una associació d'aparèixer com a representant del seu col·lectiu de referència, sinó també que el respectiu poder públic li atorgui aquesta condició. Per tant és evident que ens trobem en el context sempre difús i matisat del reconeixement social i polític. No obstant això, hi ha el convenciment entre els membres del mateix teixit associatiu marroquí que no hi ha cap entitat que pugui esdevenir veritablement representant de tot el col·lectiu. Cada entitat té un cert grau de representació, en la mesura que les seves activitats i estratègies volen satisfer les necessitats del seu col·lectiu de referència.

De l'anàlisi del material de les entrevistes, hem arribat a comprendre que cap persona ni entitat pot arribar a presentar-se *de facto* com a representativa de ningú, ja que aquesta condició s'aconsegueix amb el temps i amb el treball. Quan les persones que formen part d'un col·lectiu vegin que troben resposta a les seves necessitats a través d'aquesta entitat, mitjançant la seva intervenció, llavors reconeixeran que es tracta d'una entitat capacitada per abordar i resoldre aquestes qüestions, que pot servir per guanyar-se la seva confiança, fins el punt de convertir-se en referent. El problema és donar per feta una interlocució –els responsables polítics, però també els mitjans de comunicació, sovint tendeixen a això–, quan el que es tracta és de demostrar, mitjançant el treball associatiu, el caràcter d'*utilitat social* que poden tenir aquestes entitats.

3.3. Els tècnics sobre el terreny

Els tècnics municipals i comarcals en matèria d'immigració són uns observadors privilegiats de com evolucionen les realitats migratòries en els seus àmbits territorials. Especialment, si es tracta de professionals consolidats en aquesta temàtica des de fa anys (aquest és el perfil de com a mínim la meitat dels tècnics que han estat entrevistats), la seva interpretació conté una variable cronològica que permet avaluar amb perspectiva alguns dels canvis que es produeixen en aquests contextos migratoris.

Les expressions associatives ocupen un paper força destacat dins del seu àmbit d'observació. De vegades, el testimoni d'aquests tècnics revela quines van ser les primeres passes de les entitats d'origen immigrant que es van crear en els seus municipis, mostrant les seves dificultats per concretar-se, i el suport donat pels ajuntaments en aquells primers moments. Sovint també es recorden situacions de crisi, provocades a vegades per enfrontaments personals en el si dels col·lectius, o moments de participa-

ció destacada (en el marc de la festa major, per exemple). El recordatori d'aquestes primeres etapes, una barreja de nostàlgia pel temps passat i l'evidència del component *naïf* de moltes iniciatives, contrasta amb la realitat quotidiana d'un associacionisme que té dificultats per mantenir-se.

Potser la primera idea de síntesi que expressen les opinions dels tècnics en immigració és que en aquestes entitats s'opera una certa *revisió a la baixa de les expectatives que s'havien formulat respecte d'aquest associacionisme*. La idea de fer «aterrar» algunes d'aquestes projeccions que s'havien augurat respecte al que havia de representar l'associacionisme immigrant és l'evidència més clara de les dificultats reals existents a l'hora de consolidar les diferents iniciatives que han pogut aparèixer, tant en el si del col·lectiu marroquí com en la resta de col·lectius d'origen immigrant. Això no vol dir, però, que es negui la importància d'aquestes iniciatives col·lectives. El que s'argumenta és la redefinició d'aquest factor dins de la valoració global de com progressa l'encaix social d'aquests col·lectius dins del teixit social del territori.

Hem agrupat la resta de comentaris dels tècnics entrevistats en quatre apartats diferents, de cara a estructurar els seus arguments respecte d'aquestes iniciatives associatives.

■ 3.3.1. L'encaix dins del teixit social existent

L'emergència d'aquestes iniciatives associatives es produeix en el context d'un teixit associatiu previ, més o menys actiu segons cada realitat territorial. El contrast entre aquestes diferents propostes associatives mostra, paradoxalment, moltes més semblances que diferències, ja que sovint comparteixen les mateixes problemàtiques i limitacions a l'hora de consolidar-se. Hi ha, però, un tret diferencial que distingeix de forma estructural la consolidació d'unes entitats i unes altres: la possibilitat de disposar d'un local on poder desenvolupar les seves activitats. Aquest recurs, com s'ha exposat anteriorment, constitueix una de les principals reivindicacions d'aquests col·lectius, en el sentit que esdevé un dels indicadors més evidents de reconeixement social: disposar d'un local vol dir tenir una ubicació física dins l'espai social, i altres entitats que fa més temps que són presents al municipi ja en disposen des de fa temps (ja sigui de forma privada, o bé mitjançant un espai facilitat per l'ajuntament; p. ex. a centres cívics o els clàssics «hotels d'entitats»).

Aquestes realitats associatives comparteixen sovint les mateixes mancances des del punt de vista de col·laboració, de personal, de pressupost consolidat i de difusió de les seves activitats. I no obstant això, mostren, segons comenten alguns dels tècnics entrevistats, un marc comparatiu que expressa la vitalitat de la societat civil d'un municipi concret. Les iniciatives associatives immigrades es troben clarament influïdes per aquesta vitalitat associativa, fet que afavoreix l'arrelament d'aquestes noves associacions dins d'un terreny prèviament germinat per un cert esperit associatiu. L'existència d'una voluntat política clara en favor d'aquesta vitalitat civil (concretada

de vegades en la creació de regidories de participació ciutadana, o de programes de promoció associativa), de ben segur que contribueix a que fructifiquin noves propostes associatives dels col·lectius immigrants. En altres contextos, en canvi, l'absència de tots aquests incentius fa que es ressentin les noves iniciatives socials (siguin d'origen immigrant o no). Malgrat les valoracions sempre positives que es fan d'aquesta societat civil, el cert és que som testimonis d'un conjunt de limitacions força evidents en aquestes expressions. No sempre les experiències d'aquest associacionisme poden ser exportables a la realitat de les entitats emergents entre els col·lectius immigrants: «No es pot exportar ni presentar com a model una cosa que no funciona», va ser l'expressió emprada per una de les tècniques municipals entrevistades.

Sigui com sigui la manera en què es mostra aquest context associatiu previ, el cert és que la recepció d'aquestes noves entitats no sempre s'expressa en forma de neutralitat o imparcialitat. Sovint s'expressen obertament recels en relació amb aquestes propostes, ja que es considera que no acabaran d'encaixar en aquest teixit associatiu previ. El cert és que, com en molts altres àmbits de la vida social, el factor migratori serveix per mostrar en contrast algunes de les limitacions i mancances que pateix aquest teixit associatiu previ. D'això en són ben conscients els promotors d'algunes entitats marroquines, tal com hem exposat anteriorment, fet que indica que la seva manca d'encaix en el teixit social no es deu tant a l'expressió d'una «incapacitat per integrar-s'hi», com a l'efecte d'una resposta en clau d'exclusió com s'expressa per altres entitats socials preexistents.

Altres iniciatives, en canvi, promouen activament la interrelació entre entitats d'un o altre origen: són els casos de Salt (que comentarem més tard) i de Granollers. En aquest darrer municipi, s'hi ha desenvolupat des de l'any 2007 el projecte anomenat «Entitats acollidores», que defineix una sèrie d'activitats encaminades a millorar l'encaix de les entitats formades per persones immigrades (ja siguin marroquines o d'altres orígens), dins del teixit social d'aquest municipi. La possibilitat de prolongar la col·laboració entre aquests diferents àmbits associatius, més enllà de les participacions puntuals en activitats lúdiques (ja siguin festivals o festes majors), i suggerint la possibilitat de compartir projectes comuns, obre de manera activa un àmbit de col·laboració entre entitats que sembla clarament fructífer per activar globalment aquest teixit civil. Malgrat que els resultats sempre triguen a fer-se evidents, la voluntat política de generar sinèrgies compartides entre entitats, pot considerar-se clarament una bona pràctica.

■ 3.3.2. Les formes de col·laboració institucional

Els tècnics entrevistats descriuen com a mínim quatre àmbits principals de col·laboració institucional: el social-participatiu (activitats o celebracions organitzades pels ajuntaments o per altres entitats socials; per exemple, les festes majors), el consultiu (participació en consells municipals o en altres plataformes socials, veïnals o

populars); l'institucional formal (participació en actes institucionals organitzats des dels ajuntaments o consells comarcals) i l'econòmic (col·laboració econòmica continuada de les instàncies públiques respecte a les iniciatives organitzades per aquestes associacions). Les combinacions d'aquests àmbits de col·laboració institucional són molt variades (no totes, però, incorporen necessàriament la dimensió econòmica), i s'inclouen dins del nou marc de relacions amb els col·lectius d'origen immigrat que es defineixen dins de les polítiques d'acollida.

Malgrat tot, aquestes formes de col·laboració tenen quelcom més que una dimensió simbòlica o protocol·lària: també tenen una vessant pràctica, atès que representen la possibilitat d'organitzar activitats, programes i iniciatives a favor de millorar l'encaix social dels col·lectius immigrants. Qualsevol dels àmbits de col·laboració citats anteriorment esdevé la continuïtat lògica d'altres actes –potser molt més marcats per la simbologia– que promouen alguns ajuntaments, en donar la benvinguda a les persones que s'han empadronat al municipi l'any anterior. La millor acollida d'un col·lectiu nouvingut, com va afirmar un dels tècnics entrevistats, és incloure'l dins del teixit social existent, atorgar-li un espai dins aquesta societat civil.

No obstant això, la idealitat d'aquesta perspectiva de comprendre aquestes propostes de participació, sovint es troba limitada estructuralment per la forma en què s'inicia aquesta col·laboració. En opinió dels entrevistats, es produeix una certa disfunció entre la demanda («exigència» va ser el terme que va emprar un dels tècnics) per part dels municipis perquè s'organitzin els col·lectius, i els recursos de què disposen per fer-ho. Sovint les col·laboracions es basen en una successió de participacions puntuals, que en la majoria de les ocasions no es concreten mai en un conveni de col·laboració dotat econòmicament. El principal camí per iniciar aquesta col·laboració és entrar dins de les diferents convocatòries de subvencions que pot oferir un municipi a les entitats socials del seu territori. O bé les que es proposen des de la Generalitat de Catalunya. Sovint, els tècnics municipals que reben els projectes de les associacions immigrades els recomanen de presentar-los dins les convocatòries anuals de subvencions que s'ofereixen des dels municipis, donant per fet, en algun cas, que el projecte que es presenti serà considerat de manera favorable, especialment si aquest s'adequa a les línies preferents destacades en aquestes convocatòries.

La sectorialització de subvencions que alguns municipis ofereixen (o bé diferents administracions presents en un mateix territori), permet obrir un ampli ventall de possibilitats per finançar les activitats d'aquestes entitats. Però al mateix temps es presenta una triple dificultat: la primera, i més evident, és que no tots els municipis es troben en disposició d'oferir un gran nombre de subvencions, d'acord amb diferents àmbits temàtics (participació social, benestar, cultura, etc.). La segona té a veure amb la difusió pública d'aquestes subvencions. Disposar de la informació necessària per saber qui i quan convoca aquestes subvencions implica tenir un coneixement mínim del funcionament burocràtic d'una instància pública, fet que permet preparar i presentar els projectes dins dels terminis establerts i d'acord amb les condicions establertes. Aquesta capacitat seria un molt bon indicador de l'experiència

acumulada pels gestors d'aquestes entitats, per tal de poder subvencionar les seves activitats. Demostraria, sens dubte, un primer pas en direcció a la seva gestió professionalitzada. No obstant això, demostrar efectivament aquesta capacitat és, segons els entrevistats, la principal –i tercera– dificultat que mostren els responsables d'aquestes associacions. Muntar una associació no és només tenir ganes de promoure una iniciativa col·lectiva; és també disposar del coneixement pràctic necessari per moure's dins del món de les relacions institucionals amb els poders locals i amb altres associacions o institucions. I això implica tenir un coneixement mínim de com funcionen les estructures burocràtiques dels municipis. Els entrevistats han exposat obertament que, respecte de les associacions d'origen immigrant, ja siguin marroquines o d'altres orígens, hi ha buits importants en la seva capacitat per a gestionar aquests processos administratius. El capital humà que promou aquestes iniciatives associatives representa un problema important a l'hora de consolidar aquest teixit social emergent. Alguns dels tècnics entrevistats han volgut contrarestar aquesta limitació, i ens han arribat a confessar que ells mateixos havien ajudat activament a preparar els projectes d'aquestes entitats, aconsellant-los directament sobre quins passos havien de fer.

Les evidències de les dificultats per poder accedir a aquest procediment burocràtic de subvencions (una de les problemàtiques que comparteixen aquestes associacions immigrades amb altres entitats socials), genera algunes propostes interessants de retenir en les declaracions dels entrevistats. D'una banda, es considera que seria recomanable facilitar els tràmits administratius que s'exigeixen per a la presentació dels projectes (aquesta proposta permetria que totes les entitats tinguessin les mateixes possibilitats per a accedir a aquestes convocatòries, i no només aquelles que disposen d'una capacitat organitzativa superior), i també ho seria millorar la difusió de les convocatòries públiques, fent una promoció activa entre les entitats socials d'aquestes ajudes econòmiques. D'altra banda, alguns tècnics també han suggerit que el format d'aquestes subvencions (on tan sols es cobreix la meitat i no la totalitat de la despesa de l'activitat proposada), contribueix més a desincentivar aquestes iniciatives associatives que no a promoure-les. Els professionals entrevistats entenen que no és viable atorgar una subvenció continuada a tota entitat que presenti els seus projectes (potser no tant en raó d'una limitació pressupostària com per l'interès que puguin representar aquests projectes a favor de la convivència o la cohesió social), però que mantenir aquesta forma de subvencions no fa sinó exigir a les associacions una capacitat de resistència per tal de començar a treballar sense disposar dels mitjans adequats, cosa que les aboca a una situació de competència, que contribueix encara més a limitar l'emergència d'aquest teixit associatiu.

La darrera proposta suggerida (i posada en funcionament des d'alguns municipis) consisteix a facilitar els canals de contacte amb els ajuntaments, a través del doble mecanisme de la formació i del treball en xarxa. A Salt, l'Associació Eina (en conveni amb l'Ajuntament per tal de dur a terme el programa de dinamització social en una sèrie de barris amb una forta presència immigrant), desenvolupa una sèrie

d'activitats de formació i de treball amb entitats d'origen immigrat, que tenen com a objectiu dotar de les habilitats més adequades perquè aquestes entitats puguin mantenir una col·laboració institucional amb el consistori, però també amb el teixit social existent en aquests barris. Paradoxalment, aquestes activitats es troben fora de l'abast del conveni signat amb l'Ajuntament. Els responsables d'Eina comenten que aquesta iniciativa actua en forma de «llançadora» perquè les entitats disposin del bagatge de recursos suficient no només per poder accedir a aquestes subvencions amb una certa garantia d'èxit, sinó també per establir una relació formalitzada amb l'Ajuntament.

■ 3.3.3. Lideratges i interlocucions

Si hi ha algun argument implícit que s'amaga darrere de l'interès per l'associacionisme immigrant per part dels poders públics és la seva intenció per poder identificar els lideratges existents en el si d'aquests col·lectius, tot determinant quin (o quins) són els que exerceixen major influència sobre els col·lectius. Poder tenir una connexió directa amb les opinions i els debats que es formen entre aquests col·lectius mou els poders públics a contactar amb les diferents propostes associatives que es concreten. Disposar d'una interlocució esdevé un mecanisme efectiu per tal de poder desenvolupar de manera més efectiva les seves polítiques adreçades envers aquests col·lectius.

La determinació d'aquests lideratges, tal com s'ha exposat en el capítol 1.5, no depèn només de les evidències del seu predicament dins dels seus col·lectius de referència, sinó de la selecció preferent d'una sèrie de trets que fan que uns lideratges siguin més atractius que uns altres. Això ens porta a parlar de nou d'expectatives en relació amb aquestes representacions. Dues afirmacions rotundes expressades per dos tècnics de llarga experiència en els seus municipis, ens serveixen d'entrada en aquesta qüestió: «Volem líders que ens vinguin a treure les castanyes del foc» i «que ens vagin bé, que ens en puguem refiar». En la primera afirmació, s'expressa clarament la voluntat instrumental implícita que s'incorpora dins l'interès per aquest associacionisme: la seva capacitat per tal de poder contenir el col·lectiu de referència, i evitar que s'hi generi cap mena de tensió social. Les associacions esdevenen així una mera extensió de la voluntat política, a fi de poder arribar a influir sobre la vida quotidiana d'aquests col·lectius. Les dificultats que sovint s'expressen en la comunicació directa entre els poders públics i aquests col·lectius (encoratjades amb determinats arguments que accepten que aquesta comunicació és més difícil amb uns col·lectius immigrants que amb altres, al·ludint a criteris que van més enllà de les dificultats idiomàtiques) genera una definició del paper subaltern d'aquestes entitats. En el segon argument, el que està en joc no és tant el fet que aquest lideratge es defineixi en virtut del que es desitja, sinó l'evidència que les seves accions segueixen generant un recel profund entre els responsables polítics, que sovint desconeixen «el

que s'amaga darrera d'aquestes associacions i persones». Aquest recel és força intens quan es parla del col·lectiu marroquí, fet que mostra la pervivència d'un profund prejudici respecte a la valoració de les actituds i els arguments que manifesten els membres d'aquest col·lectiu.

L'expressió d'aquest profund recel vers el lideratge contrasta amb les expectatives que s'aboquen en relació amb aquests lideratges, fet que denota un evident contrasentit, una tensió entre ambdues idees que dificulta la consolidació d'un sentiment de confiança respecte a les iniciatives col·lectives dels marroquins, en una dimensió probablement molt més significativa que amb altres col·lectius d'origen immigrant a Catalunya.

El contacte amb aquests lideratges permet obrir un canal de connexió amb els col·lectius, però també hi ha altres conductes paral·leles que potser atorguen més confiança als responsables municipals, com ara les figures dels mediadors o agents d'acollida contractats pels ajuntaments. Aquests professionals no només desenvolupen una funció facilitadora de la comunicació entre els serveis municipals i els col·lectius immigrants (especialment quan hi ha dificultats idiomàtiques), sinó que també permeten abocar un conjunt d'informacions significatives sobre la realitat d'aquests col·lectius. Els tècnics entrevistats valoren molt positivament la tasca d'aquests professionals, ja que els permeten connectar directament amb una sèrie d'aspectes que sovint passen totalment desapercebuts a ulls de les persones que no pertanyen al col·lectiu. Es considera que aquests professionals poden oferir un conjunt d'informacions que no es troben esbiaixades pel fet que aquests liderin alguna iniciativa associativa, fet que dóna a la seva tasca una utilitat de primer ordre. L'ús estratègic d'aquestes informacions per part dels poders públics és molt útil per poder definir el marc de relacions amb els col·lectius (i, especialment, amb els promotors associatius). Aquesta dimensió de connectors col·loca de vegades aquests professionals en situacions un xic incòmodes respecte als seus propis col·lectius, que valoren críticament la seva funció, especialment si consideren que aquesta contribueix a facilitar informacions significatives. No obstant això, en altres ocasions –algunes citades pels entrevistats–, aquestes persones que anteriorment havien ocupat aquest paper professional de mediadors o agents d'acollida, aprofiten aquesta situació per desenvolupar ells mateixos altres iniciatives associatives.

La proximitat d'aquests lideratges en relació amb les instàncies públiques genera lectures diferents en el si dels professionals entrevistats. Alguns comenten críticament la dimensió clarament política que desenvolupa un cert tipus de lideratge, que inverteix decididament els seus esforços per aconseguir el suport dels responsables polítics d'un ajuntament, i no dubten a entrar en contacte amb aquests de cara a convèncer-los de les seves propostes associatives. L'objectiu és aconseguir una comunicació directa amb ells, que permeti sobrepassar els tràmits d'una relació prèvia amb altres instàncies més tècniques (alguns dels entrevistats expressen obertament la sensació de sentir-se relegats a un segon terme), i mantenir un canal molt més directe (per exemple, disposar dels telèfons personals és un indicador efectiu

d'aquesta «proximitat»). D'altres, en canvi, es fan ressò d'un cert sentiment expressat per altres membres dels col·lectius, que sovint ignoren l'existència d'aquests lideratges, interpretats com a expressions d'una inversió personal per aconseguir un benefici particular. Malgrat que ja ens hem referit a aquesta qüestió en el capítol anterior, el cert és que el comentari expressat per part d'un dels entrevistats, que digué que «hi ha gent marroquina que pensa [en relació a aquests lideratges] que quan més a prop s'està de l'ajuntament, més lluny s'és del col·lectiu», és prou significatiu de la valoració que desperta entre els membres del col·lectiu marroquí determinades expressions de lideratge (i associatives), més preocupades per establir una relació de tipus vertical amb les instàncies públiques (per tal d'aconseguir-ne el reconeixement), que no d'assentar unes relacions molt més horitzontals que els vinculin estretament amb els seus col·lectius de referència. Tal com hem argumentat anteriorment, la crítica a l'excessiva dimensió personalista de les expressions associatives en el si del col·lectiu marroquí, no s'ha d'entendre com la manifestació d'una determinada cultura política trasplantada, sinó sobretot pel fet que es prioritzen en el context de recepció de la societat catalana les expressions d'un lideratge que s'entén de forma jeràrquica i monolítica, sense atendre les seves legitimitats precàries.

Aquesta forma de simplificar la sempre delicada qüestió de la representació d'un conglomerat social essencialment complex sovint ignora l'expressió d'arguments més propis d'un elitisme social que, malgrat reclamar la interlocució d'un col·lectiu determinat, al mateix temps expressa la seva explícita diferenciació. La sensació que darrere de les expressions d'algunes de les iniciatives associatives marroquines a Catalunya es formulen aquests arguments de caràcter elitista, és exposat de manera molt crítica per part dels tècnics municipals entrevistats, que hi veuen una forma èticament qüestionable d'aconseguir una certa legitimació de la seva interlocució a ulls dels poders públics locals. Aquest menyspreu respecte d'alguns membres del col·lectiu (sovint argumentat en forma d'un discurs que insisteix sobre el nivell formatiu dels seus membres) és àmpliament criticat per aquests professionals, malgrat que saben que aquesta estratègia argumentativa pot ser molt útil en determinats contextos, per tal de legitimar la capacitat d'intermediació d'aquests lideratges. De vegades, aquests arguments són expressats en contextos marcats per alguna situació de desacord, o bé davant d'un conflicte obert, on sovint es recorre a l'argument del nivell formatiu i al tarannà tradicional d'alguns membres del col·lectiu («es tracta de gent poc formada i molt tradicional», esdevé una frase feta que s'empra molt freqüentment), com a forma d'explicar la clau del conflicte. Al mateix temps que s'utilitza aquesta situació per mantenir la distància respecte d'aquest perfil, des d'aquests discursos elitistes s'ofereix l'alternativa del diàleg per superar aquests desacords, tot mostrant activament la capacitat per racionalitzar moltes de les situacions de contrast i d'adaptació que acompanyen el procés migratori, i poder seguir afirmant que treballen activament per a la integració del seu col·lectiu de referència.

■ 3.3.4. Revisant les experiències associatives

Els tècnics entrevistats consideren que en la valoració global d'un col·lectiu immigrant (és a dir, en la inserció social del col·lectiu en un context local determinat), la percepció de les seves expressions associatives té un paper determinant. Moltes de les dimensions que han de condicionar el procés d'integració social d'aquests col·lectius s'expressen en la forma en què s'associen. En aquest sentit, l'evidència que una part molt significativa del teixit associatiu marroquí a Catalunya es trobi vinculat amb l'expressió d'una identitat religiosa, és interpretat com un dels factors que condiciona (no gaire favorablement, s'argumenta) a favor de la seva inserció social. Ja ens hem referit abastament a aquesta qüestió en capítols anteriors, però els comentaris dels tècnics entrevistats ens posen de nou davant de l'evidència que no és tant la funció que acompleixen les diferents expressions associatives les que veritablement condicionen l'evolució d'aquesta integració social, com les percepcions socials que determinades expressions associatives generen entre l'opinió pública de les societats receptores. Les *percepcions socials* sobrepassen les *proposicions socials* que elaboren aquestes instàncies organitzatives, fet que no afavoreix la valoració objectiva de la seva influència sobre aquest procés tan complex.

Tal com hem dit al principi d'aquest capítol, els arguments expressats pels tècnics municipals contribueixen a reduir les expectatives respecte d'aquest associacionisme, mostrant-ne les mancances, però també les possibilitats reals de convertir-se en veritables promotores de la integració dels seus col·lectius. Un dels tècnics entrevistats va al·ludir l'existència del que ell va anomenar «associacionisme informal, que potser és més efectiu que el formal». Aquesta afirmació és indicativa de l'existència d'unes formes de sociabilitat que, malgrat no presentar-se com a estructurades formalment, no per això deixen de ser efectives d'acord amb els objectius i els interessos que les conformen. Els anomenats *lideratges naturals* (potser una expressió que denota que els altres lideratges formals no acaben de funcionar del tot), els grups de dones que es troben en contextos de formació, determinades estructures de solidaritat intracomunitària..., tots ells denoten que la sociabilitat d'aquests col·lectius no s'esgota només amb la configuració d'entitats formals.

Els tècnics entrevistats consideren que en el conjunt d'iniciatives associatives marroquines s'expressen més projectes que realitats, més ganes que possibilitats reals de dur-les a terme. D'alguna manera, dels seus comentaris es desprèn que aquests professionals preferirien que els responsables d'aquestes associacions fossin capaços de definir projectes amb objectius assolibles d'acord amb les seves capacitats. No dubten de les seves voluntats i il·lusions, però creuen que despertar tantes expectatives pot ser contraproductiu per al seu reconeixement com a agents actius de la integració dels seus col·lectius. Moltes vegades aquestes entitats desconeixen els feixucs requeriments que imposa la burocràcia administrativa, fet que pot arribar a afectar la seva capacitat per poder concretar aquests projectes, ja que, com va afirmar explícitament un dels entrevistats, «l'important no és només obtenir suport

per tirar endavant un projecte, sinó després justificar-lo administrativament i demostrar que ha estat útil». Aquesta capacitat de gestió no és un bagatge, a judici dels tècnics municipals, de què disposen totes les iniciatives associatives. A vegades la clau es troba en un problema de personal que tingui aquestes habilitats i competències, i que les posi a disposició de les entitats. En altres casos, però, es tracta d'una qüestió de relleu i/o renovació al capdavant d'aquestes associacions, un problema que ja hem exposat en l'apartat anterior.

D'altra banda, els comentaris dels tècnics municipals també s'adrecen a l'orientació temàtica de les activitats que proposen aquestes entitats. Per a alguns professionals, el fet que aquestes associacions es mantinguin en la línia de la promoció de les seves especificitats culturals (és a dir, que es mantinguin en una *lògica expressiva*, tal com argumentàvem en l'apartat 1.4), representa una rêmora per a la seva evolució com a entitat social. Altres entrevistats, en canvi, consideren força important el manteniment d'aquestes reivindicacions, i ho argumenten de tres maneres: perquè és una forma per enfortir el vincle entre aquestes iniciatives associatives i els seus col·lectius de referència (cosa que, tal com hem vist anteriorment, no es produeix ni es manté de forma automàtica); perquè és una bona estratègia per afavorir la sensibilització social de la societat receptora en relació amb aquests col·lectius; i perquè la reivindicació d'una especificitat se suggereix implícitament dins d'aquest marc d'oportunitats que ofereixen les societats receptores a aquest associacionisme, orientant-lo específicament en aquesta direcció, i exclouent-lo explícitament d'altres àmbits de participació social i política. Segons les afirmacions d'un dels tècnics, «les associacions immigrants donen un toc de diversitat a la vida social dels municipis».

La crítica a aquest associacionisme esdevé també una crítica a les expectatives generades al voltant seu i, sobretot, a la projecció d'una sèrie de pressupòsits que tendeixen a afavorir determinades expressions associatives. Un cas que exemplifica aquest aspecte té a veure amb l'associacionisme de dones marroquines. L'experiència dilatada de municipis els responsables dels quals ja porten força temps treballant en l'acollida de la immigració i la revisió (auto)crítica, ens serveixen per expressar les contradiccions que hi ha en aquest àmbit: en una població de la regió metropolitana de Barcelona, on resideixen persones d'origen marroquí des de ja fa molts anys, l'única expressió associativa existent era un oratori obert al principi dels anys noranta. El creixement quantitatiu i qualitatiu d'aquest col·lectiu no només generava noves formes de resposta per part de les institucions públiques, sinó que es suggeria la necessitat de comptar amb interlocutors del col·lectiu. Els tímids contactes amb l'oratori s'establien en forma de col·laboracions molt puntuals i poc definides, en part per l'expressió d'una certa reticència del consistori a haver de negociar amb una institució religiosa. Després d'un parell d'iniciatives associatives que no van reeixir, des de l'àmbit de la regidoria de serveis personals es va suggerir la possibilitat de donar suport («acompanyar els seus primers passos», va ser l'expressió utilitzada per la responsable política entrevistada) un grup de dones marroquines, per tal que constituïssin una associació formal. Després d'uns quatre anys de funcionament i

d'haver aportat (discretament) una quantitat important de capital polític per a la promoció d'aquesta entitat, el balanç fou força descoratjador, ja que les fortes dinàmiques socials existents en el si d'aquest col·lectiu local havien invalidat aquesta proposta associativa que, de manera implícita, volia contribuir a contrabalançar la influència que exercia l'oratori sobre el col·lectiu. El que cal aprendre d'aquesta iniciativa (també expressada en altres municipis, en considerar com a línia preferent la promoció de l'associacionisme femení immigrat) és que més enllà de les darreres voluntats que puguin incorporar-se implícitament en el suport públic a aquestes iniciatives, cal tenir ben presents les dinàmiques socials preexistents en el si d'aquests col·lectius. Si pot ser certament criticable la voluntat d'enfrontar entre si diferents models d'associacionisme (en un doble criteri: perquè parteixen del prejudici respecte d'un determinat model que s'orienta en clau religiosa, en el sentit que es considera que és contraproduent per a la consecució d'un procés d'integració social, i perquè esdevé una pràctica d'enfrontament polític èticament qüestionable, pel que implica de manipulació i dirigisme), encara ho és més el fet de denotar un desconeixement de les dinàmiques socials d'aquests col·lectius en el seu territori (fet que també podria ser interpretat com l'evidència d'una manca d'interès per la seva realitat).

La rebaixa necessària de les expectatives projectades sobre aquest associacionisme genera una altra evidència: respecte d'aquestes iniciatives s'estan cremant etapes massa de pressa, sense deixar que aquestes associacions facin la seva evolució natural. Aquesta afirmació, reconeguda en major o menor mesura pels entrevistats, denota les urgències que es troben presents en la valoració que els poders públics elaboren d'aquestes expressions associatives. Voler fer recaure sobre ells una sèrie de responsabilitats, dins de la confluència de dinàmiques socials tan complexes com la convivència o la cohesió social, serveix per difuminar la responsabilitat de les instàncies públiques per garantir les condicions estructurals que puguin afavorir aquests processos. La necessària participació activa dels actors socials –en aquest cas, les associacions d'origen immigrat–, pot veure's afectada per aquesta ràpida exposició social que genera noves expectatives respecte d'uns col·lectius que segueixen madurant com a grup, dins d'un context social que sovint es mostra reactiu a la seva presència.

4. Conclusions: proposar un nou guió per a la participació

Arguments de síntesi

Hi ha una afirmació àmpliament acceptada que diu que l'associacionisme d'origen immigrant actua com a motor de la integració social dels seus col·lectius de referència. Aquesta afirmació profundament propositiva s'empra, això no obstant, de forma descriptiva, donant per fet que el treball que duen a terme aquestes entitats va en direcció d'aquest objectiu. En aquest treball no hem volgut posar a prova aquesta afirmació, ja que és l'argument sobre el qual giren bona part de les iniciatives associatives que hem analitzat; però sí que hem considerat apropiat debatre la forma en què s'intenta assolir aquest objectiu. Per això ens ha estat molt útil partir de la consideració d'aquestes associacions (i dels seus promotors), com a «actors» que juguen un paper destacat en aquest procés, i en el qual empen les seves estratègies particulars amb l'objectiu d'assolir els seus interessos. La capacitat d'aquests actors per orientar-se estratègicament en relació amb els seus objectius posa de manera implícita una sèrie d'interrogants respecte a la narració que defineix el marc on s'emplaça la seva acció: el guió de l'obra que s'interpreta (en aquest cas, el de la integració social dels col·lectius immigrants), acaba sent (re)interpretat pels actors que apareixen en escena?

Aquesta ha estat la pregunta central que ha volgut resoldre aquest treball, encara que potser reformulada d'una manera menys retòrica: són les entitats associatives d'origen immigrant (en aquest cas, les d'origen marroquí) capaces de redefinir el guió de la integració social dels seus col·lectius, proposant nous arguments, i anant més enllà del que prèviament havia estat escrit per altres actors (en especial els polítics)? Es podria donar una primera resposta afirmativa si es parteix de la idea que aquestes associacions siguin conceptualitzades plenament com a nous actors polítics. Però és aquesta la percepció que es té d'aquestes iniciatives associatives, o encara s'hi pensa com a eterns candidats a una participació política limitada a la possessió d'uns drets, i no a l'exercici d'una pràctica ciutadana?

Encara que aquests actors no siguin reconeguts plenament en la seva condició política, les expressions de sociabilitat que protagonitzen, contribueixen, encara de manera modesta, a transformar els paràmetres de la participació ciutadana en contextos locals concrets. Atesa la dimensió d'aquesta recerca, només hem pogut ana-

litzar la tasca de dos actors, els responsables associatius i els tècnics municipals en matèria d'immigració, i per tant és a través seu que mostren com es desenvolupa aquesta pràctica associativa en aquests contextos. En funció dels seus comentaris i afirmacions podem presentar alguns dels punts que sintetitzen el contingut d'aquesta recerca. Són aquests:

Les expressions associatives són un dels principals indicadors que mostra la fase d'estabilització del cicle migratori marroquí vers Catalunya. Al mateix temps, són la manifestació de l'evolució qualitativa d'aquest col·lectiu, davant d'un associacionisme que s'adapta progressivament a les seves noves necessitats i demandes.

L'expressió associativa ha acompanyat el procés d'assentament del col·lectiu marroquí a Catalunya des del final dels anys setanta. Aquest període d'assentament, amb les seves aportacions significatives, representa un episodi en la memòria social d'aquest col·lectiu que perdura avui dia. En el balanç de la seva trajectòria, es pot veure com els marroquins han trobat els seus espais propis (des d'oratoris a associacions socioculturals), en un procés lògic de desvinculació respecte de les entitats de solidaritat que els van oferir la primera atenció social.

Contra la idea àmpliament estesa que el col·lectiu marroquí no demostra tenir una cultura associativa, l'explotació del Registre d'Entitats del Departament de Justícia demostra que des del principi dels anys vuitanta els marroquins han arribat a constituir fins a 298 entitats. Bona part d'aquest teixit associatiu resta inactiu avui en dia, però és força significatiu valorar que el 80 % de les entitats es van crear durant el període 1996-2007. Per tant, la seva vitalitat associativa té una doble dimensió, prolongada en el temps (des de 1981) i reactivada recentment (en els anys 2006 i 2007 s'han creat 41 entitats noves).

La precarietat estructural, tant de recursos materials com humans, que manifesta bona part d'aquest teixit associatiu, sovint és reemplaçada per una forta dosi de voluntarisme i d'una convicció de servei al seu propi col·lectiu per part dels equips que formen aquestes associacions. El seu limitat reconeixement social i polític contribueix encara més a mantenir aquesta precarietat.

El factor religió defineix el contingut de gairebé la meitat de les associacions que formen part d'aquest teixit social. De fet, aquest ha estat un element molt més estructurant dins d'aquestes expressions associatives, que no dins d'altres que han començat a emergir els darrers anys. La centralitat d'aquest element dins la configuració d'aquests col·lectius és una evidència contrastable, davant la qual les entitats de contingut sociocultural es posicionen de manera diferent.

Aquestes entitats mostren un dèficit evident de massa associativa, que és prou indicatiu del seu grau de predicament social entre els seus col·lectius. De resultes d'això, el seu grau d'influència sobre el col·lectiu, especialment a l'hora de mobilitzar-lo, acostuma a ser baix.

Els responsables associatius que han estat entrevistats reconeixen que les seves propostes i iniciatives sovint desperten el recel i la desconfiança del seu propi col·lectiu. A vegades, aquestes són mal enteses per gent del seu col·lectiu, que descon-

fia de tota expressió d'institucionalització per por que el col·lectiu sigui instrumentalitzat, ja sigui per interessos personals o bé en benefici de grups concrets. Aquest és, probablement, un dels principals llegats d'una cultura política trasplantada d'origen, que dificulta encara més la consolidació d'aquestes expressions associatives.

Excepte algunes entitats plenament consolidades i que compten amb un ampli reconeixement social i polític, bona part de les entitats consultades mostren mancances serioses a l'hora d'organitzar una estructura de treball, amb càrrecs i responsabilitats diferenciades. La manca de personal provoca que recaigui sobre una mateixa persona tot un conjunt de funcions que, en altres condicions, compartiria amb altres persones.

La dimensió transnacional és un dels reptes pendents per aquest associacionisme, ja que els contactes que aquestes entitats mantenen amb altres del mateix origen o de la mateixa condició social són encara circumstancials i puntuals.

Hi ha un dèficit de relacions de qualitat entre aquestes entitats i altres associacions, ja siguin marroquines, de veïns, de la resta del teixit social, o partits polítics. És un aspecte que els mateixos entrevistats reconeixen com una de les principals mancances de la seva pràctica associativa. Malgrat que és possible identificar casos en els quals s'expressen relacions cooperatives molt fructíferes, en conjunt les relacions es defineixen com a puntuals i esporàdiques, fet que limita en gran manera afermar un capital social potent.

La qüestió de la representació del col·lectiu davant la societat catalana i, en especial, els poders públics, genera una certa disputa respecte a les potencialitats d'unes o altres entitats per cobrir aquesta responsabilitat. Això genera un entrecreuament continu d'afirmacions contra crítiques, que contribueix a enrarir l'ambient de relació entre les diferents entitats. No obstant això, cada vegada més existeix la convicció entre algunes entitats que aquesta representativitat és tan circumstancial i canviant, que no val la pena discutir-la.

Es fa una sobrevaloració de les entitats immigrades i del seu paper social, fet que contribueix a crear expectatives que després no es poden acomplir. Aquest és un dels reconeixements fonamentals que proposen els tècnics municipals en relació amb aquestes expressions associatives, tot suggerint que aquestes han de seguir un cicle natural, en el qual les seves iniciatives siguin considerades útils pels diferents actors implicats, i no forçar-les a adquirir unes responsabilitats que les sobrepassen.

La confiança és la matèria primera de la sociabilitat, i en l'avaluació d'aquest associacionisme és possible observar que la confiança és un element que manca en aquestes expressions associatives. Hi ha una manca de confiança per part d'aquells a qui s'adrecen aquestes iniciatives, de l'entorn social on s'expressen i dels poders públics que les observen amb detall per mesurar-ne la influència social. Sense la recuperació d'aquesta confiança, aquestes expressions associatives es troben abocades al fracàs.

Cinc idees clau

- **Les expressions associatives d'origen immigrant suggereixen nous interrogants respecte a la manera en què la nostra societat conceptualitza la participació política i ciutadana.** La pràctica associativa pot contribuir a preparar l'accés a l'esfera política d'aquests col·lectius, però el més significatiu és que aquesta ja contribueix a transformar els paràmetres de la participació ciutadana en contextos locals, i en una dimensió micropolítica i de proximitat. En aquests espais i en aquestes pràctiques, hi participen persones immigrades, potser no per la seva condició sinó com a membres que comparteixen una condició de veïnatge amb altres persones autòctones.
- **El fet de mantenir iniciatives associatives que només progressin vers l'interior dels seus col·lectius de referència limita considerablement la possibilitat de crear lligams entre persones i col·lectius diferents.** Les pertinences comunes no sorgeixen espontàniament; per això, cal invertir en participació, per enfortir la pràctica associativa, però també com a forma per desenvolupar sociabilitats que siguin permeables, que incorporin connexions externes i que no s'elaborin sobre un principi d'exclusivitat cultural i/o religiosa.
- **El feble encaix social d'aquest associacionisme en limita la rellevància en els processos de convivència i cohesió social.** És necessari superar la idea que aquest és un associacionisme subaltern o inferior a altres expressions de la societat civil. Per aquest motiu, és necessari reforçar-ne l'encaix a partir d'iniciatives que reforcin el treball cooperatiu i en xarxa amb altres entitats del tercer sector, aprofitant les pertinences compartides que es poden generar en un context local concret.
- **Segueix havent-hi una sèrie de factors que fragilitzen les iniciatives associatives en el col·lectiu marroquí.** No tots aquests factors poden atribuir-se a la importació d'elements de la cultura política marroquina, sinó que també són resultat del context competitiu on s'insereix aquest associacionisme. El personalisme, les influències polítiques externes i internes, el faccionisme o la manca de claredat en les propostes associatives, són algunes de les pràctiques que generen un profund recel respecte d'aquestes iniciatives.
- **La preeminència de la lògica doctrinal-religiosa en aquest teixit associatiu limita la pluralitat de dimensions d'identificació col·lectiva entre els marroquins de Catalunya.** La lògica religiosa només n'és una, i encara que sigui significativa identitàriament, no necessàriament resumeix la diversitat de pertinences dins d'aquest col·lectiu. Les administracions públiques haurien de comprendre l'existència d'aquesta pluralitat d'identificacions, mesurant en cada realitat concreta la rellevància d'un o altre factor d'identificació col·lectiva.

Propostes de treball

Agruparem les propostes de treball en cinc blocs:

Propostes generals

En el conjunt d'iniciatives associatives d'origen immigrant, hi ha un potencial de sociabilitat que no s'ha de menysprear. Per tant, amb caràcter general, cal optar decididament pel reconeixement i la potenciació d'aquestes iniciatives, en les diferents polítiques que es despleguin en l'àmbit local i autonòmic.

En el marc de la promoció de la participació social dels col·lectius immigrants, no és gaire efectiu promoure únicament iniciatives que afavoreixin el desenvolupament dels seus lligams interns. Cal promocionar activament els àmbits de participació transversals, que apleguin sectors molt variats de l'associacionisme en barris i ciutats, per tal d'afavorir el vincle de nous lligams que permetin afermar un capital social que estableixi ponts. La compartimentació i la dispersió temàtica, diferenciant entitats entre si, trenca la possibilitat de percebre de manera global les expressions associatives en un determinat municipi, i obre la porta als replegaments particularistes.

Davant la rellevància que ha pres el factor religiós en el si del col·lectiu marroquí, es fa necessari mantenir una alternativa d'organització associativa que es defineixi en clau sociocultural, simplement per un criteri d'oferir diferents camins d'expressió associativa dins aquest col·lectiu. Tan negatiu seria negar la referència religiosa, com donar més credibilitat a les de caràcter secular.

Propostes per potenciar les relacions entre associacions marroquines

Les iniciatives a favor de la constitució d'espais de debat intern entre associacions contribueixen a fer que el col·lectiu marroquí pugui compartir experiències i punts de vista. Caldria recolzar totes les propostes dirigides a instituir aquests espais d'autoreflexió comunitària.

Una manera de potenciar la confiança entre entitats és evitar d'enfrontar-les entre si a l'hora d'accedir a alguna mena de recurs públic, sent transparent i objectiu a l'hora de concedir les ajudes, i sense caure en favoritismes injustificables.

Propostes per enfortir les relacions vers l'exterior del col·lectiu

Com a punt de partida, els poders públics han d'atorgar reconeixement i credibilitat social a les iniciatives associatives d'aquests col·lectius, sense establir una distinció segregadora respecte de la resta del teixit social.

Cal promoure propostes que contribueixin a fer que el teixit social d'un barri o municipi actui amb una voluntat acollidora respecte les noves iniciatives associatives que desenvolupen els col·lectius immigrants (establint, per exemple, un programa d'entitats acollidores).

Propostes a favor de la formació

Les iniciatives de formació de responsables o dinamitzadors associatius han d'insistir sobre els aspectes més funcionals i instrumentals, per tal que se'ls pugui dotar dels instruments més útils per gestionar de manera adequada una associació.

Una formació conjunta entre responsables associatius marroquins i tècnics municipals serviria per establir unes relacions basades en la confiança, tot valorant les possibilitats d'uns i d'altres a l'hora d'elaborar projectes comuns.

Propostes a favor de l'accés a recursos

Cal agilitzar i/o alleugerir les tramitacions burocràtiques dels projectes que són presentats per les entitats, que en dificulten seriosament la consolidació com a iniciativa associativa.

Cal també considerar la possibilitat d'incentivar les entitats que presentin uns projectes viables, per tal que puguin invertir un cert capital en infraestructura i personal. Es podria pensar en una mena d'ajuts anuals, renovables fins a un màxim de tres anys, sempre que l'entitat sigui capaç de desenvolupar una memòria d'activitats significativa i interessant pels objectius de convivència i participació que hagin estat plantejats, i que cobriria la dedicació parcial d'una persona. Aquestes beques de promoció associativa haurien de servir per assentar les primeres bases d'unes iniciatives associatives, que posteriorment caldria consolidar més fermament.

Bibliografia

- AGULHON, M.; BODIGUEL, M. *Les associations au village*. Le Paradou: Éditions Actes du Sud, 1981.
- AJA, eliseo; DIEZ, Laura. «La participación política de los inmigrantes». *Puntos de Vista. Cuadernos del Observatorio de las Migraciones y de la Convivencia Intercultural de la ciudad de Madrid*, núm. 2, p. 7-20. 2005.
- AKIOUD, Hassan; CASTELLANOS, Eva. *Els amazics. Una història silenciada, una llengua viva*. Valls: Cossetània Edicions, 2007.
- ANDERSON, Uwe. «Consultative institutions for migrant workers». A: LAYTON-HENRY Zig (ed.). *Political rights of Migrant Workers in Western Europe*. Londres: Sage, 1990, p. 113-126.
- APARICIO, Rosa; TORNOS, Andrés. *Las redes sociales de los inmigrantes extranjeros en España. Un estudio sobre el terreno*. Madrid: Observatorio Permanente de la Inmigración-Ministeri de Treball i Afers Socials, 2005.
- APARICIO, Rosa; VAN HAM, Carolien; FERNÁNDEZ, Mercedes; TORNOS, Andrés. *Marroquíes en España*. Madrid: Universidad Pontificia Comillas, 2005.
- APPADURAI, Arjun. *Fear of small numbers. An essay on the geography of anger*. Londres: Duke University Press, 2006.
- ARIÑO, Antonio. «Asociacionismo, ciudadanía y bienestar social». *Papers*, núm. 74 (2004), p. 85-110.
- BANTON, Michael. «Voluntary associations. Anthropological aspects», *International Encyclopedia of the Social Sciences*. Nova York: The Macmillan Press, 1974. [ed. David Shills]. p. 357-362.
- BARON, S.; FIELD, J.; SCHULLER, T. (eds.). *Social capital: critical perspectives*. Oxford: Oxford University Press, 2000.
- BARREIRO, Fernando. *El capital social: què és i com es mesura*. Barcelona: Diputació de Barcelona - Centre per a la Innovació Social, 2003. (Síntesi, núm. 6).
- BLANCO, Ismael; GOMA, Ricard (coords.). *Gobiernos locales y redes participativas*. Barcelona: Ariel, 2002.
- BOURDIEU, Pierre. «Le capital social. Notes provisoires». *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, núm. 31, gener 1980.
- BOURDIEU, Pierre. «The forms of capital». A: RICHARDSON, J. G. (ed.). *Handbook of Theo-*

- ry and Research for the Sociology of Education*. Nova York: Greenwood, 1986, p. 241-258.
- BOURDIEU, Pierre; WACQUANT, Loïc J. D. *Per a una sociologia reflexiva*. Barcelona: Herder, 1994.
- BOURDIN, Alain; LEFEUVRE, Marie-Pierre; GERMAIN, Annick. *La proximité. Construction politique et expérience sociale*. París: L'Harmattan, 2005.
- BOUSETTA, Hassan. «Citoyenneté et représentation politique. L'exemple des Belges d'origine marocaine à Bruxelles». A: BEKKOUCHE, Adda (ed.). *La sous représentation des Français d'origine étrangère*. París: L'Harmattan, 2005, p. 65-82.
- BRIQUET, Jean Louis; SAWICKI, Frédéric (dirs.). *Le clientélisme politique dans les sociétés contemporaines*. París: PUF.
- BRUBAKER, Rogers. *Citizenship and Nationhood in France and Germany*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
- CAMPBELL, Catherina. «Putting social capital in perspective: a case of unrealistic expectations». A: MORROW, G. (ed.). *An appropriate capitalisation? Questioning social capital*. 2001. (www.lse.ac.uk/Depts/Gender/an_appropriate_capital.htm). Consulta a la web: 23 d'octubre de 2006).
- CAONGCG (COMISSIÓ D'ASSOCIACIONS I ORGANITZACIONS NO GOVERNAMENTALS DE LES COMARQUES DE GIRONA). *Informe de Girona: cinquanta propostes sobre immigració*. Girona: 1992.
- CASEY, John. «Les associacions i la integració d'immigrants estrangers», *Revista Catalana de Sociologia*, núm. 6. 1997.
- CASTEL, Robert. «De la exclusión como estado a la vulnerabilidad como proceso». *Archipiélago*, núm. 21. 1994.
- CASTIÑEIRA, Àngel; VIDAL, Pau (coords.). *Llibre blanc del tercer sector cívico-social*. Barcelona: Generalitat de Catalunya-Centre d'Estudis de Temes Contemporanis, 2003.
- CHAIB, Mohamed. *Ètica per una convivència. Pensar la immigració. L'islam a casa nostra*. Barcelona: L'esfera dels llibres, 2005.
- COLECTIVO IOÉ. *Marroquins a Catalunya*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana - Institut Català d'Estudis Mediterranis, 1994.
- COLEMAN, James S. «Social capital in the creation of human capital». *American Journal of Sociology*, vol. 94 (1), 1988, p. 95-121.
- COLOM, Francisco. *Razones de identidad. Pluralismo cultural e integraci3n política*. Barcelona: Anthropos, 1998.
- CORZO, Susana. *El clientélisme polític como intercambio*. Barcelona: Institut de Ciències Polítiques i Socials, 2002. Working Paper núm. 206.
- CUCÓ, Josepa. *Antropología urbana*. Barcelona: Ariel, 2004.
- DA COSTA, A. *Sociedade de bairro*. Oeiras: Celta Editorial, 1999.
- DIPUTACIÓ DE BARCELONA. «Asociacionismo inmigrante». A: MALUQUER, E. (dir.). *II Informe sobre inmigraci3n y trabajo social*. Barcelona: Diputaci3n de Barcelona, 1997.
- DOMINGO, A.; CLAPÉS, J.; PRATS, M. *Condicions de vida de la poblaci3n d'origen africà i*

- l'latinoamericà a la Regió Metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Àrea Metropolitana-Diputació de Barcelona, 1995.
- ESCALERA, Javier. «Sociabilidad y relaciones de poder». *Revista Kairos*, núm. 6, 2000, p. 1-19.
- FAIST, Thomas. «The crucial meso-level». A: HAMMAR, T.; BROCHMANN, G.; TAMAS, K.; FAIST, Th. (eds.). *International migration, immobility and development. Multidisciplinary perspectives*. Oxford: Berg, 1997.
- FEMP (FEDERACIÓN ESPAÑOLA DE MUNICIPIOS Y PROVINCIAS). *Los municipios y la integración social de los inmigrantes*. Madrid, 1995.
- FURBEY, Robert; et al. *Faith as social capital. Connecting or dividing?* Londres: Foundation Joseph Rowntree, 2006.
- GEISSER, Vincent. *Ethnicité républicaine. Les élites d'origine maghrébine dans le système politique français*. París: Presses de la FNSP, 1997.
- GERMAIN, Annick. «Capital social et vie de quartier en contexte multiethnique». Ponència presentada al seminari «Les possibilités et les défis de la diversité: un rôle pour le capital social» (Montreal, 24-25 de novembre de 2003). (Consulta al web: 10 de febrer de 2005).
- GIL, Sandra. *Migraciones y gestión de la diversidad en el contexto europeo. Informe comparado sobre las políticas migratorias en los Países Bajos y el Estado español*. Madrid: Ambaixada del Regne dels Països Baixos-TNI-IECAH, 2002a.
- GIL, Sandra. «Políticas públicas como tecnologías de Gobierno. Las políticas de inmigrantes y las figuras de la inmigración». A: AGUIRRE, M.; CLAVIJO, C. (eds.). *Informe sobre el Estado del Bienestar en España 2002. Las migraciones*. Madrid: FUHEM, 2002b.
- GONZÁLEZ-ENRÍQUEZ, Carmen. «Active civic participation of immigrants in Spain». Country report preparat per al projecte europeu Politis. Oldenburg: Universitat Carl von Ossietzky, 2005.
- HAENNI, Patrick. «La France face à ses musulmans: émeutes, jihadisme et dépolitisation», *Esprit*, núm. 328, octubre 2006, p. 112-145.
- HAMMOUDI, Abdellah. *Maestro y discípulo. Fundamentos culturales del autoritarismo en las sociedades árabes*. Barcelona: Anthropos, 2007.
- HARRIS, Margaret. «A special case of voluntary associations? Towards a theory of congregational organization», *British Journal of Sociology*, vol. 49 (4), 1998, p. 602-618.
- HERREROS, Francisco. *The problem of forming Social Capital: why trust?* Basingstoke: Palgrave-Macmillan, 2004.
- ION, Jacques; FRANGUIADAKIS, Spyros; VIOT, Pascal. *Militer aujourd'hui*. París: Cevipof-Autrement, 2005.
- IRELAND, P. *The policy challenge of ethnic diversity: Immigrant politics in France and Switzerland*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
- JACOBS, Dirk. «Arab European League (AEL): The rapid rise of a radical immigrant movement», *Journal of Muslim Minority Affairs*, vol. 25(1), 2005, p. 97-115.

- JACOBS, Dirk; TILLIE, Jean. «Introduction: social capital and political integration of migrants», *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 30, núm. 3, 2004, p. 419-427.
- JUAN, Salvador. *Sociologie des genres de vie. Morphologie culturelle et dynamique des positions sociales*. París: Presses Universitaires de la France, 1991.
- KASTORYANO, Riva. *La France, l'Allemagne et leurs immigrés: négociant l'identité*. París: Armand Colin, 1996.
- KOOPMANS, Ruud; STATHAM, Paul. «Challenging the Liberal Nation-State?, Postnationalism, Multiculturalism, and the Collective Claims Making of Migrants and Ethnic Minorities in Britain and Germany», *American Journal of Sociology*, vol. 105, núm. 3, 1999.
- KOOPMANS, Ruud; STATHAM, Paul (eds.). *Challenging immigration and ethnic relations politics. Comparative European perspectives*. Oxford: Oxford University Press, 2000.
- LACROIX, Thomas. *Les réseaux marocains du développement. Géographie du transnational et politiques du territorial*. París: Presses de Sciences Po, 2005.
- LÓPEZ GARCÍA, Bernabé (dir.). *Atlas de la inmigración magrebí en España*. Madrid: Ministerio d'Afers Socials - Universidad Autónoma de Madrid-Taller de Estudios Internacionales Mediterráneos, 1996.
- LÓPEZ GARCÍA, Bernabé; BERRIANE, Mohamed (dirs.). *Atlas de la inmigración marroquí en España*. Madrid: Ministerio de Asuntos Sociales-Universidad Autónoma de Madrid-Taller de Estudios Internacionales Mediterráneos, 2004.
- LUHMANN, Niklas. *Confianza*. Barcelona: Anthropos, 1996 [edició original: 1973].
- MARTÍN MUÑOZ, Gema (dir.). *Marroquies en España. Estudio sobre su integración*. Madrid: Fundación Repsol-YPF, 2003.
- MARTÍN PÉREZ, Alberto. «Associations d'immigrés et politiques publiques en Espagne: revendications, prestations de services et participation politique limitée». *Migrations-Société*, vol. 16, núm. 95, 2004.
- MARTÍNEZ VEIGA, Ubaldo. *Trabajadores invisibles. Precariedad, rotación y pobreza de la inmigración en España*. Madrid: La Catarata, 2004.
- MARTINIELLO, M. *Leadership et pouvoir dans les communautés d'origine immigrée*. París: L'Harmattan, 1992.
- MARZAL, Elia. «Asociacionismo y participación». Ponència presentada en les Jornades sobre Immigració i Asil (Càtedra d'Estudis sobre Immigració-Universitat de Girona) (Girona, novembre de 2005).
- MATONTI, Frédérique; POUPEAU, Franck. «Le capital militant». *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, núm. 155, 2004, p. 5-11.
- MILLER, M. J. *Foreign Workers in Western Europe*. Nova York: Praeger Publs, 1981.
- MILLER, M. J. «Political Participation and Representation of Foreign Workers: an Essay in Honor of Father Antonio Perotti». (Ponència presentada en la Migrations and Future Conference). París: CIEMI, 15-17 de novembre de 2001.
- MORELL, Antonio. «El papel de las asociaciones de inmigrantes en la sociedad de

- acogida: cuestiones teóricas y evidencia empírica». *Migraciones*, núm. 17, 2005, p. 111-142.
- MORERAS, Jordi. *Musulmanes en Barcelona. Espacios y dinámicas comunitarias*. Barcelona: Cidob Edicions, 1999.
- MORERAS, Jordi. «¿Integrados o interrogados? La integración de los colectivos musulmanes en España en clave de sospecha». A: PEDREÑO, Andrés; HERNÁNDEZ, Manuel (eds.). *La condición inmigrante: exploraciones e investigaciones desde la región de Murcia*. Murcia: Universidad de Murcia, 2005a.
- MORERAS, Jordi. *Mesurar la convivència. Una proposta d'indicadors*. Barcelona: Diputació de Barcelona - Servei de Polítiques de Diversitat i Ciutadania (informe de recerca), 2005b.
- MORERAS, Jordi. «Creencias más allá de fronteras. Las experiencias religiosas en el contexto migratorio». *Puntos de Vista. Cuadernos del Observatorio de las Migraciones y de la Convivencia Intercultural de la ciudad de Madrid*, núm. 7, 2006, p. 21-46.
- MORERAS, Jordi. *Els imams de Catalunya*. Barcelona: Editorial Empúries, 2007.
- MORERAS, Jordi. «¿Conflictos por el reconocimiento? Las polémicas en torno a los oratorios musulmanes en Cataluña». A: PLANET, A.; MORERAS, J. *Islam e inmigración*. Madrid: Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, 2008. (Foro Inmigración y Ciudadanía, núm. 17).
- NADAL, Mònica; OLIVERAS, ROSA; ALEGRE, Miquel Àngel. *Les actuacions municipals a Catalunya en l'àmbit de la immigració*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill, 2000. Finestra oberta, núm. 27.
- NÚÑEZ VILLAVEVERDE, J.A. et al. *Redes sociales en Marruecos. La emergencia de la sociedad marroquí*. Barcelona: Icaria, 2004.
- PAJARES, Miguel. *Inmigración y mercado de trabajo. Informe 2007*. Madrid: Observatorio Permanente de la Inmigración-Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales, 2007.
- PAJARES, Miguel. *Inmigración y mercado de trabajo. Informe 2008*. Madrid: Observatorio Permanente de la Inmigración-Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales, 2008.
- PAREKH, Bhikhu. *The future of multi-ethnic Britain. The Parekh report*. Londres: Profile Books-The Runnymede Trust, 2000.
- PASCUAL, Àngels (dir.). *Redes sociales de apoyo. La inserción de la población extranjera*. Bilbao: Fundación BBVA, 2007.
- PETER S, LI. «Capital social et résultats économiques des immigrants et des minorités ethniques», Ponència presentada al seminari «Les possibilités et les défis de la diversité: un rôle pour le capital social» (Montreal, 24-25 de novembre de 2003). (Consulta al web: 10-2-2005).
- POLLINI, Gabriele. «Social belonging. The dimensions of human involvement». A: BORGATTA, Edgar F.; MONTGOMERY, Rhonda J.V. (eds.). *Encyclopedia of Sociology*. Nova York: Macmillan Reference, 2000.

- PORTES, Alejandro. «Social capital: its origins and applications in modern sociology». *Annual Review of Sociology*, vol. 24, 1998.
- PROVANSAL, Danielle. «La sociedad paralela: asistentes y asistidos». A: *Papers. Revista de Sociologia*, núm. 43, 1994.
- PUTNAM, Robert D. (ed.). *El declive del capital social. Un estudio internacional sobre las sociedades y el sentido comunitario*. Barcelona: Galaxia Gutenberg-Círculo de Lectores, 2003.
- REX, J.; DRURY, B. (eds.). *Ethnic Mobilisation in a Multicultural Europe*. Aldershot: Avebury, 1994.
- ROCA, M.; ROGER, A.; ARRANZ, C. *Marroquins a Barcelona. Vint-i-dos relats*. Barcelona: Laertes, 1983.
- ROQUÉ, M. A. (dir.). *La sociedad civil en Marruecos. La emergencia de nuevos actores*. Barcelona: Icaria-Imed, 2002.
- SANTAMARÍA, Enrique. *La incógnita del extraño. Una aproximación a la significación sociológica de la «inmigración no comunitaria»*. Barcelona: Anthropos, 2002.
- SARASA, Sebastià. «Associacionisme, moviments socials i participació cívica». A: GINER, Salvador (dir.). *La societat catalana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya - Institut d'Estadística de Catalunya, 1998, p. 985-1002.
- SAYAD, Abdelmalek. *L'immigration ou les paradoxes de l'altérité*. Bruxelles: DeBoeck-Wesmael, 1991.
- SAYAD, Abdelmalek. *La double absence. Des illusions de l'émigré aux souffrances de l'immigré*. Paris: Seuil, 1999.
- SCHROVER, Marlou; VERMEULEN, Floris. «Immigrant Organisations». *Journal of Ethnic and Migration Studies* (edició especial «Immigrant Organizations»), vol. 31 (5), 2005, p. 823-832.
- SIMMEL, Georg. *Sociologia*. Barcelona: Edicions 62, 1986 (edició original: 1908).
- SIPI, Remei. «Las asociaciones de mujeres ¿agentes de integración social?». *Papers*, núm. 60, 2000.
- SOLA-MORALES, Roser (coord.). «La immigració a debat: diversitat i participació», *Debats de l'Aula Provença*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill, 2004.
- TILLIE, Jean. «Social capital of organisations and their members: explaining the political integration of immigrants in Amsterdam». *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 30, núm. 3, 2004, p. 529-543.
- TILLY, Charles. «Transplanted networks». A: McLAUGHLIN, V. Yans (ed.). *Immigration reconsidered*. Londres: Oxford University, 1990.
- TODOROV, Tzvetan. *La vida en común. Ensayo de antropología general*. Madrid: Taurus, 1995.
- TORRES, Francisco. *Nous veïns a la ciutat. Els immigrants a València i Russafa*. València: Universitat de València, 2005.
- VEREDAS, Sonia. *Las asociaciones de inmigrantes marroquíes y peruanas en la Comunidad de Madrid*. Tesis doctoral presentada a la Universidad Complutense de Madrid, 1998.

- VEREDAS, Sonia. «Las asociaciones de inmigrantes en España. Práctica clientelar y cooperación política». *Revista Internacional de Sociología*, núm. 36, 2003, p. 207-225.
- VEREDAS, Sonia. «Factores condicionantes de la movilización étnica entre la población inmigrante extracomunitaria». *Papers*, núm. 72, 2004, p. 87-111.
- VERTOVEC, Steven. «Transnational social formations: towards conceptual cross-fertilisation», 2001. Working paper Transnational Communities (www.transcomm.ox.ac.uk/working-papers.htm). Consulta a la web: 20 de marzo de 2005).
- WERBNER, Pnina. «Black and ethnic leadership in Britain: a theoretical overview». A: WERBNER, Pnina; ANWAR, Muhammad (eds.). *Black and Ethnic Leadership in Britain: The Cultural Dimensions of Political Action*. Londres: Routledge, 1991a.
- WERBNER, Pnina. «The fiction of unity in ethnic politics: aspects of representation and the state among British Pakistanis». A: WERBNER, Pnina; ANWAR, Muhammad (eds.). *Black and Ethnic Leadership in Britain: The Cultural Dimensions of Political Action*. Londres: Routledge, 1991b.
- WERBNER, Pnina; ANWAR, Muhammad (eds.). *Black and Ethnic Leadership in Britain: The Cultural Dimensions of Political Action*. Londres: Routledge, 1991.
- WITHOL DE WENDEN, Cathérine; LEVEAU, Rémy. *La bourgeoisie: les trois âges de la vie associative issue de l'immigration*. París: CNRS Éditions, 2001.
- ZAPATA, Ricard. *Inmigración, innovación política y cultura de acomodación en España*. Barcelona: Fundació Cidob, 2004.
- ZETTER, Roger et al. *Immigration, social cohesion and social capital. What are the links?* Londres: Joseph Rowntree Foundation, 2006.

Resums i paraules clau

Resum

L'associacionisme és considerat un dels motors per a la integració dels col·lectius d'origen immigrant. És una de les vies principals per accedir a la participació en els afers propis d'una societat. En el context d'un col·lectiu com el marroquí, present a Catalunya des de fa quatre dècades, les expressions associatives adquireixen una dimensió pròpia d'una realitat plenament assentada en la societat catalana. Aquest estudi analitza el desenvolupament d'aquest teixit associatiu, i en valoren les experiències, les realitats i les expectatives.

Paraules clau: *immigració, marroquins, associacionisme, participació social, capital social*

Resumen

El asociacionismo está considerado como uno de los motores para la integración de los colectivos de origen inmigrante. Es una de las principales vías para acceder a la participación en los asuntos propios de una sociedad. En el contexto de un colectivo como el marroquí, presente en Cataluña desde hace cuatro décadas, sus expresiones asociativas adquieren una dimensión propia de una realidad plenamente asentada en la sociedad catalana. Este estudio analiza el desarrollo de este tejido asociativo, valorando sus experiencias, sus realidades y sus expectativas.

Palabras clave: *inmigración, marroquíes, asociacionismo, participación social, capital social*

Résumé

L'associationnisme est conçu comme un des moteurs de l'intégration des collectifs d'origine immigrée, et une des principales voies pour accéder à la participation dans les affaires qu'appartiennent à une société. Dans le cas du collectif marocain, présent en Catalogne depuis quarante ans, ses expressions associatives acquièrent une dimension que montre son insertion dans la société catalane. Cet étude analyse le développement de ce tissu associatif, avec ses expériences, ses réalités et ses espoirs.

Mots-clé: *immigration, marocains, associationnisme, participation sociale, capital social*

Abstract

The establishment of associations is a factor that contribute to increasing the social integration of immigrant collectives. Through the associations, immigrants joint the sphere of participation on social affairs. In the case of Moroccans, with forty years of permanence in Catalonia, its associative expressions show the sedentarisation of Moroccan's migration process. This book analyze the development of this network of associations, with a description of its experiences, realities and hopes.

Key words: *immigration, Moroccans, associations, social participation, social capital*

ISBN: 978-84-393-8003-0

9 788439 380030